НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ СТАТИСТИКИ, ОБЛІКУ ТА АУДИТУ

Фінансово-економічний факультет

Кафедра фінансів, банківської справи та страхування

Спеціальність 072 – „Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок”

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

на тему:

«Місцеві бюджети та їх роль в розвитку регіонів»

Кваліфікаційна робота магістра містить результати власних досліджень. Виконання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

Студент Семенюк Євген Анатолійович
група Ф-19.04 _____
(підпис)

Науковий керівник _____ к.е.н., доцент Федина В.В.
(підпис)

Робота допущена до захисту _____ д.е.н., професор Бондарук Т.Г.
(підпис)

Київ 2025

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ СТАТИСТИКИ, ОБЛІКУ ТА АУДИТУ
ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ФІНАНСІВ, БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ ТА СТРАХУВАННЯ

Освітній ступінь – ***магістр***
Галузь знань - ***07 «Управління та адміністрування»***
Спеціальність – ***072 «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок»***
Освітньо-професійна програма – ***«Фінанси, банківська справа та страхування»***

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри фінансів,
банківської справи та страхування
д.е.н., проф. Т.Г. Бондарук
_____
«_26_» _ січня _ 2024 р.

З А В Д А Н Н Я
на кваліфікаційну роботу магістра

Семенюк Євген Анатолійович

1. Тема роботи: Місцеві бюджети та їх роль в розвитку регіонів
затверджена наказом по Академії від «26» січня 2024 р. № 37/2
2. Термін здачі студентом закінченої роботи 25 грудня 2024 р.
3. Вихідні дані роботи: законодавчі та нормативно-правові акти з питань планування та виконання місцевих бюджетів, статистичні та аналітичні матеріали Міністерства фінансів України, Державної казначейської служби України, Державної служби статистики України; відповідні монографії, наукові статті вітчизняних та зарубіжних вчених.
4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які належить зробити):
1) теоретичні основи формування місцевих бюджетів
2) аналіз формування місцевих бютжетів України та їх ролі у розвитку регіонів
3) напрями посилення ролі місцевих бюджетів у розвитку регіонів.
5. Перелік графічного матеріалу: таблиці, графіки, рисунки, діаграми.
6. Дата видачі завдання 26 січня 2024 р.

Керівник: _____
(підпис)

Завдання прийняв до виконання: _____
(підпис)

Календарний план

№ з/п	Назва розділів кваліфікаційної роботи магістра роботи	Термін виконання розділів роботи	Примітка
1.	Затвердження теми і наукового керівника кваліфікаційної роботи магістра на засіданні кафедри	26.01.2024	Виконано
2.	Опрацювання першоджерел по темі роботи	08.02.2024	Виконано
3.	Розробка плану роботи, методики та інструментарію досліджень	22.02.2024	Виконано
4.	Проведення економічних досліджень та їх аналіз	18.03.2024	Виконано
5.	Написання вступу до роботи	25.04. 2024	Виконано
6.	Написання першого розділу роботи	03.05. 2024	Виконано
7.	Написання другого розділу роботи	22.05. 2024	Виконано
8.	Написання третього розділу роботи	10.06. 2024	Виконано
9.	Написання висновків та пропозицій, оформлення роботи	16.09. 2024	Виконано
10.	Подача першого варіанту роботи на кафедру	30.10. 2024	Виконано
11.	Доопрацювання роботи згідно з зауваженнями керівника	05.11. 2024	Виконано
12.	Попередній захист роботи	19.12.2024	Виконано

Студент _____
(підпис)

Керівник
роботи_____
и(підпис)

РЕФЕРАТ

кваліфікаційної роботи магістра

студента Національної академії статистики, обліку та аудиту

Семенюка Євгена Анатолійовича

Тема: «Місцеві бюджети та їх роль в розвитку регіонів»

Загальний обсяг роботи складає 102 сторінки.

Містить 24 таблиці, 27 рисунків, 70 літературних джерел, 2 додатки.

Актуальність дослідження. Фінансове забезпечення потреб місцевого самоврядування є одним з основних пріоритетів бюджетної політики. Вагомий вплив на розвиток соціального забезпечення населення, освіти, культури, охорони здоров'я, житлово-комунального господарства мають місцеві бюджети. Органи місцевого самоврядування мають різний потенціал, інколи зумовлений їх вдалим географічним положенням, близькістю до автомагістралей та видобутими природними ресурсами, які забезпечують значні надходження до бюджету, близькістю до фронту, ступенем руйнування. При прийнятті рішень на місцевому та центральному рівнях, особливо законодавчих та управлінських, необхідно шукати шляхи досягнення гармонійного розвитку, враховувати їх різноманітність, враховувати їхній потенціал, але також різноманітні можливості.

Формування бюджетів територіальних громад вимагатимуть нового підходу, щоб перейти від кризи, викликаної пандемією та війною, до динамічного розвитку. Доведеться приймати складні рішення щодо органів місцевого самоврядування та методів фінансування все нових завдань, які на них покладаються. Внаслідок фіскальної політики держави, викликів війни, демографічних викликів, слід по-новому планувати формування та використання фінансів місцевого самоврядування, що впливає на актуальність теми дослідження.

Метою кваліфікаційної роботи магістра є дослідження теоретико-методичних і практичних засад формування місцевих бюджетів як інструменту

забезпечення соціально-економічного розвитку регіонів.

Об’єкт кваліфікаційної роботи магістра – система формування місцевих бюджетів України.

Предмет кваліфікаційної роботи магістра - теоретичні та практичні засади посилення ролі місцевих бюджетів у розвитку регіонів.

Використані методи наукового дослідження. У роботі застосовано сукупність методів і підходів, що дозволило реалізувати концептуальну єдність дослідження. Системний та структурний методи використано при розкритті сукупності підходів до формування доходів місцевого бюджету у системі міжбюджетних відносин. За допомогою порівняльного та факторного методів узагальнено та систематизовано досвід формування доходів місцевого бюджету у країнах з розвинутою та трансформаційною економікою. На основі системного підходу, синтезу, наукового абстрагування удосконалено підходи до перспективного прогнозування доходів місцевого бюджету.

Наукова новизна одержаних результатів кваліфікаційної роботи магістра полягає у наступному:

удосконалено:

– підходи щодо необхідності створення ефективного механізму формування доходів місцевого бюджету у системі міжбюджетних відносин, з урахуванням особливостей соціально-економічного стану і умов розвитку адміністративно-територіальних одиниць;

дістало подальшого розвитку:

– підходи щодо доцільності формування збалансованого місцевого бюджету, що сприятиме удосконаленню системи фінансового вирівнювання, забезпеченню посилення бюджетної самостійності органів місцевого самоврядування.

У першому розділі «Теоретичні основи формування місцевих бюджетів» досліджено економічну сутність місцевих бюджетів, як основної частини місцевих фінансів України, обґрунтовано фінансовий механізм формування

місцевого бюджету, його вплив на соціально-економічний розвиток регіонів, а також роль місцевих бюджетів у розвитку регіонів.

У другому розділі «Аналіз формування місцевих бюджетів України та їх ролі у розвитку регіонів» дана оцінка динаміки джерел формування місцевих бюджетів України, проведено аналіз особливостей механізму формування доходів місцевого бюджету та їх вплив на соціально-економічний розвиток регіонів, проведена оцінка структури доходів та витрат місцевих бюджетів України.

У третьому розділі «Напрями посилення ролі місцевих бюджетів у розвитку регіонів» досліджено досвід формування доходів місцевих бюджетів у країнах з розвинутою та трансформаційною економікою, та запропоновано шляхи збільшення доходів місцевих бюджетів і їх вплив на соціально-економічний розвиток регіонів України, а також обґрунтовано напрями оптимізації витрат місцевих бюджетів України.

Практичне значення одержаних результатів. Теоретичні положення та висновки кваліфікаційної роботи магістра, що розкривають механізм формування місцевого бюджету у системі міжбюджетних відносин, мають практичне значення у процесі підвищення рівня ефективності та прозорості формування і використання бюджетних ресурсів органів місцевого самоврядування.

Ключові слова: місцеві бюджети, розвиток регіонів, доходи місцевих бюджетів, витрати місцевих бюджетів, структура доходів, механізм формування доходів, місцеві фінанси.

.

ЗМІСТ

ВСТУП..... 8
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ УКРАЇНИ 12
1.1. Місцеві бюджети, як основна частина місцевих фінансів України..... 12
1.2. Фінансовий механізм формування місцевого бюджету, його вплив на соціально-економічний розвиток регіонів..... 19
1.3. Роль місцевих бюджетів у розвитку регіонів..... 34
Висновки до розділу 1 39
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ФОРМУВАННЯ МІСЦЕВИХ БЮТЖЕТІВ УКРАЇНИ ТА ЇХ РОЛІ У РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ..... 41
2.1. Оцінка динаміки джерел формування місцевих бюджетів України..... 41
2.2. Особливості механізму формування витрат місцевих бюджетів та їх вплив на соціально-економічний розвиток регіонів..... 50
2.3. Структура доходів та витрат місцевих бюджетів України 54
Висновки до розділу 2 64
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ПОСИЛЕННЯ РОЛІ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ У РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ 66
3.1. Досвід формування доходів місцевого бюджету у країнах з розвинутою та трансформаційною економікою 66
3.2. Шляхи збільшення доходів місцевих бюджетів та їх вплив на соціально-економічний розвиток регіонів України..... 80
3.3. Напрями оптимізації витрат місцевих бюджетів України..... 83
Висновки до розділу 3 89
ВИСНОВКИ..... 91
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ..... 95
ДОДАТКИ..... 103

ВСТУП

Актуальність дослідження. Фінансове забезпечення потреб місцевого самоврядування є одним з основних пріоритетів бюджетної політики. Вагомий вплив на розвиток соціального забезпечення населення, освіти, культури, охорони здоров'я, житлово-комунального господарства мають місцеві бюджети. Органи місцевого самоврядування мають різний потенціал, інколи зумовлений їх вдалим географічним положенням, близькістю до автомагістралей та видобутими природними ресурсами, які забезпечують значні надходження до бюджету, близькістю до фронту, ступенем руйнування. При прийнятті рішень на місцевому та центральному рівнях, особливо законодавчих та управлінських, необхідно шукати шляхи досягнення гармонійного розвитку, враховувати їхній потенціал, але також різноманітні можливості.

Формування бюджетів територіальних громад вимагатимуть нового підходу, щоб перейти від кризи, викликаної пандемією та війною, до динамічного розвитку. Доведеться приймати складні рішення щодо органів місцевого самоврядування та методів фінансування все нових завдань, які на них покладаються. Внаслідок фіскальної політики держави, викликів війни, демографічних викликів, слід по-новому планувати формування та використання фінансів місцевого самоврядування, що впливає на актуальність теми дослідження.

Проблемам функціонування та розвитку місцевих бюджетів у системі регулювання міжбюджетних відносин присвячені праці вітчизняних вчених Т. Бондарук, О. Вінницька, М. Дубина, О. Кириленко, В. Кравченка, І. Луніної, І. Лютого, В. Опаріна, І. Чугунова та інших.

Більшість наукових праць щодо фінансового забезпечення місцевого самоврядування присвячені питанням визначення та узагальнення методологічних та інституційних засад формування та виконання місцевих бюджетів. Разом з тим є необхідність розвитку механізму формування місцевих бюджетів, спрямованого на досягнення довгострокових цілей соціально-

економічного розвитку територій в період війни та повоєнного відновлення, розробки відповідних підходів щодо посилення ефективності функціонування місцевих бюджетів, що надасть можливість покращити якісний рівень планування доходів, фінансування видатків місцевих бюджетів, дієвості міжбюджетного регулювання, підвищити ступінь економічного розвитку регіонів.

Метою кваліфікаційної роботи магістра є дослідження теоретико-методичних і практичних засад формування місцевих бюджетів як інструменту забезпечення соціально-економічного розвитку регіонів.

Досягнення поставленої мети зумовило необхідність вирішення таких **завдань**:

обґрунтувати особливості формування місцевого бюджету у системі міжбюджетних відносин;

обґрунтувати підходи до забезпечення моніторингу процесу формування місцевих бюджетів;

обґрунтувати положення щодо необхідності створення ефективного механізму формування доходів місцевого бюджету у системі міжбюджетних відносин;

розвинути підходи щодо доцільності формування збалансованого місцевого бюджету;

систематизувати досвід формування доходів місцевого бюджету у країнах з розвинутою та трансформаційною економікою;

удосконалити підходи до перспективного прогнозування місцевого бюджету;

розкрити положення щодо визначення особливостей формування місцевого бюджету у системі міжбюджетних відносин.

Об’єкт кваліфікаційної роботи магістра – система формування місцевих бюджетів України.

Предмет кваліфікаційної роботи магістра - теоретичні та практичні

засади посилення ролі місцевих бюджетів у розвитку регіонів.

Використані методи наукового дослідження. У роботі застосовано сукупність методів і підходів, що дозволило реалізувати концептуальну єдність дослідження. Системний та структурний методи використано при розкритті сукупності підходів до формування доходів місцевого бюджету у системі міжбюджетних відносин. За допомогою порівняльного та факторного методів узагальнено та систематизовано досвід формування доходів місцевого бюджету у країнах з розвинутою та трансформаційною економікою. На основі системного підходу, синтезу, наукового абстрагування удосконалено підходи до перспективного прогнозування доходів місцевого бюджету.

Інформаційну базу дослідження становили законодавчі та нормативно-правові акти з питань планування та виконання місцевих бюджетів, статистичні та аналітичні матеріали Міністерства фінансів України, Державної казначейської служби України, Державної служби статистики України; відповідні монографії, наукові статті вітчизняних та зарубіжних вчених.

Наукова новизна одержаних результатів кваліфікаційної роботи магістра полягає у наступному:

удосконалено:

– підходи щодо необхідності створення ефективного механізму формування доходів місцевого бюджету у системі міжбюджетних відносин, з урахуванням особливостей соціально-економічного стану і умов розвитку адміністративно-територіальних одиниць;

дістало подальшого розвитку:

– підходи щодо доцільності формування збалансованого місцевого бюджету, що сприятиме удосконаленню системи фінансового вирівнювання, забезпеченню посилення бюджетної самостійності органів місцевого самоврядування.

Практичне значення одержаних результатів. Теоретичні положення та висновки кваліфікаційної роботи магістра, що розкривають механізм формування місцевого бюджету у системі міжбюджетних відносин, мають

практичне значення у процесі підвищення рівня ефективності та прозорості формування і використання бюджетних ресурсів органів місцевого самоврядування.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ

1.1. Місцеві бюджети, як основна частина місцевих фінансів України

Ефективність сучасної фінансової системи України значною мірою залежить від формування і виконання місцевих бюджетів. Основним видом місцевих фінансових інститутів в Україні є саме місцеві бюджети, так як завдяки їм мобілізується основна частина фінансових ресурсів, які необхідні для надання громадських послуг.

Реформа місцевого самоврядування зумовила необхідність перебудови його фінансової системи. Фінансова система місцевого самоврядування складається з усіх правових і фінансових інститутів, пов'язаних з управлінням його фінансами, включаючи збір і організацію грошових ресурсів та їх витрачання. Окремі правові та фінансові інститути можуть бути спільними для управління фінансами одиниць місцевого самоврядування на всіх трьох рівнях, або вони також можуть бути установами, пов’язаними лише з управлінням фінансами підрозділу на даному рівні. Сукупність правових норм, що стосуються фінансових відносин, виокремившись і становлячи функціональне ціле, створює правовий і фінансовий інститут, який впливає на рух грошових потоків.

Складові місцевих фінансових інститутів розкривають економічну сутність місцевих фінансів (рис.1.1).

Органи міського самоврядування здійснюють управління фінансами на основі бюджету. Одним із найважливіших принципів, яким керуються органи місцевого самоврядування при складанні бюджету, є принцип бюджетної збалансованості. Місцеві бюджети мають багато особливостей, зокрема: основу місцевих фінансів становить система економічних зв’язків, яка пов'язана з поділом і перерозподілом вартості валового внутрішнього продукту (далі - ВВП); реалізація державних економічних планів здійснюється шляхом

створення, розподілу та використання фінансових ресурсів; основним завданням місцевих бюджетів є забезпечення органів місцевого самоврядування фінансовими ресурсами, необхідними для виконання ними своїх функцій і завдань [33].

Рис.1.1. Склад місцевих фінансових інститутів в Україні [30, с.62]

Гей К. В. виокремлює більш широкий набір особливостей (рис.1.2).

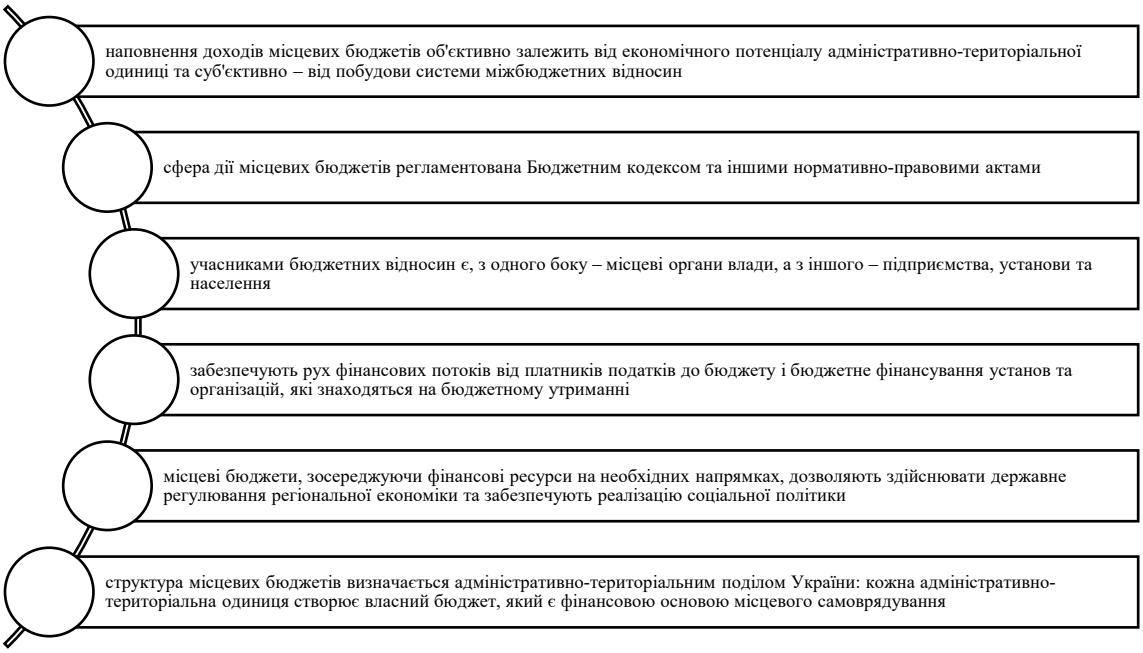

Рис.1.2. Особливості місцевих бюджетів

Джерело: складено автором за даними [14, с.182-183]

На думку М.М. Сікорського «місцеві бюджети є фінансовою основою органів місцевого самоврядування та важливим чинником регіонального розвитку. Наявність місцевих бюджетів закріплює економічну самостійність органів місцевого самоврядування, активізує господарську діяльність, дозволяє розвивати інфраструктуру на підвідомчій території, розширювати економічний потенціал регіону, виявляти й використовувати резерви фінансових ресурсів» [46].

Таким чином, місцеві бюджети є системою створення, розподілу та використання фінансових ресурсів, що забезпечує виконання місцевими органами влади власних і делегованих завдань і функцій [46].

Проведемо оцінку того, як вітчизняні науковці та нормативні акти визначають поняття «місцевий бюджет» (табл.1.1).

Таблиця 1.1

Визначення поняття «місцевий бюджет» різними вченими

Автор (и)	Визначення
1	2
стаття 2 БКУ	«місцеві бюджети - це бюджет Автономної Республіки Крим, обласні, районні бюджети та бюджети місцевого самоврядування» [9]
стаття 1 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні»	«бюджет місцевого самоврядування (місцевий бюджет) – це план утворення і використання фінансових ресурсів, необхідних для забезпечення функцій та повноважень місцевого самоврядування» [18]
Бондарук Т.Г.	«Місцеві бюджети – це основний канал доведення до населення кінцевих результатів суспільного виробництва, які спрямовуються на суспільне споживання» [7, с. 63]
Катан Л. І., Качула С. В., Демчук Н. І., Павлова Д. К.	«Місцевий бюджет — це план формування та використання фонду фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування для забезпечення реалізації ними функцій та повноважень щодо соціального, економічного, культурного розвитку та інших позитивних змін адміністративно-територіальної одиниці з метою покращення якості життя населення» [21, с. 5]
Бліхар М. М., Гей К. В.	«Місцеві бюджети – це фонди фінансових ресурсів, призначені для реалізації завдань і функцій, що покладаються на органи місцевого самоврядування». [2, с. 144]
Денищенко Л. В.	«Місцеві бюджети є фондами, в яких мобілізують основну частину фінансових ресурсів, необхідних для забезпечення надання громадських послуг» [16, с. 783].
Раделицький Ю.О., Квасній О.Р.	«Місцеві бюджети виступають осередком перерозподілу суспільних фондів у територіальному та соціальному вимірах» [43, с. 151]

Продовження табл.1.1

1	2
Іванова І.М. Толстанов О.К.	«Місцевий бюджет – це невід'ємний елемент бюджетної системи країни, який окреслює економічні відносини між територіальною громадою, суб'єктами господарювання та фізичними особами, спрямовані на формування фонду грошових коштів та фінансування місцевих і громадських потреб, підвищення соціально-економічного розвитку територій та поліпшення добробуту територіальної громади» [20, с.104]
Клочан В.В., Мірошник В.О., Надточий К.П.	«Місцеві бюджети – це своєрідна декларація цілей і політик, які будуть проводитися місцевими органами влади. Місцеві бюджети – це прогнози наявності фінансових ресурсів і збалансованої прогнозної необхідності у витратах.» [22, с.144]
Косарєва І. П.	«Місцеві бюджети як економічна категорія уособлює відповідний фінансовий механізм, який проявляється у накопиченні грошових фондів, що спрямовуються на задоволення соціально-культурних, побутових потреб територіальної громади» [25, с.394]
Сидор І.П., Карпишин Н. І.	«Місцевий бюджет є основним фінансовим планом регіону, саме тому проблеми формування і функціонування місцевих бюджетів залишаються вкрай актуальними в бюджетній системі України» [47]

Джерело: складено автором за даними [2; 7; 9; 16; 18; 20; 22; 25; 43; 47]

Отже, узагальнюючи погляди різних науковців можна зазначити, що місцеві бюджети – це комплексне поняття яке необхідно розглядати з різних аспектів: з правової точки зору – це законодавчо затверджений документ, який представляє собою це план формування та використання фінансових ресурсів, необхідних для забезпечення функцій та повноважень місцевого самоврядування; з економічної точки зору, місцевий бюджет це системаекономічних відносин, що регламентують порядок формування, розподілу та використання фондів фінансових ресурсів органами місцевого самоврядування для виконання їх основних функцій.

Форми місцевих бюджетів залежать від територіального спрямування (рис. 1.3).

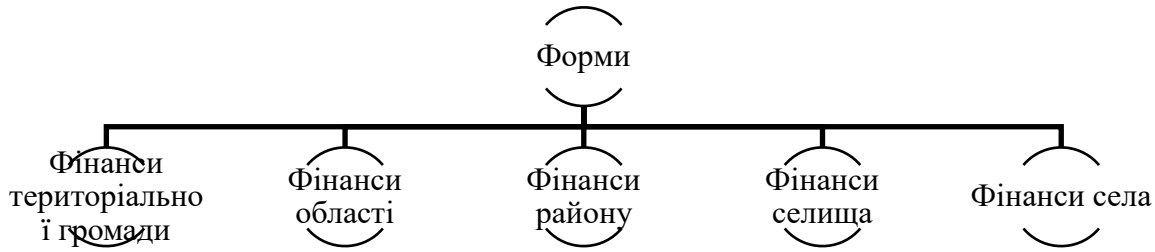

Рис.1.3 Форми українських місцевих фінансів [47]

Класифікувати місцеві бюджети можна за характером видатків бюджету, за складовими бюджету як фінансового плану, за фінансовою достатністю (рис.1.4)

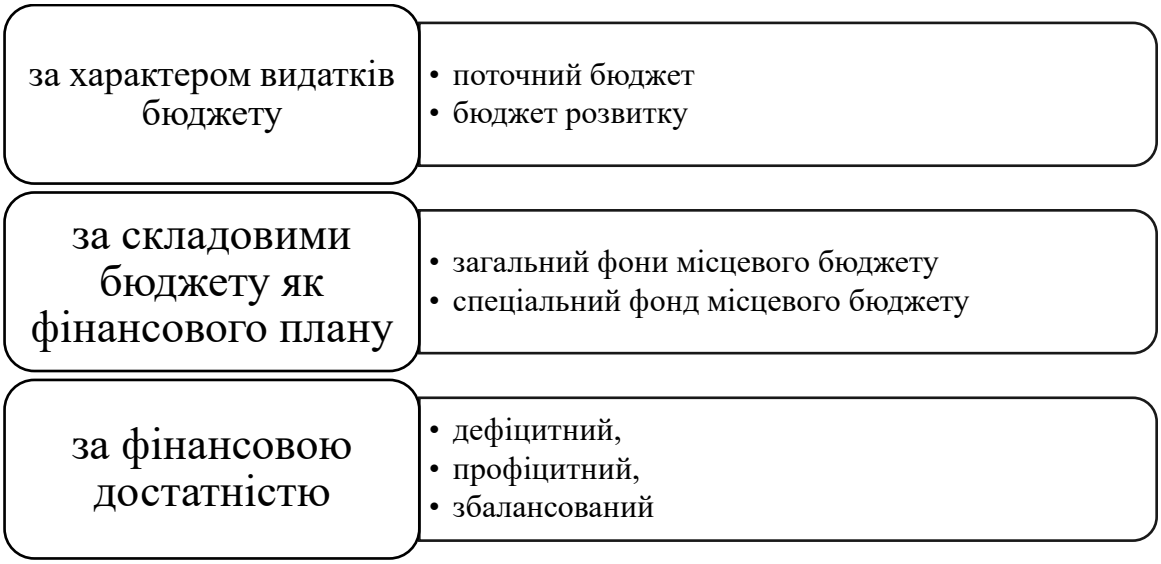

Рис.1.4 Класифікація місцевих бюджетів

Джерело: складено автором за даними [46]

Слід зазначити, що місцеві бюджети відіграють значну роль у забезпеченні фінансової безпеки України. Крім того, місцеві бюджети виконують три основні функції: розподільчу, стимулюючу та контрольну.

Функції місцевих бюджетів показані на рис.1.5.

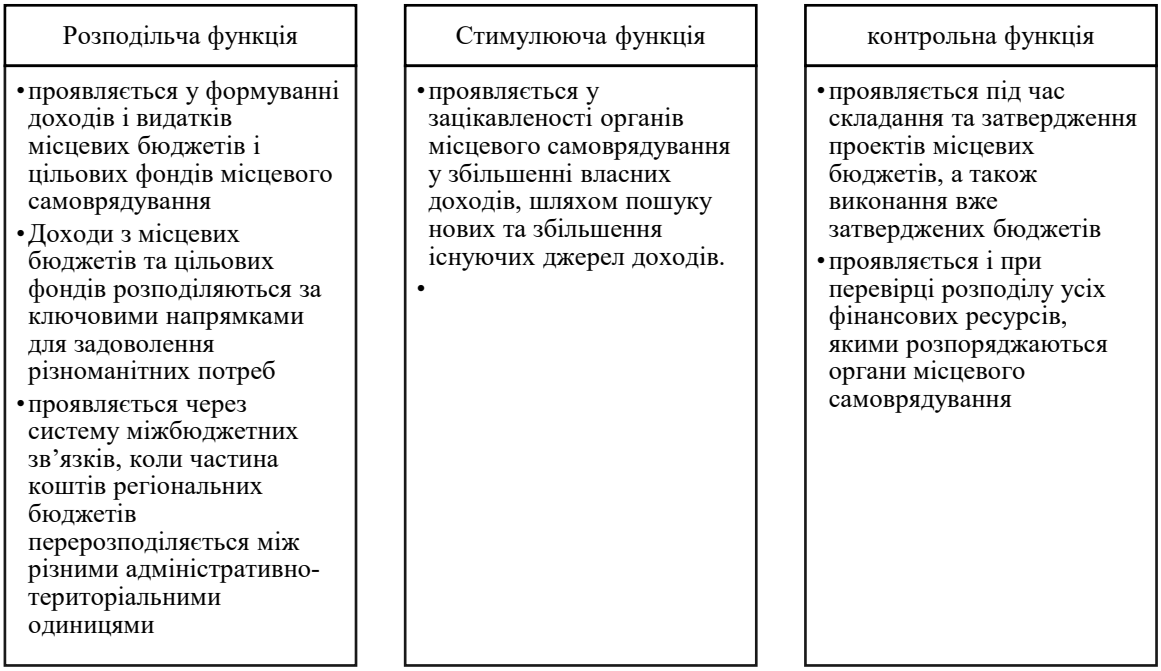

Рис.1.5 Функції місцевих бюджетів [48]

Слід відзначити, що науковці виділяють різну кількість функцій, які виконують місцеві бюджети, які можна побачити в табл.1.2.

Таблиця 1.2

Функції місцевих бюджетів, що визначені вітчизняними дослідниками

	акумуляційна	розподільча	регуляторна	облікова	стабілізаційна	контрольна	функція забезпечення самостійності	функція фінансового забезпечення
Квасній О.Р. та Раделицький Ю. О.	+	+	+	+	+	+	+	
Гей К. В.	+	+	+	+	+	+	+	
Сорока Р. С., Благун І. Г.		+	+		+	+		+
Раделецький Ю.О.	+	+			+	+	+	
Татарин Н.Б,, Голік В.І.		+	+		+	+		
Татарин Н. Б.		+	+		+	+		

Джерело: складено автором за даними [14; 48; 43; 44; 51; 52]

Відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування» визначено дві основні умови функціонування місцевих бюджетів: самостійність та збалансування (рис.1.6).

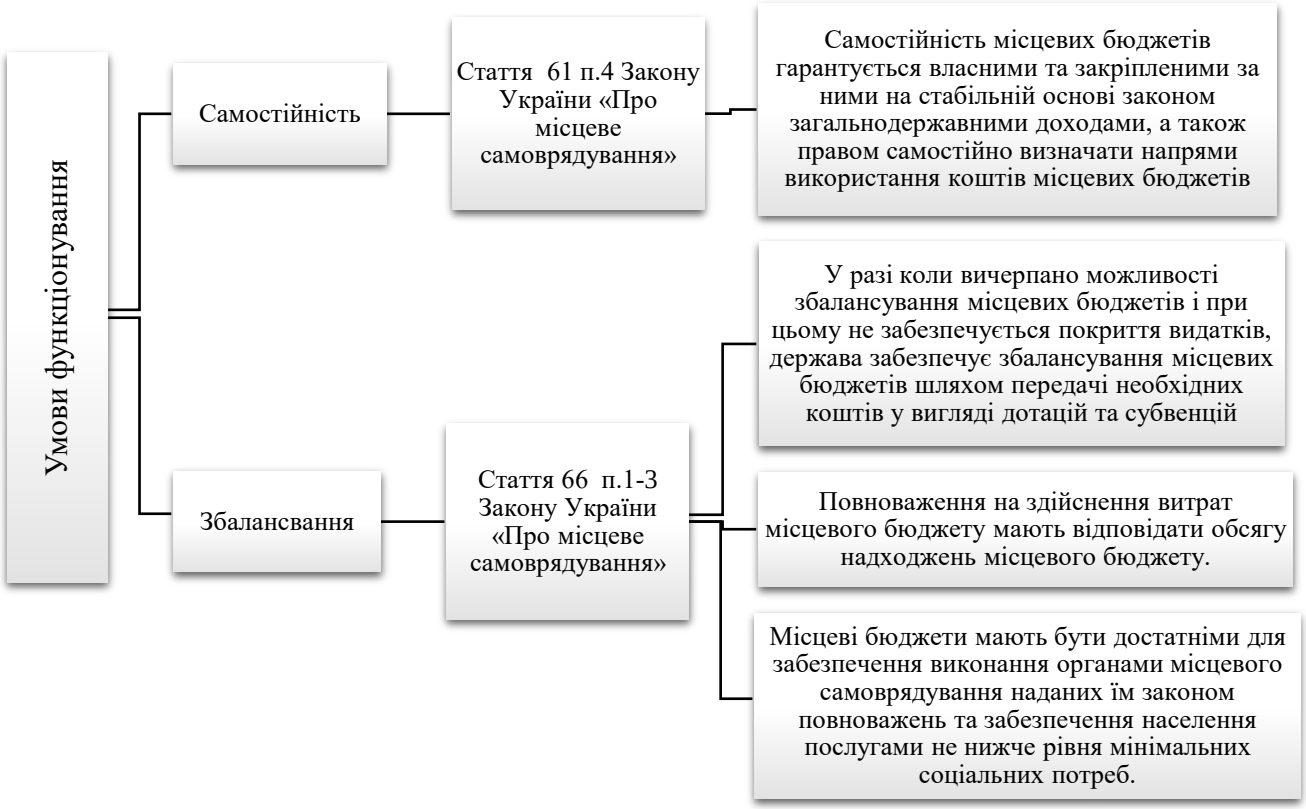

Рис.1.6. Умови функціонування місцевих бюджетів

Джерело: складено автором за даними [40]

Отже, місцеві бюджети є незалежними від Державного бюджету, та інших бюджетів вищих рівних. За необхідності доходи та видатки місцевих бюджетів можуть бути урівнені (збалансовані) шляхом міжбюджетних трансферів.

У зв'язку з тим, що місцеві бюджети є частиною бюджетної системи України вони гуртуються на загальних принципах бюджетної системи (табл.1.3).

Таблиця 1.3

Принципи формування місцевих бюджетів

Принцип	Сутність принципу
принцип єдності бюджетної системи України	усі складові елементи бюджетної системи України (Держаний та місцеві бюджети) забезпечується єдиною правовою базою, єдиною грошовою системою та бюджетною класифікацією, єдиним регулюванням бюджетних відносин, єдністю порядку виконання бюджетів та ведення бухгалтерського обліку і звітності
принцип збалансованості	доходна та витратна частина бюджетів повинні співпадати у часі
принцип самостійності	Державний бюджет України та місцеві бюджети є самостійними. Держава коштами державного бюджету не несе відповідальності за бюджетні зобов'язання органів місцевого самоврядування

Продовження табл.1.3

принцип повноти	склад бюджетів включає всі надходження та витрати бюджетів, визначені відповідними нормативно-правовими актами органів державної влади та місцевого самоврядування
принцип обґрунтованості	усі бюджети повинні формуватися на підставі макропоказників економічного і соціального розвитку України, які можливо досягти
принцип ефективності та результативності	складання бюджетів повинно відповідати досягненню цілей та завдань інноваційного розвитку економіки, досягненню максимального результату економічного розвитку територій
принцип субсидіарності	перерозподіл доходів між різними видами бюджетів повинен визначатися необхідністю надання публічних послуг безпосереднім споживачам
принцип цільового використання бюджетних коштів	бюджетні кошти повинні використовуватися тільки на цілі, які визначені бюджетними призначеннями та асигнуваннями
принцип справедливості і неупередженості	розподіл суспільного багатства між громадянами і територіальними громадами будується на засадах соціальної справедливості
принцип публічності та прозорості	процес формування, затвердження та використання показників бюджетів різних рівнів повинен бути прозорим і знаходитися у вільному доступним для громадськості

Джерело: складено автором

Таким чином, місцеві бюджети є основною складовою не тільки місцевих фінансів, але й бюджетної системи України загалом. Місцеві бюджети представляють собою комплексне поняття. Місцеві бюджети активно впливають на соціально-економічний розвиток країни, на фінансову стабільність і безпеку, стимулюють зростання добробуту населення та розвиток демократії в Україні.

1.2 Фінансовий механізм формування місцевого бюджету, його вплив на соціально-економічний розвиток регіонів

З просуванням України шляхом економічних перетворень, а також її інтеграції в європейський простір на перше місце все більше висуваються питання розвитку територій та методи, джерела його фінансування. І це закономірно, оскільки відмінності в рівнях економічного і соціального розвитку, природних умовах, демографічної ситуації, економічній обстановці її територій, досить значні і вимагають зважених підходів і рішень при формуванні та виконанні доходів і видатків бюджетів територій. Новітня історія країни, яка

бере свій початок з 1991 року - року, коли Україна стає незалежною державою, відзначена змінами, які змусили органи виконавчої влади звернути серйозну увагу на цей важливий для суспільства сегмент фінансово-економічної політики. В даний час вирішення наявних проблем в управлінні соціально-економічним розвитком територіальних систем України та їх удосконалення тісно пов’язано саме із станом бюджетної системи держави, ефективним і раціональним використанням наявних фінансових ресурсів. Оскільки в умовах трансформації економіки бюджет повинен бути не тільки основним джерелом фінансування соціально-економічних програм, а й інструментом державного регулювання у сфері фінансування соціально-економічних напрямів розвитку України.

Дані тези обґрунтовують актуальність і необхідність створення якісно нового ефективного механізму управління ресурсами місцевого бюджету у сучасній системі міжбюджетних відносин.

Поняття «механізм» використовується в сучасній економічній літературі та визначає особливу послідовність дій, спеціальні методи та засоби їх виконання.

Щодо досліджень змісту фінансового механізму західними вченими, то його не виділяють як відокремлений об’єкт вивчення, але всебічно і ґрунтовно досліджують фінансові методи впливу на підприємство, державу і суспільство в цілому. Отже, спільним в представлених трактуваннях фінансового механізму є системний підхід до визначення його сутності, як сукупності форм, методів і важелів управління.

До структури фінансового механізму входять взаємозалежні елементи підсистеми: нормативно-правове, адміністративно-організаційне, інформаційне забезпечення, фінансові методи, фінансові важелі, фінансові відносини та процеси.

Бюджетний механізм, як складова фінансового механізму держави ґрунтується на принципах, сформованих у процесі еволюції фінансової теорії та практики як фундаменту побудови бюджету і організації бюджетного процесу. До них належать повнота, єдність і періодичність бюджету, його реальність,

прозорість та відкритість. Принцип повноти означає повне відображення в бюджеті всіх можливих доходів і необхідних видатків, виходячи із реалій соціально-економічного розвитку держави або її адміністративно-територіальної одиниці, а також делегування фінансовим органам повноважень щодо прийняття управлінських рішень з приводу формування та використання бюджетних ресурсів.

Принцип єдності означає реалізацію властивості бюджету як сукупності двох нерозривних складових – дохідної частини і видаткової. Виконання видаткової частини можливе внаслідок виконання дохідної або виконання дохідної частини здійснюється з метою подальшого виконання видаткової.

Принцип періодичності означає, що бюджет розробляється на певний період часу (як правило, бюджетний рік, який може збігатися або не збігатися з календарним), але в кожний конкретний проміжок часу (день) діє певний бюджет.

Принцип реальності передбачає необхідність складання проекту бюджету лише на основі реальних тенденцій економічного життя суспільства, включаючи як економічну поведінку платників або їхніх груп (приміром, галузей), так і економічну поведінку держави або її органів чи структур (приміром, державних монополій).

Принцип прозорості означає доведення до суспільства і зацікавлених осіб (державних органів, посадових осіб, міжнародних організацій, наукових установ) інформації про стан бюджету та бюджетного процесу (в тому числі, на всіх етапах, починаючи з планування).

Принцип відкритості розкриває засади дотримання відкритості різних процедур бюджетного менеджменту, включаючи можливість зацікавлених осіб (зокрема, громадян) вплинути на процес розробки та прийняття управлінських рішень по бюджету.

Місцеві органи влади з метою виконання покладених на них функцій і завдань та на виконання чинного законодавства України формують організаційні основи управління доходами і видатками місцевих бюджетів, які регламентують

процес управління ресурсами бюджетів територій.

Основними з яких є: Конституція України, Бюджетний кодекс України, Податковий кодекс України, Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні», Постанова Кабінету Міністрів Україна «Деякі питання розподілу обсягу міжбюджетних трансфертів», щорічно затверджувані закони України «Про Державний бюджет України» і рішення місцевих органів влади про місцеві бюджети на відповідний рік, а також офіційні документи, які регламентують та які мають безпосередній вплив на механізм управління бюджетними ресурсами як країни в цілому, так і її територій, серед яких необхідно виділити наступні:

- Стратегії: Стратегія інноваційного розвитку України в умовах глобалізаційних викликів, Стратегія економічного і соціального розвитку України, Стратегія сталого розвитку та структурно-інноваційної перебудови української економіки, державна стратегія регіонального розвитку, Національна антикорупційна стратегія, Середньострокова стратегія управління державним боргом, Стратегія модернізації системи управління державними фінансами та інші;

- Концепції: Концепція розвитку системи управління державними фінансами, Концепція забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері, Концепція реформування місцевих бюджетів, Концепція розвитку національної інноваційної системи, Концепція розвитку державного внутрішнього фінансового контролю, Концепція застосування програмно-цільового методу в бюджетному процесі та інші;

- Програми: Програма економічних реформ, Державна програма активізації розвитку економіки, Програма «Підтримка політики регіонального розвитку в Україні», Державна програма щодо запобігання і протидії корупції на 2011-2017 роки, Державна цільова соціальна програма подолання та запобігання бідності на період до 2017 року та інші.

Основною метою управління бюджетними ресурсами на рівні території є забезпечення відповідних обсягів бюджетних ресурсів, достатніх для виконання місцевими органами влади покладених на них функцій, завдань і зобов’язань.

Такою матеріальною основою формування бюджетної системи України є валовий внутрішній продукт (ВВП), який держава акумулює, централізовано розподіляє і використовує, що дає право вважати ВВП – фінансово-економічною основою управління ресурсами місцевих бюджетів країни.

У розмірі та структурі ВВП відображуються об'єктивні співвідношення головних параметрів і факторів впливу на економіку країни, що є важливим для формування бюджету та його складових в контексті макроекономічного регулювання суспільно-економічних інтересів. На сучасному етапі формування доходів держави чинний механізм розподілу і перерозподілу ВВП по відношенню до місцевих бюджетів не в достатній мірі сприяє децентралізації бюджетних ресурсів і фінансовому забезпеченню власних і делегованих повноважень.

В цих умовах існують макроекономічна і бюджетна залежність, взаємозв'язок між ВВП і бюджетом, доходами і видатками держави, податками та громадськими благами. Це необхідно враховувати при формуванні основ державної політики у сфері економічного розвитку та управління бюджетними ресурсами як на рівні державного, так і місцевих бюджетів, з метою забезпечення збалансованості бюджетів і програм соціального та економічного розвитку України на відповідний рік.

Частка місцевих бюджетів у доходах зведеного бюджету України та ВВП характеризує рівень участі місцевого самоврядування у вирішенні проблем підвідомчих територій. Фактично, це показник розвитку місцевих бюджетів і рівня фінансової незалежності місцевих органів влади.

Важливою особливістю бюджетного процесу на місцевому рівні є його підпорядкованість етапам формування бюджету держави в цілому. У цьому зв'язку необхідним є дотримання органами державної законодавчої і виконавчої влади строків та процедур, пов'язаних з формуванням показників, від яких залежить планування місцевих бюджетів, виконання державою своїх фінансових зобов'язань перед органами місцевого самоврядування з фінансування делегованих повноважень тощо. Місцевий бюджет відображає систему

економічних відносин, які складаються в суспільстві з приводу розподілу ВВП, створення фондів грошових коштів, їх перерозподілу і використання для надання суспільних благ на місцевому рівні.

Проаналізувавши основні блоки наведеного механізму, виявивши організаційні та економічні основи, простеживши їх взаємозв'язок між собою і ступінь впливу на об'єкт і суб'єкти управління, можна зробити висновок, що Фінансовий механізм формування доходів місцевого бюджету являє собою агрегацію низки інституційних засад за допомогою яких реалізується процес управління доходами та видатками бюджету.

Відповідно, досліджуючи фінансовий механізм формування міського бюджету, його складові, особливості та взаємозв'язки, розроблено ефективний механізм формування доходів місцевого бюджету у системі міжбюджетних відносин (рис. 1.1).

Основними блоками наведеного механізму є: мета; принципи, на яких він ґрунтується; методи та інструменти, за допомогою яких здійснюється досягнення поставленої мети; безпосередньо зміст ефективного механізму формування доходів місцевого бюджету у системі міжбюджетних відносин; а також критерії оцінки ефективності запропонованого механізму. Метою є створення ефективного механізму формування доходів місцевого бюджету у системі міжбюджетних відносин.

Зміст розробленого ефективного механізму формування доходів місцевого бюджету у системі міжбюджетних відносин насамперед полягає у реалізації заходів щодо зміцнення фінансової основи місцевих органів влади та вдосконаленні механізму формування доходів та фінансування видатків загального та спеціального фондів місцевого бюджету, стратегічного бюджетного планування і перспективного прогнозування, обліку бюджетних ресурсів та контролю за їх витрачанням, механізму регулювання доходів і видатків місцевого бюджету, системи міжбюджетних відносин.

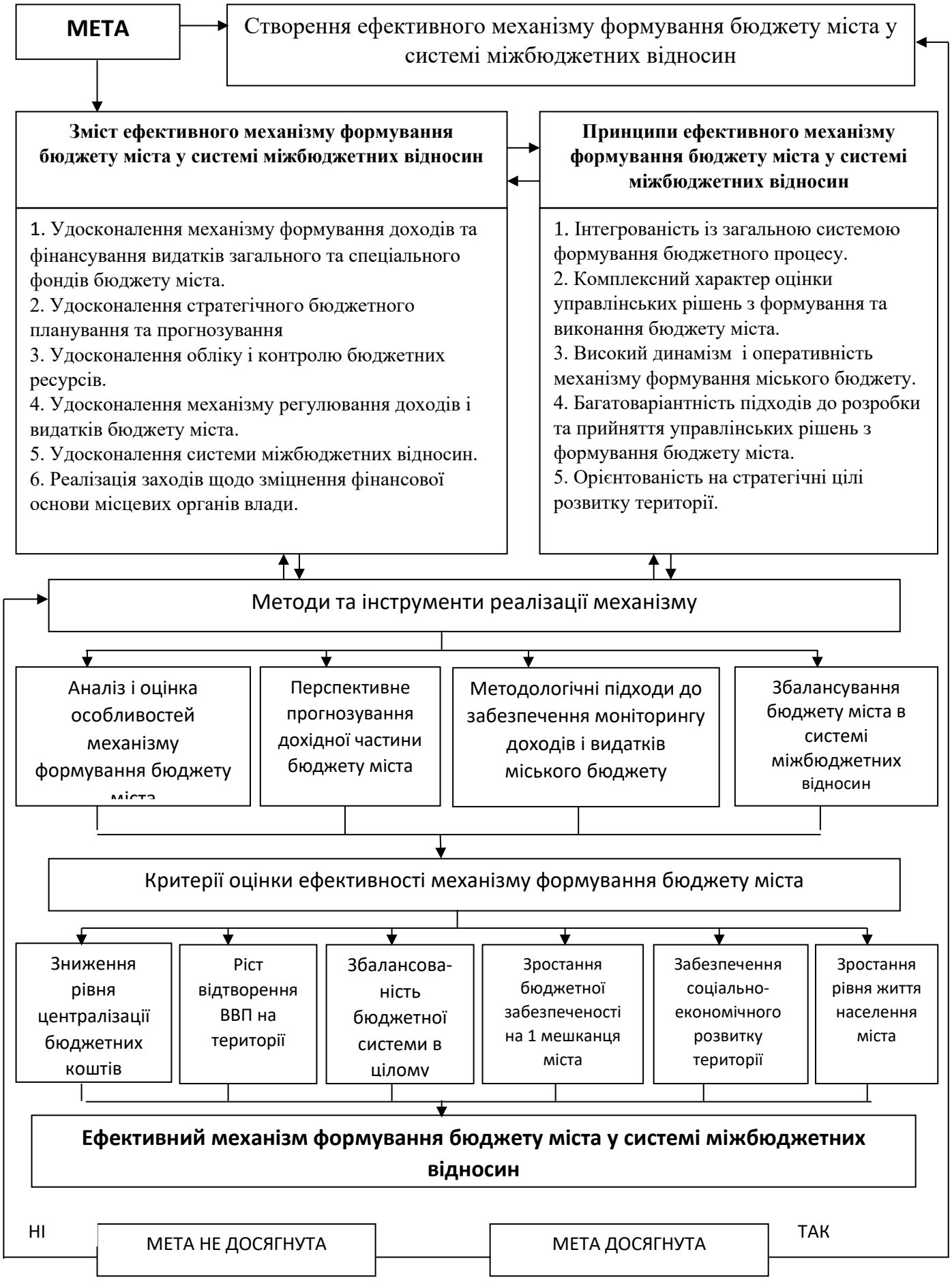

МЕТА
Створення ефективного механізму формування бюджету міста у системі міжбюджетних відносин
Зміст ефективного механізму формування бюджету міста у системі міжбюджетних відносин
Принципи ефективного механізму формування бюджету міста у системі міжбюджетних відносин
1. Удосконалення механізму формування доходів та фінансування видатків загального та спеціального фондів бюджету міста.
2. Удосконалення стратегічного бюджетного планування та прогнозування
3. Удосконалення обліку і контролю бюджетних ресурсів.
4. Удосконалення механізму регулювання доходів і видатків бюджету міста.
5. Удосконалення системи міжбюджетних відносин.
6. Реалізація заходів щодо зміцнення фінансової основи місцевих органів влади.
1. Інтегрованість із загальною системою формування бюджетного процесу.
2. Комплексний характер оцінки управлінських рішень з формування та виконання бюджету міста.
3. Високий динамізм і оперативність механізму формування міського бюджету.
4. Багатоваріантність підходів до розробки та прийняття управлінських рішень з формування бюджету міста.
5. Орієнтованість на стратегічні цілі розвитку території.
Методи та інструменти реалізації механізму
Аналіз і оцінка особливостей механізму формування бюджету міста
Перспективне прогнозування дохідної частини бюджету міста
Методологічні підходи до забезпечення моніторингу доходів і видатків міського бюджету
Збалансування бюджету міста в системі міжбюджетних відносин
Критерії оцінки ефективності механізму формування бюджету міста
Зниження рівня централізації бюджетних коштів
Ріст відтворення ВВП на території
Збалансова-ність бюджетної системи в цілому
Зростання бюджетної забезпеченості на 1 мешканця міста
Забезпечення соціально-економічного розвитку території
Зростання рівня життя населення міста
Ефективний механізм формування бюджету міста у системі міжбюджетних відносин
НІ
МЕТА НЕ ДОСЯГНУТА
МЕТА ДОСЯГНУТА
ТАК

Рис. 1.7 Ефективний механізм формування доходів місцевого бюджету у системі міжбюджетних відносин

Рис. 1.8 Принципи ефективного управління бюджетними ресурсами

Для забезпечення реалізації ефективного механізму формування доходів місцевого бюджету у системі міжбюджетних відносин вважаємо доцільним застосування таких методів та інструментів як:

– аналіз і оцінка особливостей механізму формування доходів місцевого бюджету ;

– перспективне прогнозування дохідної частини місцевого бюджету;

– методологічні підходи до забезпечення моніторингу доходів і видатків міського бюджету;

– збалансування місцевого бюджету в системі міжбюджетних відносин.

Впровадження якісно нових підходів в процес управління бюджетними ресурсами з метою створення ефективного механізму формування доходів місцевого бюджету у системі міжбюджетних відносин необхідно здійснювати на всіх стадіях бюджетного процесу: планування та прогнозування доходів і видатків місцевого бюджету, організації та проведення бюджетного процесу, обліку доходів і видатків місцевого бюджету, контролю за виконанням показників по доходах і видатках бюджету, моніторингу та діагностики показників бюджету, регулювання процесу формування, розподілу і використання бюджетних ресурсів міста, а також на основному етапі управління - прийнятті управлінських рішень з формування бюджету.

Критерії оцінки ефективності механізму - це сукупність ознак, на підставі яких оцінюється ефективність системи управління в цілому. Реалізація представленого ефективного механізму формування доходів місцевого бюджету у системі міжбюджетних відносин за рахунок удосконалення всіх основних складових бюджетної системи та підвищення економічної віддачі від використання сукупних фінансових ресурсів міста у виробничій та невиробничій сферах дозволяє виділити наступні критерії оцінки ефективності механізму: зниження рівня централізації бюджетних коштів, ріст відтворення ВВП на території, збалансованість бюджетної системи в цілому, зростання бюджетної забезпеченості на 1 мешканця міста, забезпечення соціально-економічного розвитку території, підвищення рівня життя населення міста.

Формування місцевих бюджетів відбувається за рахунок доходів, які разом з витратами складають єдиний баланс відповідного місцевого бюджету.

Гончар Г.П. стверджує, що «доходи місцевих бюджетів представляють собою економічні відносини, що виникають при формуванні фінансових ресурсів регіонального рівня та призначені для здійснення органами місцевого самоврядування своїх функцій та завдань» [15, с. 226].

Формування місцевих бюджетів в Україні проводиться на основі наступних нормативно-законодавчих актів:

- Бюджетний кодекс України від 8 липня 2010 року № 2456-VI (далі - БКУ), який визначає порядок складання, розгляду, затвердження та виконання місцевих бюджетів, а також розмежування видатків між бюджетами різних рівнів та регулює міжбюджетні трансфери [9];

- Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 року № 2755-VI (далі –ПКУ), який визначає перелік місцевих податків та зборів та порядок їх нарахування та перерахування до місцевих бюджетів [36];

- Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР, який визначає систему та гарантії місцевого самоврядування в Україні, засади організації та діяльності, правового статусу і відповідальності органів та посадових осіб місцевого самоврядування [40];

- щорічні закони про Державний бюджет України визначають розміри та види міжбюджетних трансферів [37; 38; 39];

Стаття 63 Закону України «Про місцеве самоврядування» зазначає, що «доходи місцевих бюджетів формуються за рахунок власних джерел та закріплених у встановленому законом порядку загальнодержавних податків, зборів та інших обов'язкових платежів. При цьому склад доходів місцевих бюджетів визначається БКУ та відповідним Законом України «Про Державний бюджет»» [40].

Коренюк Л.В. заначив, що «доходи місцевих бюджетів, як і доходи Державного бюджету, зараховуються до загального або спеціального фондів. До загального фонду надходять кошти, які призначені для виконання загальних функцій органами місцевого самоврядування, таких як: надавання освітніх послуг, надання медичних послуг, надання послуг соціального захисту та інші

види. На ці ж цілі спрямовуються і кошти спеціального фонду, але при цьому у них є чітко визначені джерела доходів» [23, с. 662].

В статті 9 БКУ наведена класифікація доходів місцевих бюджетів (рис.1.9).

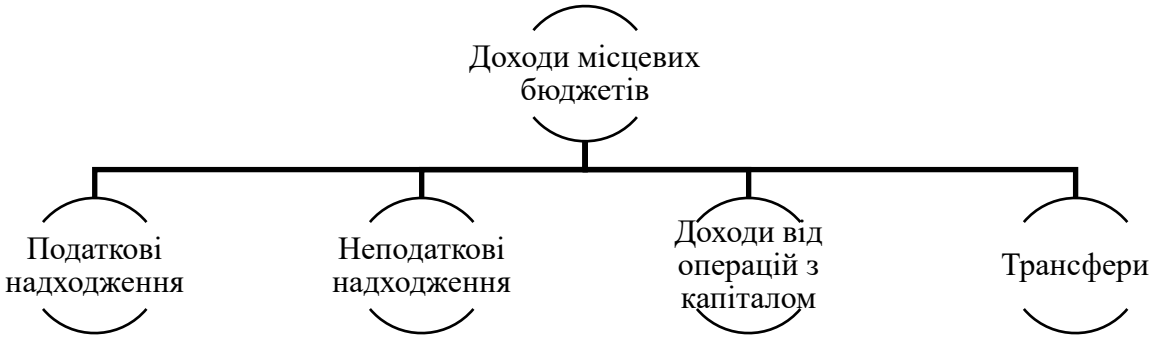

Рис.1.9. Класифікація доходів місцевих бюджетів

Джерело: складено автором за даними [9]

Погодимось з Крикун Т.І., що «система формування місцевих бюджетів займає вагоме місце в фінансово-економічному регулюванні соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць. Посилення інституційної спроможності системи формування місцевих бюджетів сприятиме ефективному використанню бюджетних ресурсів, підвищеною добробуту населення та економічному зростанню територій» [26].

Слід зазначити, що склад доходів місцевих бюджетів різних рівнів та нормативи зарахування податкових надходжень до відповідних бюджетів регламентовані статтями 64-69 БКУ (табл. А.1 в Додатку А).

У повному розмірі, тобто 100% зараховуються до складу податкових надходжень місцевих бюджетів місцеві податки та збори. Стаття 10 п. 1 ПКУ до місцевих податків та зборів відносить: податок на майно, єдиний податок, збір за місця для паркування транспортних засобів та туристичний збір.

Слід підкреслити, що «за період дії воєнного стану органи місцевого самоврядування мають право встановлювати місцеві податки/збори та податкові пільги за ними без застосування процедур за Законом про засади державної регуляторної політики у сфері госпдіяльності» [27]

Під час дії правового режиму воєнного чи надзвичайного стану не застосовуються норми, що регулюють порядок визначення податків та/або місцевих зборів та податків на пільги, що виникають у результаті сплати податків та/або місцевих зборів [27].

Тимчасово на період з 01 березня 2022 року по 31 грудня року, в якому скасовується воєнний стан, щодо об’єктів нежитлової нерухомості, у тому числі часток у ньому, податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, особами, розташованими на територіях, де ведуться (ведуться) бойові дії, або на територіях, тимчасово окупованих збройними формуваннями Російської Федерації не нараховується та не сплачується [27].

Перелік територій, на яких ведуться (ведуться) або тимчасово окуповані збройними формуваннями російської федерації бойові дії встановлюється Кабінетом Міністрів України [27].

З 1 березня 2022 року по 31 грудня року, наступного за роком припинення чи скасування воєнного чи надзвичайного стану, збори не справляються та не сплачуються:

– земельні (земельний податок та орендна плата за державне і комунальне майно), що перебувають у власності чи користуванні, у тому числі в оренді, фізичних або юридичних осіб;

– землі (земельні частки (паї)), визнані обласним військовим управлінням забрудненими вибухонебезпечними предметами та/або на яких розташовані фортифікаційні споруди.

З 1 квітня 2022 року до припинення або скасування надзвичайного військового стану на території України застосовуються норми розділу XIV Податкового кодексу України з урахуванням специфіки платників єдиного податку. Третю групу можуть скласти фізичні особи-підприємці та юридичні особи - суб'єкти підприємницької діяльності будь-якої організаційної форми, у яких сума доходу за календарний рік не перевищує 10 млрд грн. Кількість осіб, які перебувають з ними у трудових відносинах, жодним чином не обмежується [27].

До складу неподаткових надходжень місцевих бюджетів згідно п. 3 статті 9 БКУ включаються: доходи від власності та підприємницької діяльності; адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності; власні надходження бюджетних установ; інші неподаткові надходження [9].

В таблиці табл. А.2 в Додатку А наведені нормативи зарахування неподаткових надходжень до загального фонду місцевих бюджетів

Міські бюджети складаються з двох частин: загального та спеціального фонду, нормативи надходжень спеціального фонду місцевих бюджетів наведені у таблиці табл. А.3 в Додатку А .

Особливу частину складають доходи, які зараховуються до бюджету розвитку місцевих бюджетів (табл. табл. А.4 в Додатку А).

Особливу частину доходів місцевих бюджетів займають трансфери, тобто кошти, які одержані від інших органів державної влади, органів місцевого самоврядування, інших держав або міжнародних організацій на безповоротній та безплатній основі. «У свою чергу трансферти, що надаються місцевим бюджетам з Державного бюджету України включають у себе: базові дотації; субвенції на здійснення державних програм соціального захисту; додаткові дотації компенсацію втрат доходів місцевих бюджетів внаслідок надання встановлених державою пільг; додаткову дотацію на здійснення переданих з державного бюджету видатків з утримання закладів о охорони здоров'я та освіти; субвенцію на виконання інвестиційних проектів; освітню та медичну субвенції; субвенцію на надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами; субвенцію на фінансування заходів соціально-економічної компенсації ризику населення, яке проживає на території зони спостереження; субвенцію на фінансове забезпечення будівництва, ремонту, реконструкції та утримання автомобільних доріг загального користування місцевого значення, доріг та вулиць комунальної власності у населених пунктах; інші додаткові дотації та субвенції» [9].

Стаття 96 БКУ визначає класифікацію міжбюджетних трансферів (рис.1.8).

Рис.1.10. Класифікація міжбюджетних трансфертів

Джерело: складено автором за даними [9]

Складові трансферів мають наступне визначення:

– «базова дотація представляє собою трансферт, який надається з державного бюджету місцевим бюджетам для горизонтального вирівнювання податкоспроможності територій

– реверсна дотація, це кошти, які передаються з місцевих бюджетів до державного бюджету для горизонтального вирівнювання податкоспроможності територій. Тобто реверсна дотація є оберненою до базової дотації.

– додаткові дотації це кошти, які передаються з державного бюджету на здійснення переданих з державного бюджету видатків з утримання закладів освіти та охорони здоров'я та проведення розрахунків протягом опалювального періоду за комунальні послуги та енергоносії, які споживаються установами, організаціями, підприємствами, що утримуються за рахунок відповідних місцевих бюджетів надаються тільки обласним бюджетам

– субвенції загального фонду на забезпечення окремих видатків районних рад, спрямованих на виконання їх повноважень надаються тільки районним бюджетам» [9].

«Важливим інструментом впливу на соціально-економічний розвиток території є структура та обсяг власних доходів місцевих бюджетів. Враховуючи повноваження сільських, селищних і міських рад встановлювати податки і

місцеві збори, затверджувати їх ставки та вирішувати питання про надання пільг в обмін на їх сплату, органи місцевого самоврядування мають відповідні можливості впливати на розвиток території. На сучасному етапі розвитку місцевих фінансів необхідно переоцінити сутність системи фінансового забезпечення місцевого самоврядування в процесі регулювання соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць з урахуванням досвіду сфери фінансової підтримки місцевого самоврядування. країн з розвинутою та трансформуючою економікою, розробка нових підходів до системи міжбюджетного регулювання. При цьому важливо врахувати демографічну та інституційну складову, взаємоузгодженість фінансово-господарських завдань у межах адміністративно-територіальних одиниць. Проведення ефективних перетворень з використанням перевірених методів та інструментів фінансової підтримки місцевого самоврядування зміцнить фінансову базу місцевих бюджетів» [26].

«Доцільно удосконалити систему міжбюджетного регулювання за якісними та кількісними показниками. Для посилення ефективності міжбюджетного регулювання важливо організувати та систематично переглядати фінансові нормативи бюджетної забезпеченості. Трансформація системи фінансового забезпечення місцевого самоврядування значною мірою пов’язана зі зміною інституційного середовища суспільства Разом з розвитком соціально-економічної сфери вдосконалюються інструменти формування дохідної частини місцевих бюджетів, інструменти для. удосконалюється формування дохідної частини територіальних бюджетів, розвивається соціально-економічна сфера бюджетної стратегії та характеризують адаптивність бюджетної архітектури» [26].

«Бюджетне регулювання завдяки використанню сукупності фінансових інструментів впливу на процес формування доходів місцевих бюджетів дає змогу вирішувати завдання, які стоять перед державою на цьому етапі суспільного розвитку з точки зору адміністративно-територіальних одиниць» [26].

Отже, податкові надходження формують основний обсяг власних доходів місцевих бюджетів, що визначає необхідність підвищення ефективності податкового адміністрування, що буде основною зростання фінансової спроможності органів місцевого самоврядування.

1.3. Напрямки використання місцевих бюджетів України

Сутність місцевого самоврядування полягає у здійсненні державної влади за допомогою адміністративної влади для формування суспільного життя в області, районі, селі, селищі та територіальній громаді в рамках чинного правового порядку. Органи місцевого самоврядування - це недержавні та децентралізовані суб'єкти, яким законом надані завдання та повноваження у сфері державного управління. Місцеве самоврядування, як суб’єкт публічної влади, є носієм закріплених за ним суб’єктивних прав, а головною його функцією є виконання публічних завдань, не закріплених за іншими суб’єктами публічного права, насамперед за державою.

Запорукою виконання цих завдань є відповідний економічний потенціал окремих органів місцевого самоврядування. Виконання завдань тягне за собою необхідність здійснення витрат, які в свою чергу повинні мати конкретні джерела покриття, тобто доходи.

Розподіл державних доходів, у тому числі податків, між державою та органами місцевого самоврядування є наслідком розподілу суспільних завдань між органами державного управління та органами місцевого самоврядування. Суть функціонування органів місцевого самоврядування полягає в задоволенні колективних потреб мешканців, що здійснюється шляхом виконання громадських завдань. Їх реалізація вимагає від органів місцевого самоврядування відповідних фінансових ресурсів щодо покладених завдань. Збір доходів бюджету використовується для здійснення видатків бюджету в органах місцевого самоврядування.

Напрямки використання місцевих бюджетів України за категоріями показані на рис.1.11.

0100	• Загальнодержавні функції
0300	• Громадський порядок, безпека та судова влада
0400	• Економічна діяльність
0500	• Охорона навколишнього природного середовища
0600	• Житлово-комунальне господарство
0700	• Охорона здоров'я
0800	• Духовний та фізичний розвиток
0900	• Освіта
1000	• Соціальний захист та соціальне забезпечення

Рис.1.11 Напрями використання місцевих бюджетів України

Джерело: складено автором за даними [28]

2022 рік показав, наскільки стабільною є місцева влада, яка навіть в умовах воєнного стану здатна гідно протистояти всім викликам, особливо фінансовим. 2022 рік був важким для країни, але органи місцевого самоврядування (ОМС) виявили достатню підтримку не лише збройних сил та національної безпеки, а й внутрішньо переміщених осіб, які потребують притулку. Організація та забезпечення сухопутної оборонної діяльності, матеріально-технічна допомога Збройним Силам України, отримання допомоги від іноземних партнерів – ось елементи, які ОМС зобов’язалися підтримувати з самого початку ганебного вторгнення російської федерації, забезпечуючи безперервне підтримка всіх сфер життя громадян на місцевому рівні (допомога внутрішньо переміщеним особам, підтримка переселених підприємств, створення притулків, продовження надання послуг високого рівня). І все це попри щоденні обстріли. І все це завдяки ефективно реалізованій реформі децентралізації, яка дозволила органам

місцевого самоврядування отримати автономні, незалежні та достатні фінансові ресурси, що відіграло важливу роль у вирішенні викликів.

Звичайно, перші місяці війни досить негативно позначилися на фінансово-матеріальній базі місцевого самоврядування. Крім того, держава мала забезпечити стабільні економічні умови для ведення бізнесу, тому були запроваджені певні податкові пільги, до яких довелося адаптуватися навіть органам місцевого самоврядування. І це завдання місцева влада виконала блискуче, адже протягом наступних місяців підтримувала бізнес за рахунок власних коштів та створювала різноманітні програми підтримки суб'єктів господарювання.

Важливо відзначити, що важливим є ефективне планування видатків місцевих податків.

Єрьоменко А. О. стверджує, що «Підвищення ефективності управління бюджетами територіальних громад необхідно здійснювати шляхом покращання фіскальної ефективності місцевих податків і зборів, посиленням дієвості бюджетного стимулювання територіального розвитку, оптимізації структури бюджетів місцевого самоврядування, упорядкування їх видаткових повноважень. Важливим інструментом бюджетного забезпечення соціальноекономічного розвитку територій є планування видаткової частини місцевих бюджетів, що підвищує обґрунтованість напрямів використання бюджетних видатків з урахуванням пріоритетних завдань соціальноекономічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць» [17, с.135].

«Для реалізації засад ефективного функціонування бюджетної системи на рівні місцевого самоврядування необхідно забезпечити належний рівень фінансування відповідних суспільних потреб, виходячи з основних завдань органів місцевого самоврядування на основі ефективного бюджетного планування та ефективне використання бюджетних коштів. Бюджети територіальних громад є основною статтею місцевих фінансів, їх створення обумовлено необхідністю здійснення повноважень, покладених на органи

самоврядування. Подальше вдосконалення міжбюджетних відносин має здійснюватися з урахуванням специфіки соціально-економічного розвитку території. Зарубіжний підхід є важливим з точки зору запровадження системи моніторингу та оцінки доходів і видатків місцевих бюджетів на основі ефективних показників їх виконання та практики регулювання міжбюджетних відносин із застосуванням системи вирівнювання, що дає самостійне повноваження уряду управляти фінансами громади» [26].

«Механізми формування місцевих бюджетів у системі фінансово-економічного регулювання потребують подальшого розвитку та передбачають розширення завдань і функцій місцевого самоврядування» [26].

Ступінь впливу місцевих бюджетів на інвестиційно-інноваційний розвиток території залежить від частки перерозподілу валового регіонального продукту через систему місцевих фінансів, моделі бюджетної архітектури та ефективності інституту місцевого самоврядування.

Підвищення рівня життя населення потребує підвищення ефективності використання бюджетних коштів. Актуальним є запровадження інституційного підходу до дослідження системи фінансового забезпечення місцевого самоврядування, що включає визначення характеристик її складових, інституційного середовища, що забезпечує їх функціонування та взаємозв'язки [26]

Бондарук Т. Г. зазначає, що «Місцевий бюджет є важливим інструментом впливу на розвиток економічної та соціальної сфери адміністративно-територіальної одиниці. При цьому результативність бюджетної політики місцевого самоврядування значним чином залежить від стану збалансованості місцевих бюджетів, рівня їх фінансової спроможності, напрямів використання бюджетних видатків. Від якості формування доходів, використання видатків бюджетів місцевого самоврядування залежить рівень економічного розвитку територій» [5, с.117].

Обсяг завдань у межах місцевого самоврядування та витрати на виконання цих завдань безпосередньо впливають на обсяг фінансових ресурсів, які повинні

мати у своєму розпорядженні органи місцевого самоврядування, щоб вони могли виконувати ці завдання безперебійно та на рівні, відповідному потреби громади. Таким чином, для виконання покладених на них завдань органи місцевого самоврядування отримали не лише власне майно, а й відповідні суб'єктивні права участі в державному розподілу доходів для виконання своїх завдань, до загальної дотації та цільової дотації з державного бюджету, до визначення розміру місцевих податків і зборів, до формування та здійснення державних видатків. У цьому контексті одним із головних аспектів незалежності місцевого самоврядування як суб'єкта публічної влади є його фінансова незалежність, що означає право самостійно здійснювати фінансове управління – збирати визначені в актах доходи та розпоряджатися ними в межах межі, визначені актами, для виконання законодавчо визначених завдань. Суттєвий вплив на обсяг фінансової самостійності органів місцевого самоврядування має не лише визначення їх частки у державних доходах на належному рівні, а й структура джерел цих доходів. Як правило, ця самостійність тим більша, чим більша частка власних надходжень і чим менша частка цільових дотацій у загальних доходах бюджетів ОМС окремих рівнів.

Окремо підкреслимо, що план відбудови України після закінчення війни, який реконструкції, заснований на європейських фондах [11], може відіграти значну роль у розвитку місцевого самоврядування. «Щоб допомогти Україні в зусиллях з відновлення, відбудови й модернізації, ЄС започаткує новий механізм підтримки на 2024–2027 роки. Механізм підтримки України — це спеціальний інструмент, який дозволить ЄС протягом згаданого періоду надавати Україні передбачувану й гнучку підтримку на суму до 50 мільярдів євро. Цей механізм підкреслює зобов'язання ЄС підтримувати Україну в умовах російської агресивної війни, що триває, а також на її шляху до членства в ЄС» [11].

Це такий собі сучасний план Маршалла, який за умови вдалого використання може вивести Україну на шлях динамічного розвитку. Але для цього органи місцевого самоврядування повинні мати чітко визначені правила використання цих значних коштів і не бути дискримінованими через політичну

карту. Сценарій розподілу коштів у рамках фонду місцевих інвестицій, коли гроші ділилися на центральному рівні між органами місцевого самоврядування на політичний розсуд, не може повторитися. Щоб планувати майбутнє своїх громад, представники місцевої влади повинні знати прозорі правила розподілу цих коштів. На їх основі можна створювати стратегії, першочерговою метою яких є розвиток і побудова міцних економічних і соціальних основ, які є основою для стабільного добробуту жителів.

Однак майбутнє фінансів місцевих органів влади залежить не лише від одноразових коштів ЄС, але, перш за все, від розробки довгострокової універсальної моделі фінансування, яка базується на стабільному доході та прибутках від інвестицій. Запропонувати модель гармонійного розвитку органів місцевого самоврядування та шляхи відновлення їх фінансів після кризи, пов’язаної з війною, створити принципи належної практики в управлінні органами місцевого самоврядування та співпраці між ними – головна мета уряду України та місцевих громад.

Отже, чим більша самостійність у витрачанні коштів, тим більша частка видатків на власні завдання та менша частка видатків на доручені завдання, що фінансуються за рахунок цільових надходжень. Органи місцевого самоврядування, діючи на підставі та в межах законів, самостійно формують видатки, що відображають витрати на виконання власних завдань, а також визначають їх пріоритетність у процесі задоволення потреб територіальної громади, однак видатки на власні завдання обов'язкового характеру мають пріоритет.

Висновки до розділу 1

1. Місцевий бюджет відображає систему економічних відносин, які складаються в суспільстві з приводу розподілу валового внутрішнього продукту, створення фондів грошових коштів, їх перерозподілу і використання для надання відповідних послуг та благ населенню на певній території. Впровадження якісно

нових підходів і методів в процес формування доходів місцевого бюджету у системі міжбюджетних відносин необхідно здійснювати на всіх стадіях управління бюджетними ресурсами: прогнозування та планування доходів і видатків бюджету, моніторингу та оцінки показників бюджету, контролю за виконанням показників по доходах і видатках бюджету, регулювання процесу формування, розподілу і використання бюджетних коштів.

2. Основними напрямами використання ресурсів бюджету території є фінансування галузей соціального захисту та соціального забезпечення, охорони здоров'я, освіти, культури, що вимагає від місцевих органів влади та органів місцевого самоврядування злагоджених, правильних управлінських рішень з формування, використання та регулювання бюджету в сучасних умовах розвитку економіки і фінансів для досягнення максимальної ефективності забезпечення населення міста суспільно необхідними благами і послугами.

3. Фінансовий механізм формування доходів місцевого бюджету являє собою агрегацію низки інституційних засад за допомогою яких реалізується процес управління доходами та видатками бюджету. Реалізація ефективного механізму формування доходів місцевого бюджету можлива шляхом удосконалення основних складових системи міжбюджетного регулювання, збільшення економічної ефективності використання сукупних фінансових ресурсів міста, що сприятиме зменшенню рівня централізації бюджетних ресурсів, зростанню ступеня відтворення валового регіонального продукту, підвищенню рівня бюджетної забезпеченості мешканців міста, формуванню збалансованого міського бюджету та підвищенню соціально-економічного розвитку територіїПісля проведення реформ місцевого самоврядування місцева влада виправдала покладені на неї очікування, незважаючи на економічні кризи, що почалися, і нестабільну ситуацію з доходами міст, областей і територіальних громад, що є результатом передусім постійного навантаження на органи місцевого самоврядування новими завданнями без належної фінансової підтримки. Саме завдяки органам місцевого самоврядування, тобто господарям на місцях, місцеві громади все краще функціонують на благо місцевих і

регіональних громад жителів. Місцеве самоврядування є основою успіху нашої країни і тому його потрібно відстоювати, як незалежність. Нині перед місцевою владою стоять набагато важливіші завдання, ніж кілька років тому. Сьогодні всю нашу реальність переформатувала війна. Отже, роль місцевого самоврядування стає унікальною. Перед нею постають нові виклики, пов’язані з «оживленням» країни після війни.

4. Доходи місцевих бюджетів можуть бути сформовані за рахунок власних джерел та загальнодержавних податків, зборів та інших обов'язкових платежів, закріплених у встановленому законом порядку. Як і доходи Державного бюджету доходи місцевих бюджетів зараховуються до загального або спеціального фондів.

5. Видатки місцевих бюджетів призначені для виконання загальних функцій органами місцевого самоврядування, таких як: надавання освітніх послуг, надання медичних послуг, надання послуг соціального захисту та інші види. На ці ж цілі спрямовуються і кошти спеціального фонду, але при цьому у них є чітко визначені джерела доходів. Від’ємним результатом між поточними доходами та поточними витратами є операційний дефіцит. Якщо поточні витрати перевищують поточні надходження, це означає, що ці витрати здійснюються на рівні, який перевищує фінансові можливості ОМС.

РОЗДІЛ 2
АНАЛІЗ ФОРМУВАННЯ МІСЦЕВИХ БЮТЖЕТІВ УКРАЇНИ ТА ЇХ РОЛІ У РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ

2.1. Оцінка динаміки джерел формування місцевих бюджетів України

Аналіз динаміки, структури та фактичних обсягів доходів і видатків, а також результатів виконання бюджетів місцевого самоврядування дає змогу оцінити економічні гарантії виконання місцевим самоврядуванням поставлених завдань. Основною групою доходів органів місцевого самоврядування мають бути власні доходи, що надходять із джерел, визначених законом окремих рівнів місцевого самоврядування та щодо яких органи місцевого самоврядування мають конкретні права визначати їх розмір та спосіб стягнення. Загальні дотації та цільові субсидії з державного бюджету мають відігравати додаткову роль щодо власних надходжень, інакше позиція місцевого самоврядування як органу державної влади, що діє від свого імені та під власну відповідальність, руйнується. Поділ доходів на власні та перераховані з державного бюджету у вигляді загальної дотації та цільової субсидії визначає межі дохідної самостійності місцевого самоврядування та суб'єктивні права, що її визначають.

Відповідно до даних статистики Міністерства фінансів України доходи бюджету виросли на 101,22% в 2023 році в порівнянні з 2018 роком (табл.2.1).

Таблиця 2.1

Динаміка доходів державного та місцевих бюджетів, млрд.грн.

Показник	2018	2019	2020	2021	2022	2023	Абс відх 2023 до 2018, тис.грн.	Від відх 2023 до 2018, т%
Державний бюджет	928,11	998,28	1076,02	1296,85	1787,40	2672,00	1743,89	187,90
Місцеві бюджети	735,94	684,53	509,56	608,50	566,39	676,42	-59,51	-8,09
Всього доходи	1664,05	1682,81	1585,58	1905,36	2353,78	3348,42	1684,38	101,22

Джерело: складено автором за даними [53-56]

За даними аналізу можна прослідкувати, що доходи зростали поступово з року в рік за період 201-2023 рр., окрім 2020 пандемічного року (рис.2.1).

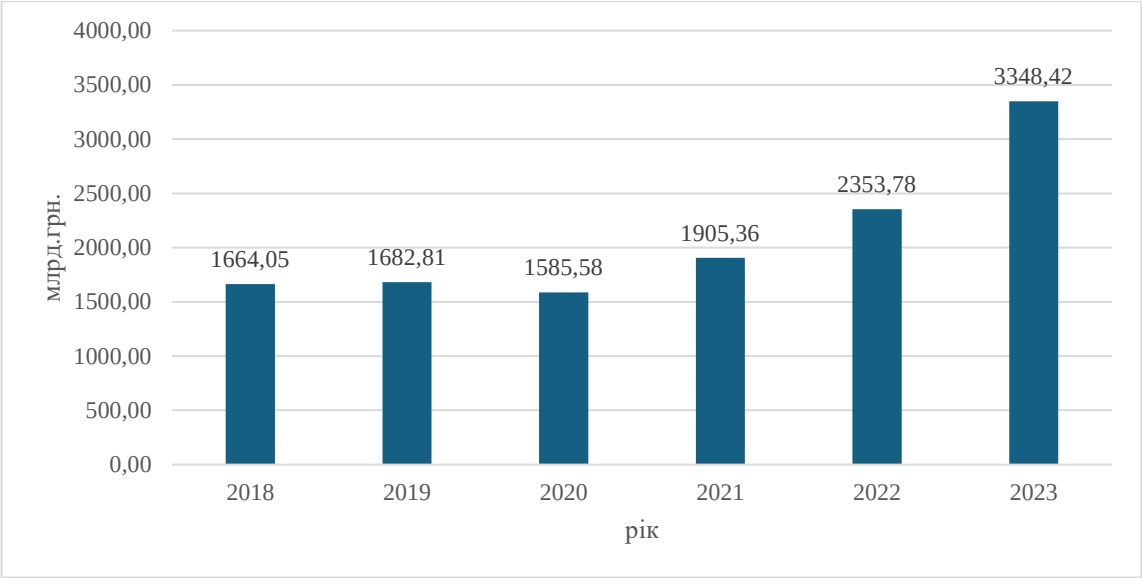

Рис.2.1. Динаміка доходів бюджету за 2018-2023 рр., млрд.грн.

Джерело: складено автором за даними [53-56]

В структурі доходів частка місцевих бюджетів була меншою нуж частка державного бюджету (рис.2.2).

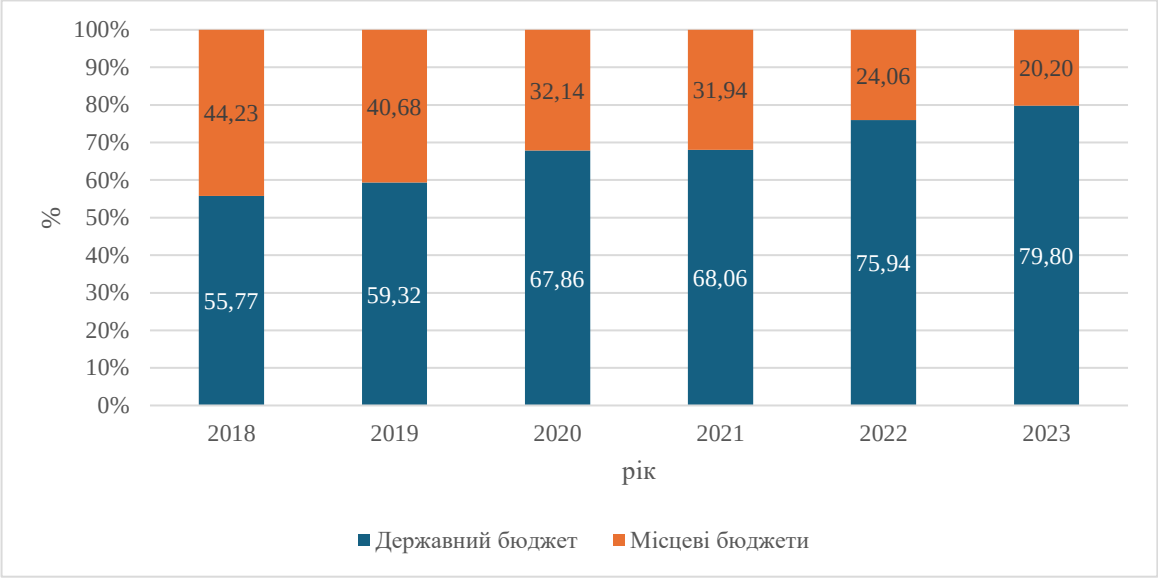

Рис.2.2. Структура доходів за 2018-2023 рр., %

Джерело: складено автором за даними [53-56]

З рис.2.2 видно, що частка доходів місцевих бюджетів зменшилась з 44,23% в 2018 році до 20,2% в 2023 році. Але при цьому в абсолютній сумі величина доходу місцевих бюджетів в 2023 році виросла до 2020 року (рис.2.3).

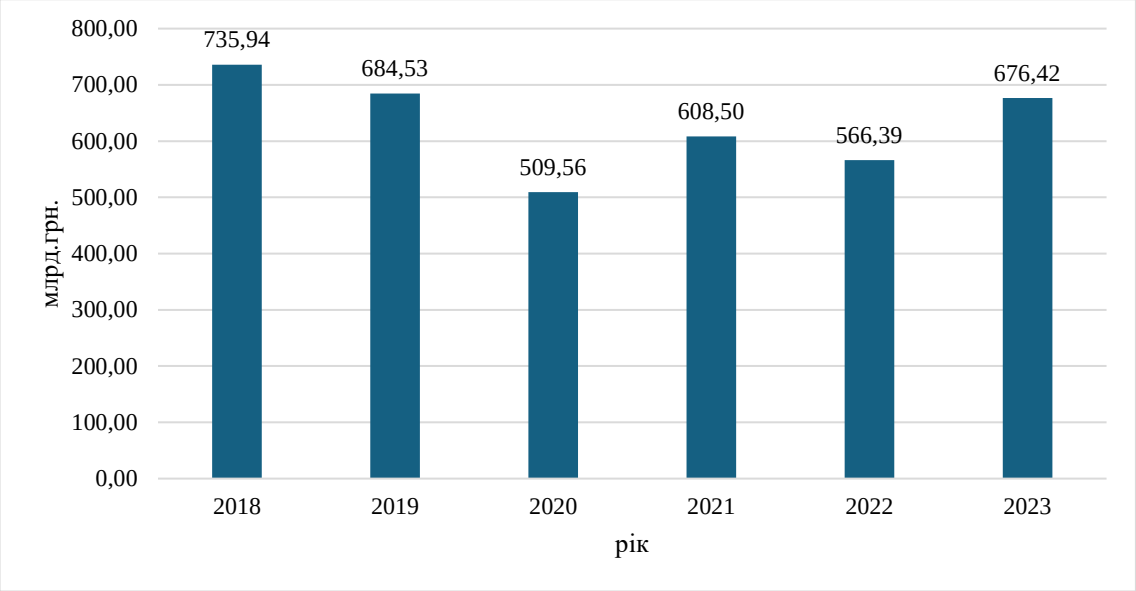

Рис.2.3. Динаміка доходів місцевого бюджету за 2018-2023 рр., млрд.грн.

Джерело: складено автором за даними [53-56]

Але за період 2018-2023 рр. мало місце падіння доходів місцевих бюджетів на 8,09%.

Динаміка складових місцевих бюджетів 2018-2023 рр. показує, що в 2023 році значно виросли доходи від податкових надходжень на 86,87% в порівнянні з 2018 роком (табл.2.2).

Таблиця 2.2

Динаміка складових місцевих бюджетів 2018-2023 рр., млрд.грн

Показник	2018	2019	2020	2021	2022	2023	Абс відх 2023 до 2018, тис.грн.	Від відх 2023 до 2018, %
Податкові надходження	232,53	270,55	285,57	346,71	393,46	434,54	202,01	86,87
Неподаткові надходження	28,03	26,11	21,46	27,18	22,04	36,51	8,48	30,27
Доходи від операцій з капіталом	2,14	2,93	3,47	3,46	2,28	3,62	1,48	68,97
Офіційні трансферти	472,56	384,35	198,41	230,57	148,27	201,40	-271,16	-57,38
Цільові фонди	0,68	0,60	0,65	0,57	0,34	0,35	-0,33	-48,12
Всього	735,94	684,53	509,56	608,50	566,39	676,42	-59,51	-8,09

Джерело: складено автором за даними [53-56]

Позитивним було зростання доходів від операцій з капіталом на 68,97% в 2023 році до 2018 року, при одночасному рості неподаткових надходжень на 30,27%.

В свою чергу в 2023 році знизилась величина офіційних трансфертів на 57,38% в порівнянні до 2018 року. Зменшилась також величина цільових фондів на 48,12% (рис.2.4).

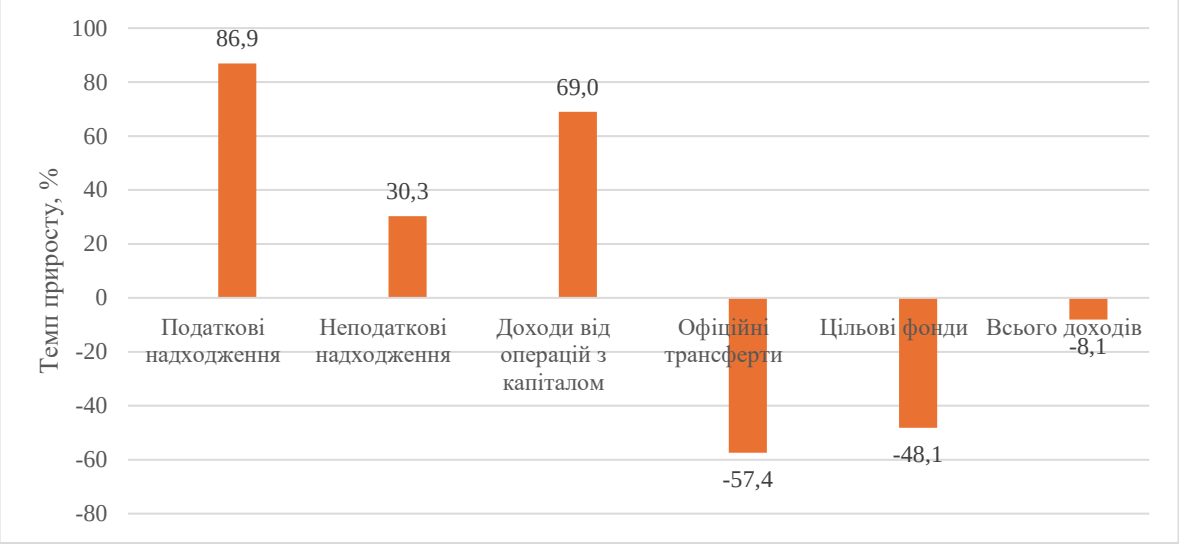

Рис.2.4. Динаміка темпу приросту складових доходів місцевого бюджету 2023 року до 2018 року, %

Джерело: складено автором за даними [53-56]

Значне зростання доходів місцевих бюджетів за рахунок податкових надходжень було викликане ростом податків на доходи, податку на прибуток, податку на збільшення ринкової вартості на 157,39 млрд.грн. (табл.2.3).

Місцеві податки та збори, що сплачуються (перераховуються) згідно з Податковим кодексом України в 2023 році виросли на 38,98 млрд.грн., при одночасному рості внутрішніх податків на товарів на 8,6 млрд.грн. Рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів теж виросла на 1,16 млрд.грн. Зменшення було лише за статтею інші податки та збори на 4,13 млрд.грн.

Податкові джерела фінансування органів місцевого самоврядування слід поділити на дві групи. До першої групи належать місцеві податки, які надходять

до бюджетів органів місцевого самоврядування в повному обсязі. Органи місцевого самоврядування мають податкові повноваження встановлювати ставки податку та застосовувати пільги та пільги у сфері місцевих податків у межах, визначених законом.

Таблиця 2.3

Динаміка податкових надходжень в місцевих бюджетах в 2018-2023 рр., млрд.грн.

Показник	2018	2019	2020	2021	2022	2023	Абс відх 2023 до 2018, тис.грн.	Від відх 2023 до 2018, %
Податкові надходження всього	232,53	270,55	285,57	346,71	393,46	434,54	202,01	86,87
в т.ч.								
Податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості	147,46	175,73	187,60	228,32	285,76	304,85	157,39	106,74
Податки на власність	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	-71,73
Рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів	4,82	5,28	4,64	8,57	8,74	5,98	1,16	24,08
Внутрішні податки на товари та послуги	13,80	13,72	15,55	17,85	13,08	22,40	8,60	62,34
Окремі податки і збори, що зараховуються до місцевих бюджетів	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	-105,25
Місцеві податки та збори, що сплачуються (перераховуються) згідно з Податковим кодексом України	61,03	73,58	75,69	89,90	84,31	100,01	38,98	63,88
Інші податки та збори	5,43	2,24	2,09	2,07	1,58	1,30	-4,13	-76,08

Джерело: складено автором за даними [53-56]

До місцевих податків належать: «податок на майно (який складається із плати за землю, податку на нерухоме майно, відмінного від земельної ділянки, транспортного податку); єдиний податок. До місцевих зборів належать: збір за місця для паркування транспортних засобів; туристичний збір» [9]. Їх велике значення в структурі бюджетних надходжень зумовлено спроможністю органів місцевого самоврядування через рівень податкових ставок впливати на обсяг майбутніх бюджетних надходжень із цих джерел. Найважливішою групою

власних надходжень ОМС є податкові надходження, проте не всі ОМС забезпечені ними в однаковій мірі.

Друга група джерел податкових надходжень в органах місцевого самоврядування включає частки в центральних податках (так звані спільні доходи), які сплачують громадяни, тобто частки в надходженнях від податку на доходи фізичних осіб (ПДФО) та податку на прибуток підприємств.

Таким чином, розмір доходів мешканців впливає на рівень доходів, отриманих органами місцевого самоврядування. Отже, багатство мешканців впливає на фінансове становище місцевих органів влади. Будь-які зміни як чисельності населення, так і кількості мешканців, у тому числі, насамперед, діяльність органів місцевого самоврядування, спрямована на запобігання відтоку та залучення населення та приватних інвесторів, впливають на доходи бюджетів органів місцевого самоврядування.

В умовах погіршення економічної ситуації спостерігається складна ситуація з доходами органів місцевого самоврядування. Тоді зменшуються податкові надходження до державного бюджету. Це має наслідки для бюджетів органів місцевого самоврядування, оскільки призводить до зменшення коштів, отриманих цими суб'єктами від часток центральних податків. Таким чином, скорочення доходів державного бюджету впливає на обсяги фінансових ресурсів, що передаються органам місцевого самоврядування. Така ситуація може загрожувати виконанню громадських завдань в органах місцевого самоврядування. Податкові надходження є важливим джерелом доходів для органів місцевого самоврядування та впливають на можливості фінансування завдань, які виконують ці суб’єкти. Тому вони є надзвичайно важливими в управлінні фінансами органів місцевого самоврядування.

Зростання неподаткових надходжень в місцеві бюджети на 8,48 млр.грн. відбулося за рахунок власних надходження бюджетних установ на 8,3 млр.грн. (табл.2.4). Власні надходження бюджетних установ – це «отримані в установленому порядку бюджетними установами як плата за надання послуг, виконання робіт та цільових заходів, гранти, дарунки та благодійні внески, а

також надходження від реалізації в установленому порядку продукції чи майна та іншої діяльності» [9]

Таблиця 2.4

Динаміка неподаткових надходжень в місцевих бюджетах в 2018-2023 рр., млрд.грн.

Показник	2018	2019	2020	2021	2022	2023	Абс відх 2023 до 2018, тис.грн.	Від відх 2023 до 2018, %
Неподаткові надходження	28,03	26,11	21,46	27,18	22,04	36,51	8,48	30,27
в т.ч.								
Доходи від власності та підприємницької діяльності	1,86	1,63	1,58	1,68	1,31	1,78	-0,08	-4,44
Адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності	4,59	4,64	4,12	4,80	4,27	5,30	0,71	15,46
Інші неподаткові надходження	2,40	2,35	2,56	1,81	1,19	1,96	-0,44	-18,27
Власні надходження бюджетних установ	19,18	17,48	13,21	18,89	15,26	27,47	8,30	43,25

Джерело: складено автором за даними [53-56]

Інші неподаткові надходження та доходи від власності та підприємницької діяльності зменшились в 2023 році на 0,44 та 0,08 млрд.грн. відповідно.

Доходи від операцій з капіталом виросли на 1,48 млрд.грн. за рахунок росту надходження від продажу основного капіталу на 0,16 млрд.грн. та коштів від продажу землі і нематеріальних активів на 1,13 млрд.грн. (табл.2.5).

Таблиця 2.5

Динаміка доходів від операцій з капіталом в місцевих бюджетах в 2018-2023 рр., млрд.грн.

Показник	2018	2019	2020	2021	2022	2023	Абс відх 2023 до 2018, тис.грн.	Від відх 2023 до 2018, %
Доходи від операцій з капіталом	2,14	2,93	3,47	3,46	2,28	3,62	1,48	68,97
в т.ч.								
Надходження від продажу основного капіталу	0,71	1,01	1,46	1,23	0,62	0,87	0,16	23,27
Кошти від продажу землі і нематеріальних активів	1,44	1,92	2,01	2,23	1,65	2,75	1,31	91,45

Джерело: складено автором за даними [53-56]

Динаміка офіційних трансферів в місцевих бюджетах в 2023 році показує, що їх величина зменшилась на 271,16 млрд.грн. (табл.2.6).

Таблиця 2.6

Динаміка офіційних трансферів в місцевих бюджетах в 2018-2023 рр., млрд.грн.

Показник	2018	2019	2020	2021	2022	2023	Абс відх 2023 до 2018, тис.грн.	Від відх 2023 до 2018, %
Офіційні трансферти	472,56	384,35	198,41	230,57	148,27	201,40	-271,16	-57,38
в т.ч.								
Від органів державного управління	472,46	384,31	198,26	230,54	148,04	201,20	-271,26	-57,41
Від Європейського Союзу, урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ	0,09	0,04	0,15	0,04	0,22	0,20	0,10	110,19

Джерело: складено автором за даними [53-56]

Скорочення офіційних трансферів відбулося за рахунок зменшення транферів від органів державного управління на 271,26 млрд.грн.

В регіональному розрізі найбільше зростання доходів в 2023 році було в доходах м. Київ на 4,33% (табл.2.7).

Таблиця 2.7

Динаміка доходів місцевих бюджетах областей в 2018-2023 рр., млрд.грн.

Показник	2018	2019	2020	2021	2022	2023	Абс відх 2023 до 2018, %	Від відх 2023 до 2018, %
Місцеві бюджети	735,94	684,53	509,56	608,50	566,39	676,42	-59,51	-8,09
Вінницька обл.	30,62	27,09	19,66	20,94	21,92	25,88	-4,74	-15,48
Волинська обл.	20,69	18,87	12,84	14,00	14,63	17,23	-3,46	-16,73
Дніпропетровська обл.	64,98	60,02	45,82	61,74	58,62	68,54	3,56	5,48
Донецька обл.	34,30	31,99	24,67	32,86	21,16	23,20	-11,10	-32,37
Житомирська обл.	23,92	21,66	14,94	16,95	18,17	22,70	-1,22	-5,10
Закарпатська обл.	21,81	21,26	14,43	15,51	16,37	19,41	-2,40	-11,01
Запорізька обл.	31,04	28,83	21,91	25,71	19,82	23,02	-8,02	-25,84
Івано-Франківська обл.	25,95	23,70	15,15	17,12	17,62	20,18	-5,78	-22,26
Київська обл.	36,98	35,92	28,54	33,50	31,74	43,58	6,60	17,85
Кіровоградська обл.	19,18	17,17	11,84	13,70	13,09	15,67	-3,52	-18,34
Луганська обл.	12,20	11,27	8,51	11,32	6,34	5,82	-6,38	-52,27
Львівська обл.	46,22	42,31	31,63	35,85	41,16	47,51	1,29	2,79
м. Київ	57,13	62,22	58,12	71,26	68,33	80,17	23,04	40,33
Миколаївська обл.	19,05	18,64	13,98	15,48	16,22	18,99	-0,06	-0,33
Одеська обл.	40,06	40,66	30,82	34,34	34,57	40,87	0,81	2,02

Продовження табл.2.7

Полтавська обл.	31,18	26,36	20,00	25,19	25,05	28,19	-2,99	-9,60
Рівненська обл.	22,67	20,83	13,57	16,08	15,63	18,87	-3,80	-16,77
Сумська обл.	21,22	17,88	12,40	14,70	14,00	16,33	-4,89	-23,07
Тернопільська обл.	19,36	16,75	11,16	13,88	12,82	15,05	-4,31	-22,28
Харківська обл.	53,68	49,79	37,06	45,65	32,38	42,36	-11,31	-21,08
Херсонська обл.	18,23	16,50	12,09	14,14	8,08	11,06	-7,18	-39,36
Хмельницька обл.	24,14	21,41	14,43	17,94	17,76	20,48	-3,66	-15,15
Черкаська обл.	23,89	20,93	14,30	16,60	16,57	21,27	-2,62	-10,97
Чернівецька обл.	15,80	14,61	9,45	10,41	10,74	13,13	-2,68	-16,93
Чернігівська обл.	21,62	17,87	12,25	13,64	13,59	16,93	-4,69	-21,69

Джерело: складено автором за даними [53-56]

Також зростання доходів в 2023 році було в Львівській області, Київській області та Дніпропетровській області на 2,79%, 17,85% та 5,48% відповідно. В інших областях мало місце зменшення доходів.

Отже, в 2023 році мало місце зменшення доходів в порівнянні до 2018 року за рахунок зменшення доходів Донецької, Запорізької, Харківської областей.

2.2. Особливості механізму формування витрат місцевих бюджетів та їх вплив на соціально-економічний розвиток регіонів

Проведемо оцінку динаміки виконання місцевих бюджетів України за даними Міністерства фінансів України за 2018-2023 рр. (табл.2.8).

Таблиця 2.8

Динаміка витрат бюджетів України, млрд. грн.

Показник	2018	2019	2020	2021	2022	2023	Абс відх 2023 до 2018, %	Від відх 2023 до 2018, т%
Державний бюджет	985,37	1072,89	1288,02	1490,26	2705,42	4014,42	3029,05	307,40
Місцеві бюджети	744,10	690,25	516,19	597,23	495,58	670,64	-73,46	-9,87
Всього	1729,47	1763,14	1804,21	2087,49	3201,01	4685,06	2955,58	170,90

Джерело: складено автором за даними [53-56]

За даними табл.2.8 видно, що витрати бюджету виросли на 170,9% в 2023 році в порівнянні з 2018 роком, зростання відбулося на рахунок росту витрати державного бюджету, які різко виросли в 2022 році за рахунок різкого росту

військового бюджету. Одночасно витрати місцевих бюджетів зменшились на 9,87% (рис.2.5).

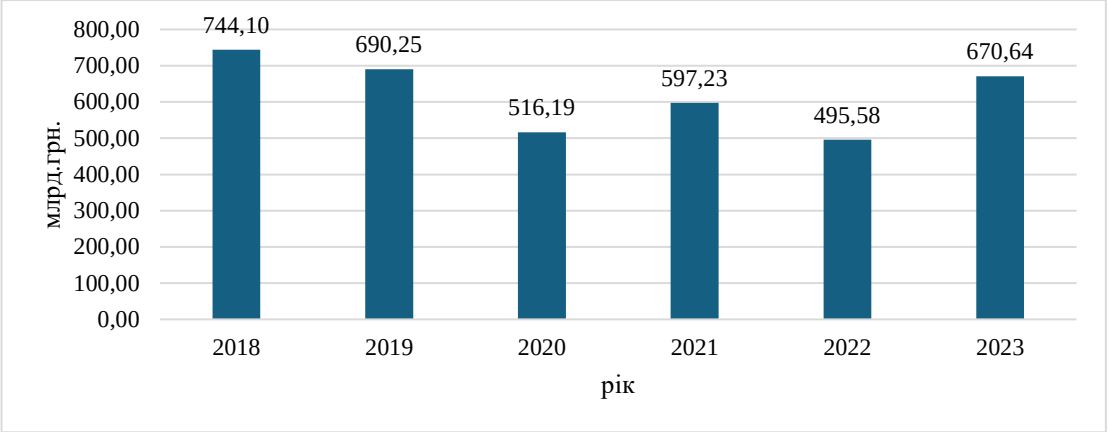

Рис.2.5. Динаміка витрат місцевих бюджетів України за 2018-2023 рр., млрд.грн.

Джерело: складено автором за даними [53-56]

В 2022 році витрати місцевих бюджетів зменшились на 17% до 2021 року (495,58 млрд.грн. до 597,23 млрд.грн.). В 2023 році до 2018 року значно виросли витрати на громадський порядок, безпека та судова влада на 15,67 млрд.грн. або в 13,6 разів, витрати на економічну діяльність виросли на 35,82 млрд.грн. або на 46,43% (табл.2.9).

Таблиця 2.9

Динаміка витрат місцевих бюджетів України, млрд. грн.

Показник	2018	2019	2020	2021	2022	2023	Абс відх 2023 до 2018, %	Від відх 2023 до 2018, т%
Місцеві бюджети ВСЬОГО	744,10	690,25	516,19	597,23	495,58	670,64	-73,46	-9,87
в т.ч.								
Загальнодержавні функції	209,42	167,64	89,71	86,34	67,22	119,73	-89,69	-42,83
Громадський порядок, безпека та судова влада	1,15	1,30	1,83	1,74	11,11	16,82	15,67	1362,88
Економічна діяльність	77,16	81,85	93,93	112,36	61,07	112,98	35,82	46,43
Охорона навколишнього природного середовища	3,00	3,41	2,42	2,42	0,51	1,19	-1,81	-60,23
Житлово-комунальне господарство	30,05	34,38	32,13	56,73	40,63	62,03	31,98	106,43
Охорона здоров'я	93,23	89,82	50,87	33,11	31,01	38,16	-55,07	-59,07
Духовний та фізичний розвиток	18,89	21,58	21,88	27,39	22,58	26,65	7,77	41,13
Освіта	165,71	187,10	199,43	249,08	232,25	248,19	82,48	49,78
Соціальний захист та соціальне забезпечення	145,50	103,16	24,00	28,07	29,20	44,88	-100,62	-69,15

Джерело: складено автором за даними [53-56]

Позитивним є збільшення витрат місцевих бюджетів на освіту на 49,78% в порівнянні до 2018 року, що свідчить про підвищення вкладень в майбутні покоління та їх рівень освіти. Негативним є скорочення витрат на соціальний захист та соціальне забезпечення на 69,15% в 2023 році в порівнянні до 2018 року.

Структура видатків бюджету інформує про напрями та інтенсивність політики розвитку, яку реалізують органи місцевого самоврядування. Питома вага поточних та капітальних видатків у загальній сумі видатків свідчить про споживчий або розвивальний напрямок діяльності місцевого самоврядування, тому збільшення частки інвестиційних видатків є позитивним явищем.

Витрати місцевих бюджетів фінансуються за рахунок загального фонду, частка якого в 2022 році була на рівні 87,11%, але в 2023 році зменшилась до рівня 73,66% (табо.2.10).

Таблиця 2.10

Динаміка джерел фінансування витрат місцевих бюджетів України

Показник	2018	2019	2020	2021	2022	2023	Абс відх 2023 до 2018, %	Від відх 2023 до 2018, т%
Місцеві бюджети ВСЬОГО	744,10	690,25	516,19	597,23	495,58	670,64	-73,46	-9,87
в т.ч. млрд.грн.								
Загальний фонд	617,62	560,35	390,65	422,41	431,70	493,97	-123,65	-20,02
Спеціальний фонд	126,48	129,91	125,54	174,82	63,88	176,67	50,19	39,68
структура, %								
Загальний фонд	83,00	81,18	75,68	70,73	87,11	73,66	-9,35	-11,26
Спеціальний фонд	17,00	18,82	24,32	29,27	12,89	26,34	9,35	54,98

Джерело: складено автором за даними [53-56]

Винятком є витрати на економічну діяльність, які фінансуються за рахунок спеціального фонду на 65,88% в 2023 році (табл.2.11).

Таблиця 2.11

Динаміка джерел фінансування витрат на економічну діяльність місцевих бюджетів України

Показник	2018	2019	2020	2021	2022	2023	Абс відх 2023 до 2018, %	Від відх 2023 до 2018, т%
Витрати на економічну діяльність ВСЬОГО	77,16	81,85	93,93	112,36	61,07	112,98	35,82	46,43
в т.ч. в млрд.грн.								
Загальний фонд	13,00	15,16	19,50	22,75	34,84	38,55	25,55	196,45
Спеціальний фонд	64,16	66,69	74,43	89,61	26,23	74,43	10,28	16,02
структура, %								
Загальний фонд	16,85	18,52	20,76	20,25	57,05	34,12	17,27	102,45
Спеціальний фонд	83,15	81,48	79,24	79,75	42,95	65,88	-17,27	-20,77

Джерело: складено автором за даними [53-56]

Таблиця 2.12

Регіональна динаміка витрати місцевих бюджетів України, млрд.грн.

Показник	2018	2019	2020	2021	2022	2023	Абс відх 2023 до 2018, %	Від відх 2023 до 2018, т%
Місцеві бюджети	744,10	690,25	516,19	597,23	495,58	670,64	-73,46	-9,87
Вінницька обл.	30,70	27,38	19,71	20,88	19,42	26,38	-4,33	-14,10
Волинська обл.	20,76	18,96	12,98	13,92	12,66	17,78	-2,98	-14,34
Дніпропетровська обл.	66,74	60,41	46,99	59,97	51,06	70,54	3,80	5,70
Донецька обл.	35,93	32,80	27,16	33,37	15,36	18,63	-17,30	-48,14
Житомирська обл.	24,01	21,57	15,08	16,32	14,83	22,66	-1,34	-5,59
Закарпатська обл.	21,65	21,39	14,41	14,99	15,45	19,88	-1,78	-8,22
Запорізька обл.	32,24	29,70	22,27	25,02	18,72	19,72	-12,52	-38,83
Івано-Франківська обл.	26,00	23,98	15,21	16,78	16,70	20,73	-5,27	-20,25
Київська обл.	38,22	36,19	28,58	32,31	28,23	42,37	4,15	10,85
Кіровоградська обл.	19,17	17,20	11,97	13,44	11,79	15,61	-3,56	-18,58
Луганська обл.	12,24	11,63	8,91	11,36	4,08	2,80	-9,44	-77,16
Львівська обл.	47,11	42,80	32,43	35,74	35,05	50,91	3,80	8,06
м. Київ	58,12	61,12	57,95	69,45	59,60	82,97	24,85	42,75
Миколаївська обл.	19,11	18,76	13,70	15,25	13,16	19,53	0,42	2,19
Одеська обл.	40,52	41,39	31,53	34,39	28,10	39,48	-1,05	-2,59
Полтавська обл.	31,02	26,48	20,59	23,94	23,33	28,68	-2,33	-7,52
Рівненська обл.	22,87	20,99	13,47	15,65	14,85	19,10	-3,76	-16,46
Сумська обл.	21,42	18,01	12,41	14,18	12,42	16,98	-4,44	-20,74
Тернопільська обл.	19,36	16,92	11,04	13,39	12,11	15,04	-4,32	-22,33
Харківська обл.	53,33	50,38	37,40	45,54	29,46	40,25	-13,08	-24,52
Херсонська обл.	18,20	16,56	12,18	13,86	6,95	8,82	-9,38	-51,52
Хмельницька обл.	24,32	21,73	14,39	17,59	15,35	21,43	-2,89	-11,89
Черкаська обл.	23,75	20,99	14,28	15,90	15,10	20,85	-2,90	-12,22
Чернівецька обл.	15,62	14,87	9,38	10,64	9,98	13,07	-2,55	-16,32
Чернігівська обл.	21,67	18,05	12,17	13,36	11,83	16,42	-5,25	-24,24

Джерело: складено автором за даними [53-56]

Аналізуючи регіональну динаміку витрат місцевих бюджетів слід відмітити, що в 2023 році значно виросли витрати м. Київ на 42,75% або на 24,85 млр.грн. та Київської області на 10,85% або на 4,15 млрд.грн. в порівнянні з 2018 роком (табл.2.12).

Значно зменшились витрати місцевих бюджетів Луганської області на 77,16%, Донецької на 48,15%, Херсонської на 51,52%, Запорізької на 38,83%, тобто витрати прифронтових областей.

Таким чином, величина витрат зменшилась в 2023 році на 73,46 млрд.грн. в порівнянні до 2018 року, що було викликане зменшенням витрат на загальнодержавні функції на 89,69 млрд.грн., при одночасному зменшенні витрат на соціальний захист на 100,62 млрд.грн. Найбільше зростання витрат мало місце в м.Київ та Київській області. Фінансування витрат відбулося за рахунок загального фонду.

2.3. Структура доходів та витрат місцевих бюджетів України

Проведемо аналіз структури доходів та витрат місцевих бюджетів України.

В структурі доходів місцевих бюджетів в 2018 році переважали неподаткові надходження на рівні 31%, а в 2023 році частка даного виду доходів виросла до рівня 41,2% (табл.2.13).

Таблиця 2.13

Структура доходів місцевих бюджетах в 2018-2023 рр., %.

Показник	2018	2019	2020	2021	2022	2023	Абс відх 2023 до 2018, %	Від відх 2023 до 2018, %
Податкові надходження	37,5	38,7	37,7	45,9	34,7	17,4	-20,04	-53,50
Неподаткові надходження	31,0	30,4	30,9	26,8	32,5	41,2	10,17	32,76
Доходи від операцій з капіталом	26,5	26,7	28,1	23,2	30,6	39,8	13,22	49,84
Офіційні трансферти	4,5	3,7	2,8	3,6	1,9	1,5	-3,05	-67,58
Цільові фонди	0,5	0,4	0,5	0,5	0,3	0,1	-0,30	-66,93
Всього	100	100	100	100	100	100	0,00	0,00

Джерело: складено автором за даними [53-56]

Значною була також частка доходів від операцій з капіталом в 2023 році на рівні 39,8%, але при цьому частка виросла з 26,5% в 2018 році (рис.2.6).

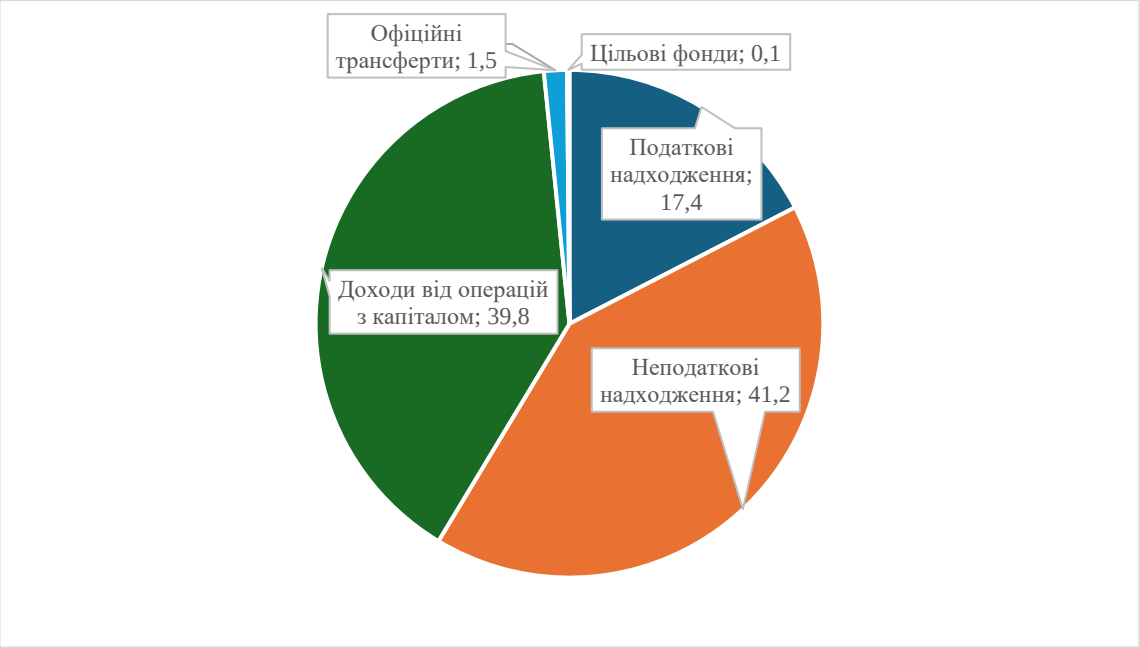

Рис.2.6. Структура доходів місцевих бюджетів в 2023 р., %

Джерело: складено автором за даними [53-56]

Частка податкових надходжень значно зменшилась в 2023 році до 2018 року (41,2% до 31,0%).

Структура доходів від податкових надходжень до місцевих бюджетів свідчить, що найбільшу частку становили податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості в розмірі 70,1% в 2023 році (табл.2.14).

Таблиця 2.14

Структура доходів від податкових надходжень до місцевих бюджетах в 2018-2023 рр., %.

Показник	2018	2019	2020	2021	2022	2023	Абс відх 2023 до 2018, тис.грн.	Від відх 2023 до 2018, т%
Податкові надходження	100	100	100	100	100	100	0,00	0,00
в т.ч.								
Податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості	63,41	64,96	65,69	65,85	72,63	70,15	6,74	10,63
Податки на власність	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	-84,87
Рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів	2,07	1,95	1,62	2,47	2,22	1,38	-0,70	-33,60

Продовження табл.2.14

Внутрішні податки на товари та послуги	5,93	5,07	5,45	5,15	3,32	5,15	-0,78	-13,13
Окремі податки і збори, що зараховуються до місцевих бюджетів	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	-102,81
Місцеві податки та збори, що сплачуються (перераховуються) згідно з Податковим кодексом України	26,24	27,20	26,50	25,93	21,43	23,01	-3,23	-12,31
Інші податки та збори	2,33	0,83	0,73	0,60	0,40	0,30	-2,04	-87,20

Джерело: складено автором за даними [53-56]

В структурі неподаткових доходів найбільшу частку становили власні надходження бюджетних установ, величина якої виросла в 2023 році до рівня 75,2% (табл.2.15).

Таблиця 2.15

Структура доходів від неподаткових надходжень до місцевих бюджетах в 2018-2023 рр., %.

Показник	2018	2019	2020	2021	2022	2023	Абс відх 2023 до 2018, тис.грн.	Від відх 2023 до 2018, %
Неподаткові надходження	100	100	100	100	100	100	0,00	0,00
в т.ч.								
Доходи від власності та підприємницької діяльності	6,64	6,25	7,36	6,17	5,95	4,87	-1,77	-26,64
Адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності	16,37	17,78	19,18	17,67	19,38	14,51	-1,86	-11,37
Інші неподаткові надходження	8,56	9,02	11,92	6,66	5,42	5,37	-3,19	-37,26
Власні надходження бюджетних установ	68,43	66,95	61,54	69,49	69,25	75,25	6,82	9,96

Джерело: складено автором за даними [53-56]

В свою чергу частка інших неподаткові надходження та доходів від власності та підприємницької діяльності зменшилась в 2023 році на 3,19% та 1,77% відповідно.

В структурі доходів від операцій з капіталом в місцевих бюджетах максимальну частку становили кошти від продажу землі і нематеріальних активів на рівні 75,9% в 2023 році (табл.2.16).

Таблиця 2.16

Структура доходів операцій з капіталом в місцевих бюджетах в 2018-2023 рр., %.

Показник	2018	2019	2020	2021	2022	2023	Абс відх 2023 до 2018, тис.грн.	Від відх 2023 до 2018, %
Доходи від операцій з капіталом	100	100	100	100	100	100	0,00	0,00
в т.ч.								
Надходження від продажу основного капіталу	32,96	34,58	42,06	35,56	27,30	24,05	-8,92	-27,05
Кошти від продажу землі і нематеріальних активів	67,04	65,42	57,94	64,44	72,70	75,95	8,92	13,30

Джерело: складено автором за даними [53-56]

Частка надходжень від продажу основного капіталу в 2023 році зменшилась на 8,92% в порівнянні з 2018 роком (рис.2.7).

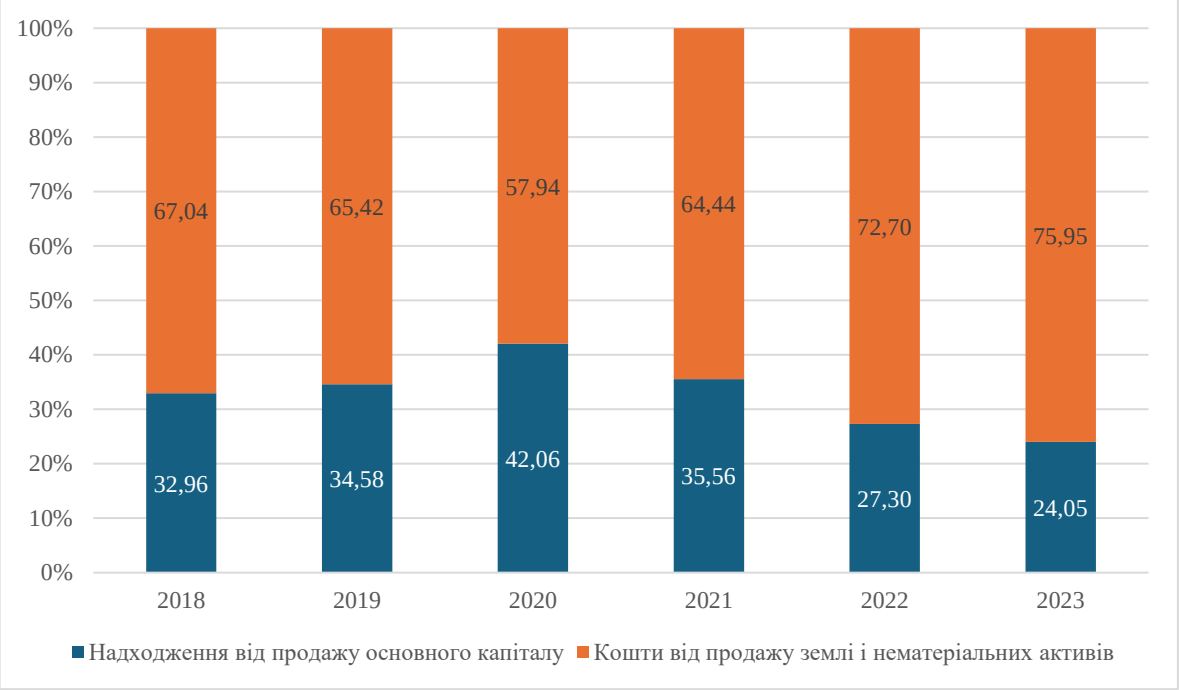

Рис.2.7. Динаміка структури доходів операцій з капіталом в місцевих бюджетах в 2018-2023 рр., %.

Джерело: складено автором за даними [53-56]

Структура офіційних трансферів в місцевих бюджетах свідчить про те, що джерелом офіційних трансферів є трансфери від органів державного управління (табл.2.16).

Таблиця 2.16

Структура офіційних трансферів в місцевих бюджетах в 2018-2023 рр., %.

Показник	2018	2019	2020	2021	2022	2023	Абс відх 2023 до 2018, тис.грн.	Від відх 2023 до 2018, т%
Офіційні трансферти	100	100	100	100	100	100	0,00	0,00
в т.ч.								
Від органів державного управління	99,98	99,99	99,93	99,98	99,85	99,90	-0,08	-0,08
Від Європейського Союзу, урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ	0,02	0,01	0,07	0,02	0,15	0,10	0,08	393,19

Джерело: складено автором за даними [53-56]

Регіональна структура доходів місцевих бюджетів свідчить про те, що найбільшу частку в 2023 році становили доходи м. Київ в розмірі 12% (рис.2.8).

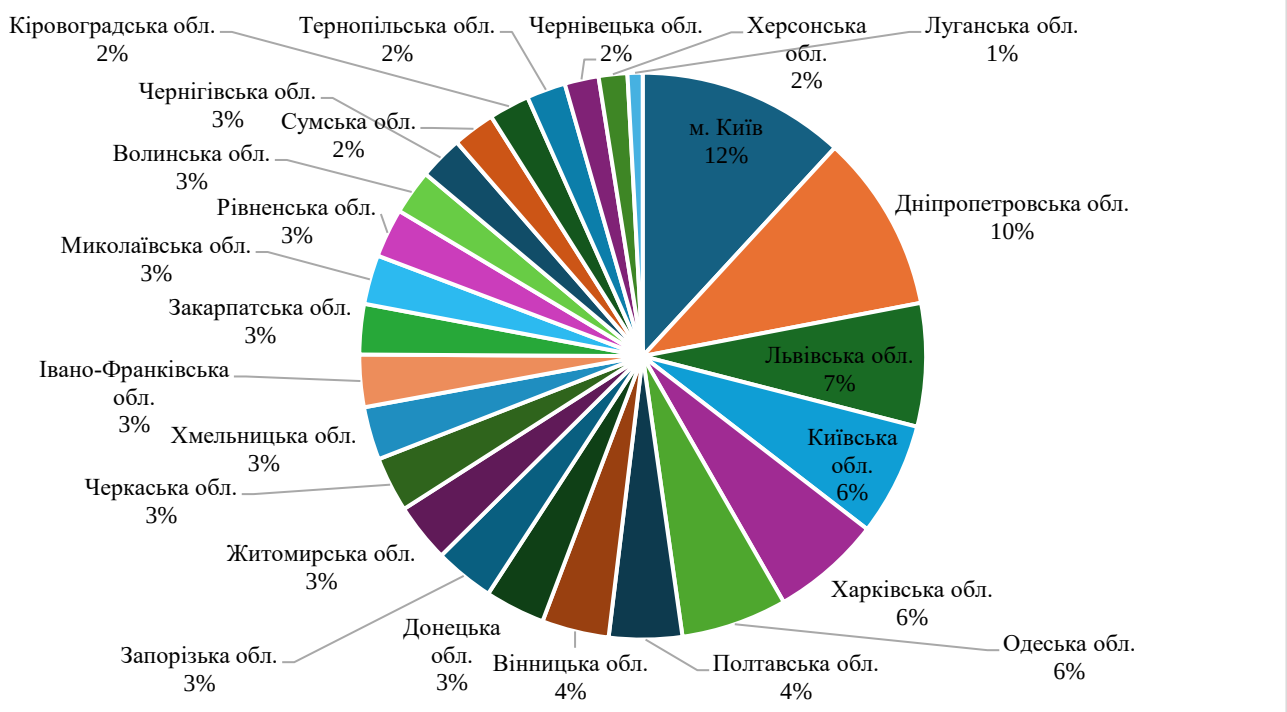

Рис.2.8. Регіональна структура доходів місцевих бюджетів в 2023 р., %

Джерело: складено автором за даними [53-56]

Значна частка в доходах належала доходу Дніпропетровської області на рівні 10% та Львівської області на рівні 7%.

Розглядаючи окремі показники виконання місцевих бюджетів у розрізі територіальних громад. «Так приріст загального фонду без трансфертів у 2023 році, порівняно із довоєнним 2021 роком, дуже коливався у всіх регіонах. Звісно, на територіях, де ведуться бойові дії, цей показник значно нижчий. При цьому, в інших регіонах є як громади, де власні доходи зросли більш ніж вдвічі, так і громади, де приріст до 2021 року від'ємний» [1]

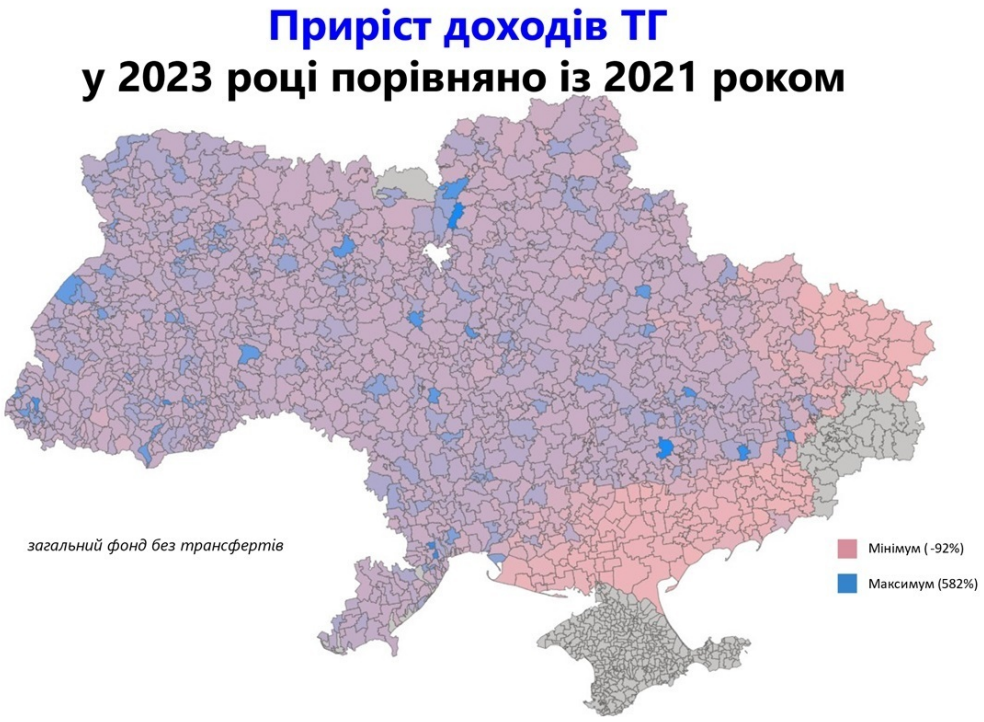

Рис.2.9. Приріст доходів ТГ у 2023 році порівняно з 2021 роком

Джерело: [1]

«Звісно, держава компенсовувала втрати окремих місцевих бюджетів за рахунок трансфертної політики. Так, громади отримували базову дотацію (29 млрд грн) та додаткову дотацію на виконання повноважень ОМС, які зазнали негативного впливу війни (17 млрд грн)» [1].

«Загалом на 2023 рік Законом України «Про Державний бюджет України на 2023 рік» було передбачено 23,9 млрд грн зазначеної додаткової дотації. Уряд,

у свою чергу, розподілив 17,2 млрд грн, що становить 71,7% планових асигнувань» [1]

«Розмір зазначеної додаткової дотації також значно коливався. Так, бюджет Маріупольської міської територіальної громади у 2023 році отримав 2,0 млрд грн такої додаткової дотації. Найменше отримав бюджет Славутської міської територіальної громади (1 500 грн). Загалом 1113 бюджетів територіальних громад отримали зазначену дотацію. 315 ТГ – до 1 млн грн, 417 ТГ – від 1 до 5 млн грн, 105 ТГ – від 6 до 10 млн грн, 121 ТГ – від 11 до 20 млн грн, 80 ТГ – від 21 до 50 млн грн, 48 тг – від 51 до 100 млн грн, 21 ТГ – від 101 до 200 млн грн, 5 ТГ – від 200 млн до 0,5 млрд грн, та 1 ТГ – 2 млрд грн.» [1]

«Розглянемо дотаційність територіальних громад у 2021 та 2023 роках. Для розрахунку бралося співвідношення обсягу базової чи реверсної дотації до загальної суми доходів загального фонду бюджету громади. Фактично показник відображає рівень залежності від дотаційних ресурсів з державного бюджету. З графіків в Додатку А очевидно, що у 2021 році західні регіони більше потребували додаткових коштів, натомість у 2023 році показники дещо розсіялись по Україні із акцентом на території, де ведуться (велися) бойові дії» [1]

Оцінюючи структуру витрат місцевих бюджетів слід відзначити, що в 2023 році переважали витрати на освіту в розмірі 33,35%, хоча в 2018 році максимальна частка належала витратам на загальнодержавні функції в розмірі 28,14% (табл.2.17).

В 2023 році значна частка належала витратам на Економічну діяльність 15,18% та загальнодержавні функції 16,09% (рис.2.10).

Отже, місцевий бюджет фінансує витрати на освіту та на економічну діяльність.

«Розглядаючи фінансування окремих галузей за період з 2018 по 2023 роки, помітними є результати децентралізації на прикладі значного щорічного зниження видатків на державне управління. Так, починаючи із 2018 року, такі витрати знизились з 209,4 млрд грн до 67,2 млрд грн у 2022 році.

Таблиця 2.17

Структура витрат місцевих бюджетів в 2018-2023 рр., %

Показник	2018	2019	2020	2021	2022	2023	Абс відх 2023 до 2018, %	Від відх 2023 до 2018, %
Місцеві бюджети	100	100	100	100	100	100	0,00	0,00
Загальнодержавні функції	28,14	22,53	12,06	11,60	9,03	16,09	-12,05	-42,83
Громадський порядок, безпека та судова влада	0,15	0,18	0,25	0,23	1,49	2,26	2,11	1362,88
Економічна діяльність	10,37	11,00	12,62	15,10	8,21	15,18	4,81	46,43
Охорона навколишнього природного середовища	0,40	0,46	0,33	0,33	0,07	0,16	-0,24	-60,23
Житлово-комунальне господарство	4,04	4,62	4,32	7,62	5,46	8,34	4,30	106,43
Охорона здоров'я	12,53	12,07	6,84	4,45	4,17	5,13	-7,40	-59,07
Духовний та фізичний розвиток	2,54	2,90	2,94	3,68	3,04	3,58	1,04	41,13
Освіта	22,27	25,14	26,80	33,47	31,21	33,35	11,08	49,78
Соціальний захист та соціальне забезпечення	19,55	13,86	3,23	3,77	3,92	6,03	-13,52	-69,15

Джерело: складено автором за даними [53-56]

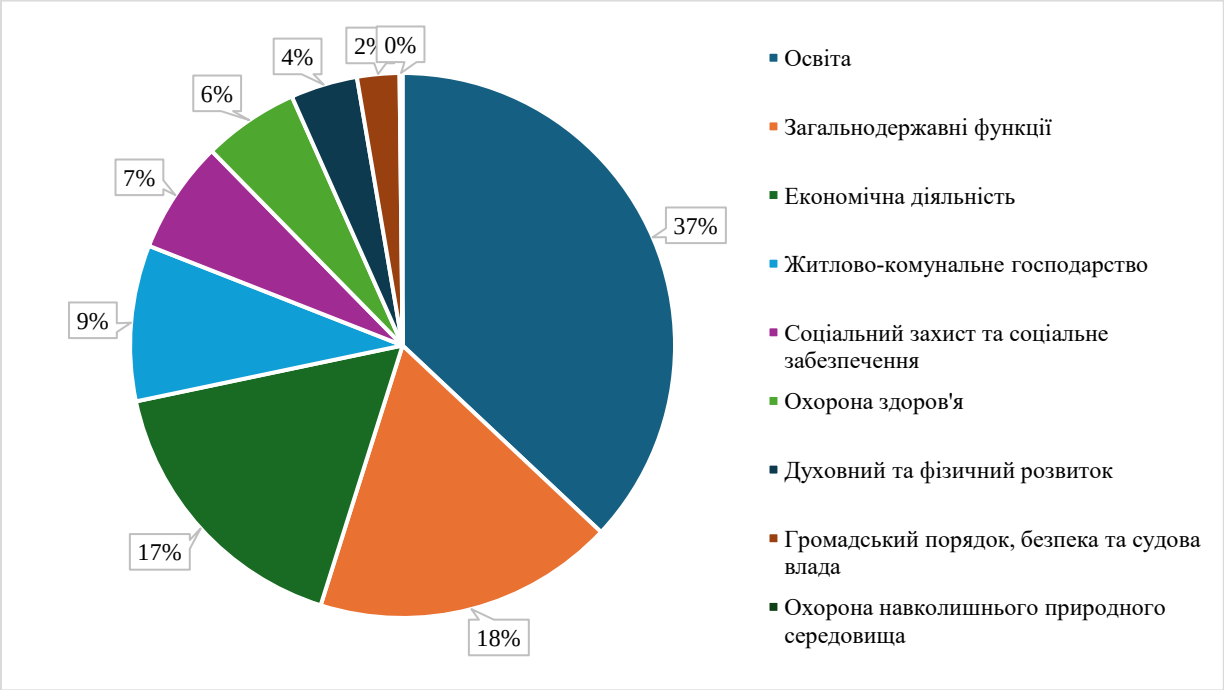

Рис.2.10. Структура витрат місцевих бюджетів в 2023 р., %

Джерело: складено автором за даними [53-56]

Але зросли на +78% у 2023 році. При цьому, помітне різке зростання видатків на безпеку та порядок в умовах війни у 2022-2023 роках, порівняно із попередніми роками. На жаль, війна змусила скоротити видатки на житлово-

комунальне господарство у 2022 році на 28%, але у 2023 році такі видатки зросли на +53%. При цьому, гірша ситуація із фінансуванням сфери освіти, так у 2022 році обсяг виділених коштів знизився, порівняно з 2021 роком, на 7%, а у 2023 році фактично майже вийшов на рівень 2021 року» [1].

Регіональна структура місцевих витрат свідчить про те, що частка витрат Києва та Дніпропетровської області в 2023 році виросла на 4,56% та 1,55% відповідно (табл.2.18).

Таблиця 2.18

Регіональна структура витрат місцевих бюджетів в 2018-2023 рр., %

Показник	2018	2019	2020	2021	2022	2023	Абс відх 2023 до 2018, %	Від відх 2023 до 2018, %
Місцеві бюджети	100	100	100	100	100	100	0,00	0,00
Вінницька обл.	4,13	3,97	3,82	3,50	3,92	3,93	-0,19	-4,69
Волинська обл.	2,79	2,75	2,52	2,33	2,55	2,65	-0,14	-4,96
Дніпропетровська обл.	8,97	8,75	9,10	10,04	10,30	10,52	1,55	17,28
Донецька обл.	4,83	4,75	5,26	5,59	3,10	2,78	-2,05	-42,46
Житомирська обл.	3,23	3,13	2,92	2,73	2,99	3,38	0,15	4,75
Закарпатська обл.	2,91	3,10	2,79	2,51	3,12	2,96	0,05	1,84
Запорізька обл.	4,33	4,30	4,31	4,19	3,78	2,94	-1,39	-32,13
Івано-Франківська обл.	3,49	3,47	2,95	2,81	3,37	3,09	-0,40	-11,52
Київська обл.	5,14	5,24	5,54	5,41	5,70	6,32	1,18	23,00
Кіровоградська обл.	2,58	2,49	2,32	2,25	2,38	2,33	-0,25	-9,67
Луганська обл.	1,64	1,68	1,73	1,90	0,82	0,42	-1,23	-74,66
Львівська обл.	6,33	6,20	6,28	5,98	7,07	7,59	1,26	19,90
м. Київ	7,81	8,85	11,23	11,63	12,03	12,37	4,56	58,39
Миколаївська обл.	2,57	2,72	2,66	2,55	2,66	2,91	0,34	13,38
Одеська обл.	5,45	6,00	6,11	5,76	5,67	5,89	0,44	8,08
Полтавська обл.	4,17	3,84	3,99	4,01	4,71	4,28	0,11	2,61
Рівненська обл.	3,07	3,04	2,61	2,62	3,00	2,85	-0,22	-7,31
Сумська обл.	2,88	2,61	2,40	2,37	2,51	2,53	-0,35	-12,06
Тернопільська обл.	2,60	2,45	2,14	2,24	2,44	2,24	-0,36	-13,82
Харківська обл.	7,17	7,30	7,25	7,62	5,94	6,00	-1,17	-16,26
Херсонська обл.	2,45	2,40	2,36	2,32	1,40	1,32	-1,13	-46,21
Хмельницька обл.	3,27	3,15	2,79	2,94	3,10	3,20	-0,07	-2,24
Черкаська обл.	3,19	3,04	2,77	2,66	3,05	3,11	-0,08	-2,60
Чернівецька обл.	2,10	2,15	1,82	1,78	2,01	1,95	-0,15	-7,16
Чернігівська обл.	2,91	2,61	2,36	2,24	2,39	2,45	-0,46	-15,94

Джерело: складено автором за даними [53-56]

Слід відмітити, що в структурі витрат в 2023 році переважали витрати м. Києва в розмірі 12,37% та Дніпропетровської області 10,52% (рис.2.11). «За

економічними характеристиками операцій, які здійснюються відповідно до функцій місцевого самоврядування, найбільшу питому вагу складали видатки на оплату праці і загалом за 2023 рік були скорочені на 7,7 млрд грн, в порівнянні з 2021 роком» [1].

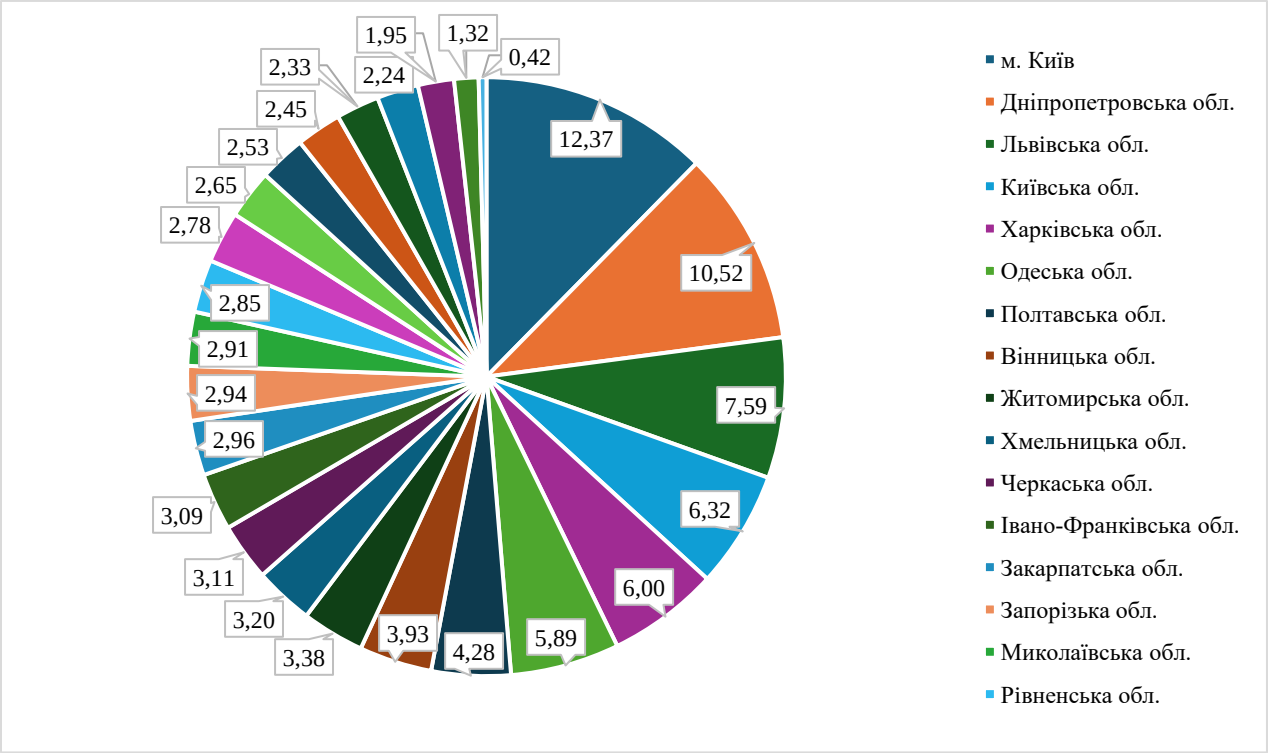

Рис.2.11. Регіональна структура витрат місцевих бюджетів в 2023 році, %

Джерело: складено автором за даними [53-56]

«Найбільшу частку видатків на оплату праці, звісно, займає галузь освіти. Також чималі кошти були спрямовані на утримання апарату управління органів місцевого самоврядування» [1].

Отже, аналіз видатків територіальних бюджетів за економічним характером показує, що з 2018 року частка капітальних видатків територіальних бюджетів щорічно зростає, що свідчить про збільшення коштів на оновлення місцевої інфраструктури. Водночас через подорожчання енергоносіїв зросла частка витрат на оплату комунальних послуг та енергоносіїв. 2021 рік став успішним для самоврядування з точки зору відновлення після антиковідних заходів, витрати спецкоштів у структурі бюджетів самоврядування сягнули майже 30%.

Найменування видатків	2021 рік, млрд грн	2022 рік, млрд грн	2023 рік, млрд грн	Приріст 2023/2021, %	Ріст 2023/2021, грн
Оплата праці	207,9	200,9	200,2	-3,7%	-7,71 млрд ₴
Субсидії та поточні трансферти підприємствам (установам, організаціям)	85,2	75,7	93,4	+9,6%	+8,16 млрд ₴
Капітальні трансферти підприємствам (установам, організаціям)	45,4	24,7	54,5	+20,1%	+9,14 млрд ₴
Нарахування на оплату праці	45,5	44,6	43,8	-3,6%	-1,62 млрд ₴
Поточні трансферти органам державного управління інших рівнів	30,7	15,8	39,8	+29,8%	+9,15 млрд ₴
Оплата послуг (крім комунальних)	26,1	27,6	39,8	+52,2%	+13,63 млрд ₴
Капітальний ремонт	30,3	6,8	31,4	+3,6%	+1,10 млрд ₴
Капітальні трансферти органам державного управління інших рівнів	9,7	5,0	26,9	+176,9%	+17,20 млрд ₴
Оплата комунальних послуг та енергоносіїв	20,1	22,9	22,8	+13,1%	+2,63 млрд ₴
Придбання обладнання і предметів довгострокового користування	13,4	9,4	22,7	+69,2%	+9,27 млрд ₴
Дослідження і розробки, окр. заходи по держ (регіон) прогр	21,0	17,6	21,1	+0,7%	+0,16 млрд ₴
Предмети, матеріали, обладнання та інвентар	11,4	13,1	18,4	+61,1%	+6,98 млрд ₴
Інші виплати населенню	9,7	7,8	14,0	+43,8%	+4,27 млрд ₴
Продукти харчування	10,4	11,0	10,1	-3,4%	-0,35 млрд ₴
Капітальне будівництво (придбання)	9,4	2,1	9,8	+4,0%	+0,38 млрд ₴
Реконструкція та реставрація	12,5	2,1	7,1	-43,1%	-5,38 млрд ₴
Капітальні трансферти населенню	1,7	0,1	6,6	+290,5%	+4,93 млрд ₴
Стипендії	1,7	3,0	2,9	+72,8%	+1,20 млрд ₴
Медикаменти та перев'язувальні матеріали	2,3	2,1	2,1	-8,4%	-0,19 млрд ₴
Обслуговування внутрішніх боргових зобов'язань	1,6	2,2	1,5	-4,3%	-0,07 млрд ₴
Інші поточні видатки	0,5	0,3	0,8	+71,2%	+0,34 млрд ₴
Видатки на відрядження	0,2	0,2	0,4	+48,1%	+0,12 млрд ₴
Придбання землі та нематеріальних активів	0,1	0,4	0,2	+107,9%	+0,11 млрд ₴
Обслуговування зовнішніх боргових зобов'язань	0,3	0,2	0,2	-36,1%	-0,12 млрд ₴

Рис.2.12. Найбільші витрати за 2023 рік

Джерело: [1]

Проте війна спромоглася зменшити ці видатки у структурі доходів місцевих бюджетів до 12,9%, а частка інвестиційних видатків у 2022 році становила лише 10,2%.

Висновки до розділу 2

Третій рік війни виявив міцність місцевого самоврядування, а також здатність органів місцевого самоврядування протистояти реальним викликам (руйнування інфраструктури внаслідок атаки БПЛА, відтік кваліфікованих кадрів, необхідність надання належних послуг легально переміщеним особам). Органи місцевого самоврядування усувають усі ці помилки та підтверджують, що вони можуть бути першочерговими у викликах. Реформа децентралізації показала ефект створення бази даних фінансових територіальних систем та їх здатність використовувати в ситуації.

Громади, які не постраждали від військових дій, мають належним чином враховувати внутрішньо переміщених осіб, сфери діяльності та надання

державних послуг на відповідному рівні. Виявлено, що значний вплив мають територіальні системи фінансового забезпечення впровадження єдиного казначейського рахунку (ЄКР).

З іншого боку, територіальні громади несуть відповідальність за фінансування основної частини своїх повноважень, спочатку переданих, а також об’єктів (які все ще не розподілені у Фінансовому регламенті). Але саме на них ґрунтується сила фінансів, адже за розміром це бюджети місцевого самоврядування, які забезпечують доступ до фінансових ресурсів. Отже, війна змінила структуру доходів та видатків місцевих бюджетів, збільшивши витрати на громадський порядок, безпеку та судову систему.

Громади, які не постраждали від військових дій, мають належним чином враховувати внутрішньо переміщених осіб, сфери діяльності та надання

державних послуг на відповідному рівні. Виявлено, що значний вплив мають територіальні системи фінансового забезпечення впровадження єдиного казначейського рахунку (ЄКР).

З іншого боку, територіальні громади несуть відповідальність за фінансування основної частини своїх повноважень, спочатку переданих, а також об’єктів (які все ще не розподілені у Фінансовому регламенті). Але саме на них ґрунтується сила фінансів, адже за розміром це бюджети місцевого самоврядування, які забезпечують доступ до фінансових ресурсів. Отже, війна змінила структуру доходів та видатків місцевих бюджетів, збільшивши витрати на громадський порядок, безпеку та судову систему.

РОЗДІЛ 3
НАПРЯМИ ПОСИЛЕННЯ РОЛІ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ У РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ

3.1. Шляхи збільшення доходів місцевих бюджетів та їх вплив на соціально-економічний розвиток регіонів України

З метою формування пріоритетних напрямів регіональної бюджетної політики необхідним є визначення методології збалансування дохідної та видаткової частин бюджету, однак, на сучасному етапі розвитку фінансової науки серед вчених та економістів відсутній єдиний підхід до визначення пріоритетів в процесі здійснення збалансування місцевих бюджетів.

При наявності розбалансування бюджетів необхідно підвищувати ставки оподаткування, впроваджувати нові види податків і зборів та не проводити скорочення видатків, оскільки держані видатки відповідають суспільним потребам і повинні фінансуватися в повному обсязі незалежно від складності соціально-економічної ситуації.

Застосування таких доходних і видаткових методів збалансування місцевих бюджетів здійснюється в процесі управління бюджетними коштами на всіх стадіях бюджетного процесу.

Інший метод збалансування – борговий, – передбачає застосування механізмів муніципального кредитування та залучення місцевих позик для фінансування капітальних видатків бюджету. Бюджетне кредитування, відповідно до Бюджетного кодексу України, це операції з надання коштів з бюджету на умовах повернення, платності та строковості, внаслідок чого виникають зобов’язання перед бюджетом (надання кредитів з бюджету), та операції з повернення таких коштів до бюджету (повернення кредитів до бюджету).

Механізм залучення місцевих позик функціонує завдяки емісії боргових фінансових інструментів та є важливим методом фінансування місцевого розвитку.

В цілому, місцеві позики мають певний ряд переваг для фінансування програм місцевого розвитку:

відбувається залучення тільки тимчасово вільних коштів юридичних та фізичних осіб на фінансовому ринку;

забезпечується розвиток та поширення операцій на фінансовому ринку через співпрацю органів місцевої влади з фінансовими установами та організаціями, посередниками та банківськими інститутами шляхом надання їм запозичених коштів у довірче управління;

повна самостійність місцевих органів влади у формуванні програм запозичень, що ґрунтуються на інвестиційних проектах місцевого самоврядування;

очікувана економічна ефективність вкладень, яка проявляється в забезпеченості дохідності місцевих облігацій, необмеженості суми запозичень і розміщенні емісій на відносно короткий строк.

Одночасно з вищенаведеними методами, з метою скорочення дисбалансів у рівнях соціально-економічного розвитку регіонів, територій і міст, їх збалансуванням, застосовується механізм фінансового бюджетного вирівнювання, під яким розуміється сукупність політичних і економічних заходів, спрямованих на забезпечення конституційних гарантій населення країни щодо законодавчо закріпленого мінімально необхідного розміру суспільних послуг, а також на вирівнювання горизонтальних і вертикальних дисбалансів.

Виходячи з того, органи яких рівнів управління є суб’єктами міжбюджетних регулювання, виділяють вертикальне і горизонтальне бюджетне вирівнювання (рис. 3.1). Вертикальне вирівнювання виникає між вищими органами державними влади та органами місцевого самоврядування, а також між органами місцевого самоврядування різних рівнів з метою забезпечення необхідними доходами у відповідності з закріпленими повноваженнями.

Горизонтальне вирівнювання - це відносини між органами місцевого самоврядування з приводу коригування доходів бюджетів одного рівня та усунення розбіжності у їх бюджетному забезпеченні.

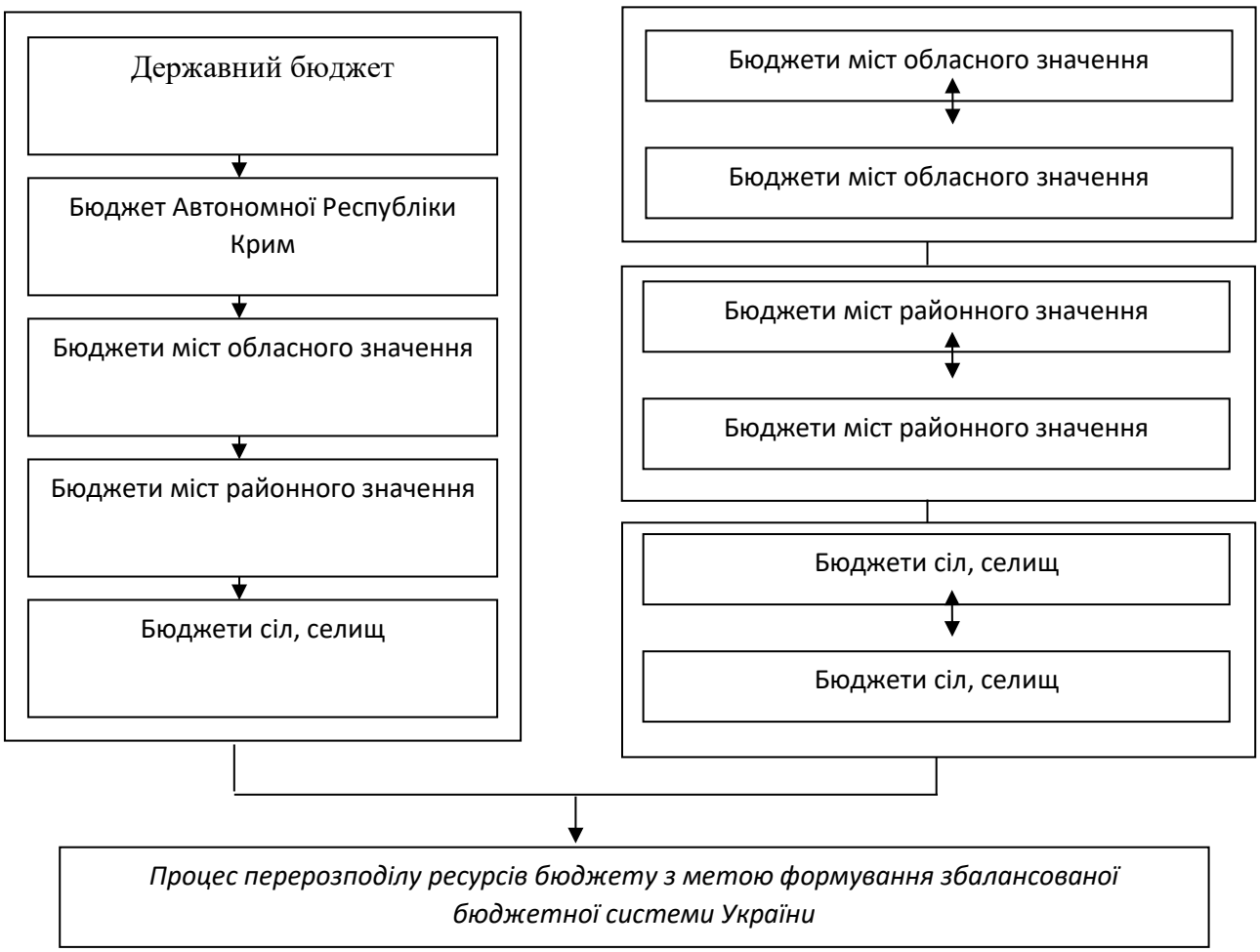

Рис. 3.1 Вертикальне і горизонтальне вирівнювання доходів і видатків бюджетів територій України

В останні роки горизонтальні міжбюджетні відносини обумовлені необхідністю здійснення в країні фінансового вирівнювання і передачі фінансових ресурсів з одних регіонів іншим з метою забезпечення суспільних послуг на рівні державних соціальних стандартів

Горизонтальне вирівнювання податкоспроможності територій здійснюється з урахуванням кількості населення, надходження податку на доходи фізичних осіб та індексу податкоспроможності - коефіцієнту, що

визначає рівень податкоспроможності бюджету, порівняно з аналогічним середнім показником по всіх бюджетах в країні у розрахунку на одну особу. Індекси податкоспроможності місцевих бюджетів не можуть змінюватися і переглядатися частіше, ніж один раз на рік.

Відповідно, при здійсненні горизонтального вирівнювання враховується значення індексу податкоспроможності: від 0,9 до 1,1 - вирівнювання не здійснюється; менше 0,9 - надається базова дотація бюджету в обсязі 80% суми, необхідної для досягнення такого значення індексу; більше 1,1 - передається реверсна дотація з бюджету в обсязі 50% суми, що перевищує значення індексу.

З метою забезпечення збалансованості економічного, науково-технічного і соціального розвитку території держава в даний час використовує різні моделі, форми, методи та інструменти державного регулювання процесу формування доходів та фінансування видатків, в тому числі і такого механізму як міжбюджетні відносини (рис. 3.2).

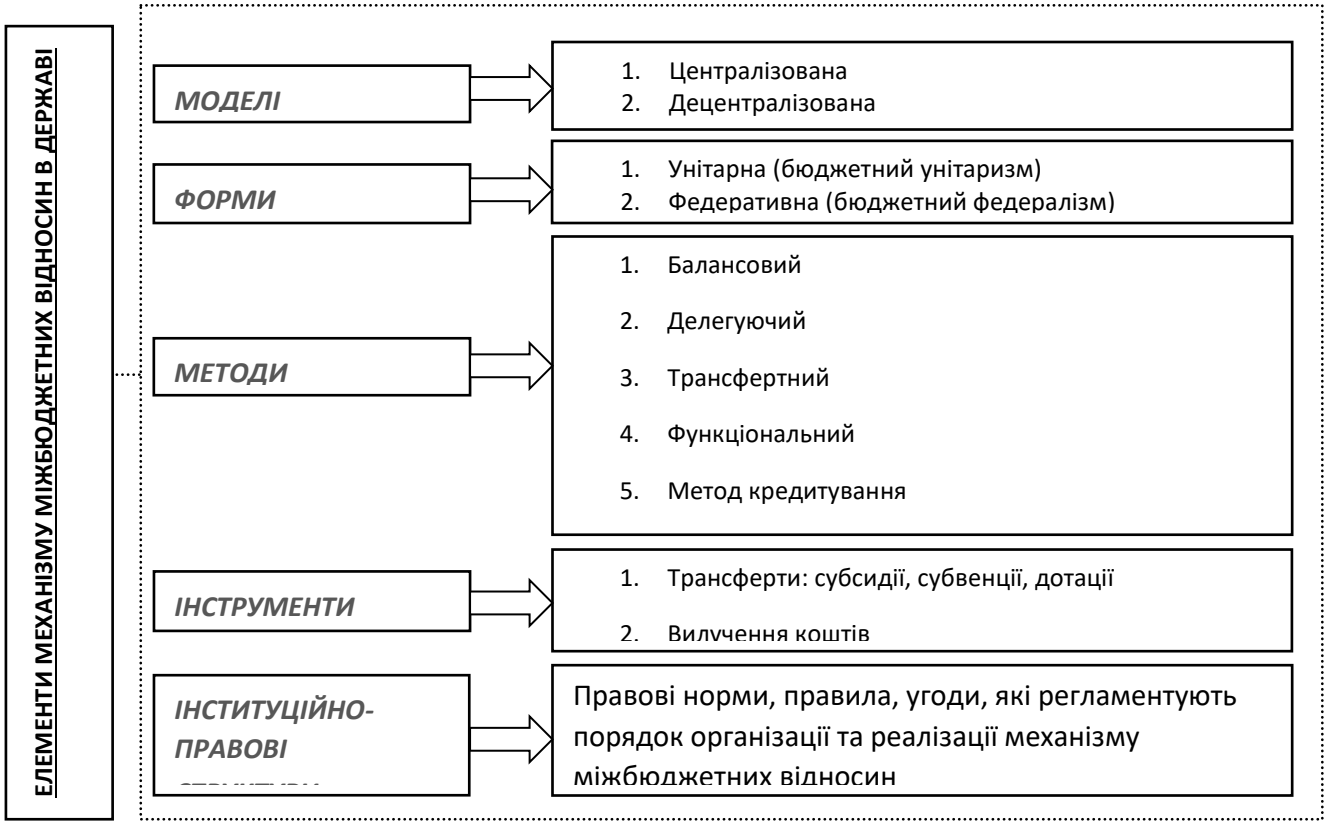

Рис. 3.2 Елементи механізму міжбюджетних відносин в Україні

Моделі міжбюджетних відносин - це інституціональний підхід до визначення організаційних основ взаємовідносин між державними і місцевими

органами влади, пов’язаний з політикою уряду або регіональної адміністрацією в питаннях розподілу доходів і фінансування видатків по всіх рівнях бюджетної системи України. Їх розробка залежить від цілей і завдань фінансової політики центрального уряду, яка базується на основних принципах взаємодії функцій держави з використанням ресурсів її бюджетної системи, зокрема принципу рівності регіонів.

У фінансовій практиці виділяють дві основні моделі міжбюджетних відносин: централізовану і децентралізовану. Слід зазначити, що названі моделі відображають переважання централізованих і децентралізованих засад в управлінні міжбюджетними відносинами. Вони мають вагоме аналітичне і прикладне значення. В сучасній світовій бюджетній практиці ці моделі не застосовуються в чистому вигляді, а допускають комбінацію окремих елементів кожної з них (рис. 3.3).

Рис. 3.3 Принципи функціонування централізованої і децентралізованої моделей міжбюджетних відносин

До початку реформи міжбюджетних відносин 2000 року в Україні фактично не існувало чіткої схеми фінансового вирівнювання. Розмір трансфертів безпосередньо залежав від планового обсягу власних і закріплених доходів. Чим вище були ці доходи, тим менше коштів отримував місцевий бюджет у вигляді трансфертів. Фактично, органи місцевого самоврядування не були зацікавлені в нарощуванні власної фінансової бази, і часто свідомо занижували її розміри, щоб отримати більше коштів з державного бюджету. Величина міжбюджетних трансфертів місцевим бюджетам повністю залежала від рішень вищого органу влади та базувалася на суб'єктивних критеріях оцінки. Основними критеріями виділення трансфертів місцевим бюджетам була межа по галузях бюджетної сфери та досягнутий рівень фінансування видатків. При цьому, трансферти спочатку виділялися обласним бюджетам, а ті, в свою чергу, розподіляли їх між бюджетами міст і районів. Іншими словами, застосовувалася система вирівнювання, яка не була властива унітарним державам і обласні бюджети за своєю суттю не могли здійснювати фінансове вирівнювання доходів і видатків бюджетів окремих територій.

Недосконалість цієї системи обумовлювалася наступними причинами:

у зв'язку з тим, що система міжбюджетних відносин не була тісно пов'язана з реальними потребами в коштах місцевих бюджетів, створювався дисбаланс між обсягами владних делегованих повноважень місцевим органам влади і наявними в їх розпорядженні фінансовими ресурсами;

нормативи відрахувань загальнодержавних податків щорічно переглядалися, що унеможливлювало здійснення процесу середньострокового або довгострокового планування місцевих бюджетів та впровадження програм територіального розвитку;

були відсутні чіткі і прозорі правила та процедури розподілення коштів між місцевими бюджетами у вигляді міжбюджетних трансфертів, що створювало умови для суб'єктивізму та лобіювання інтересів.

Починаючи з 2001 року, в Україні застосовується нова модель фінансового вирівнювання, яка базується на основі розподілу міжбюджетних трансфертів з

державного бюджету, обсяги яких обчислюються як різниця між прогнозним обсягом доходів і видатків, скоригована на коефіцієнт вирівнювання, прогнозний обсяг доходів розраховується на основі індексу платоспроможності кожного місцевого бюджету. Доходи і видатки, які враховуються та не враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів, визначаються Бюджетним кодексом України, що на практиці свідчить про створення двох окремих кошиків – першого та другого, відповідно.

Обсяг першого кошику контролює вищий державний орган влади, кошти другого кошику є власністю відповідної територіальної громади. В разі, коли фіксується перевищення суми доходів, які враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів у місцевому бюджеті, має місце вилучення коштів до державного бюджету і такий бюджет в процесі перерозподілу стає бюджетом-донором для інших бюджетів, в яких відсутній достатній обсяг коштів і вони мають право на отримання компенсації – дотації вирівнювання.

Аналізуючи доходи та видатки місцевих бюджетів було встановлено, що бюджетний результат був від'ємним в 2018-2020 рр. Бюджетний результат є відображенням загального зв'язку між доходами та витратами, включеними до річного фінансового плану. Різниця між доходами та витратами бюджету за рік може мати додатне або від'ємне значення. У першому випадку ми матимемо справу з профіцитом бюджету, у другому – з дефіцитом.

Таблиця 3.1

Бюджетний результат місцевих бюджетів за 2018-2023 рр., млрд.грн.

Показник	2018	2019	2020	2021	2022	2023	Абс відх 2023 до 2018, %	Від відх 2023 до 2018, %
Доходи	735,94	684,53	509,56	608,50	566,39	676,42	-59,51	-8,09
Витрати	744,10	690,25	516,19	597,23	495,58	670,64	-73,46	-9,87
Дефіцит - / профіцит +	-8,16	-5,72	-6,63	11,27	70,80	5,79	13,95	-170,90

Джерело: складено автором за даними [53-56]

З табл.3.1 можна прослідкувати, що в 2023 році бюджетний результат приблизився до дефіциту.

Дефіцит бюджету – це від'ємна різниця між доходами та видатками бюджету місцевого самоврядування. Такий дисбаланс може проявлятися не лише на етапі планування та визначення бюджетного результату, а й протягом бюджетного року через тимчасову нестачу фінансових ресурсів, спричинену несвоєчасним надходженням доходів або неспіввідношенням у часі доходів і видатків бюджету. Джерелами бюджетного дефіциту є як занадто низькі, так і недостатні державні доходи (які можуть бути наслідком, серед іншого, зниження темпів економічного розвитку, скорочення доходів чи зайнятості населення), надмірні бюджетні витрати, пов'язані з реалізацією проектів розвитку місцевими органами влади, помилки, допущені під час бюджету планування, наприклад, заниження доходів, високі витрати на обслуговування державного боргу, неефективна система збору податків, непередбачені витрати, що виникають протягом фінансового року в результаті, наприклад, стихійних лих. Дефіцит органу місцевого самоврядування може бути покритий за рахунок надходжень від продажу цінних паперів, випущених цією особою, від кредитів і позик, від приватизації майна місцевого самоврядування, від профіциту бюджету попередніх років і т.зв. вільні кошти, які є надлишками готівки на поточному рахунку бюджету, що є результатом розрахунків за випущеними цінними паперами, позиками та кредитами минулих років.

Пропонуємо наступні шляхи збільшення доходів місцевих бюджетів України (рис.3.4).

Розглянемо шляхи збільшення доходів місцевих бюджетів України більш детально:

1) Збільшення самостійності місцевого самоврядування

Межі фінансової самостійності місцевого самоврядування встановлено конституційними нормами, які водночас є гарантією цієї самостійності, що особливо важливо в ситуації, коли законодавець остаточно визначає обсяг суб'єктивних прав органів місцевого самоврядування. на окремих рівнях щодо можливості отримання фінансових ресурсів та їх витрачання.

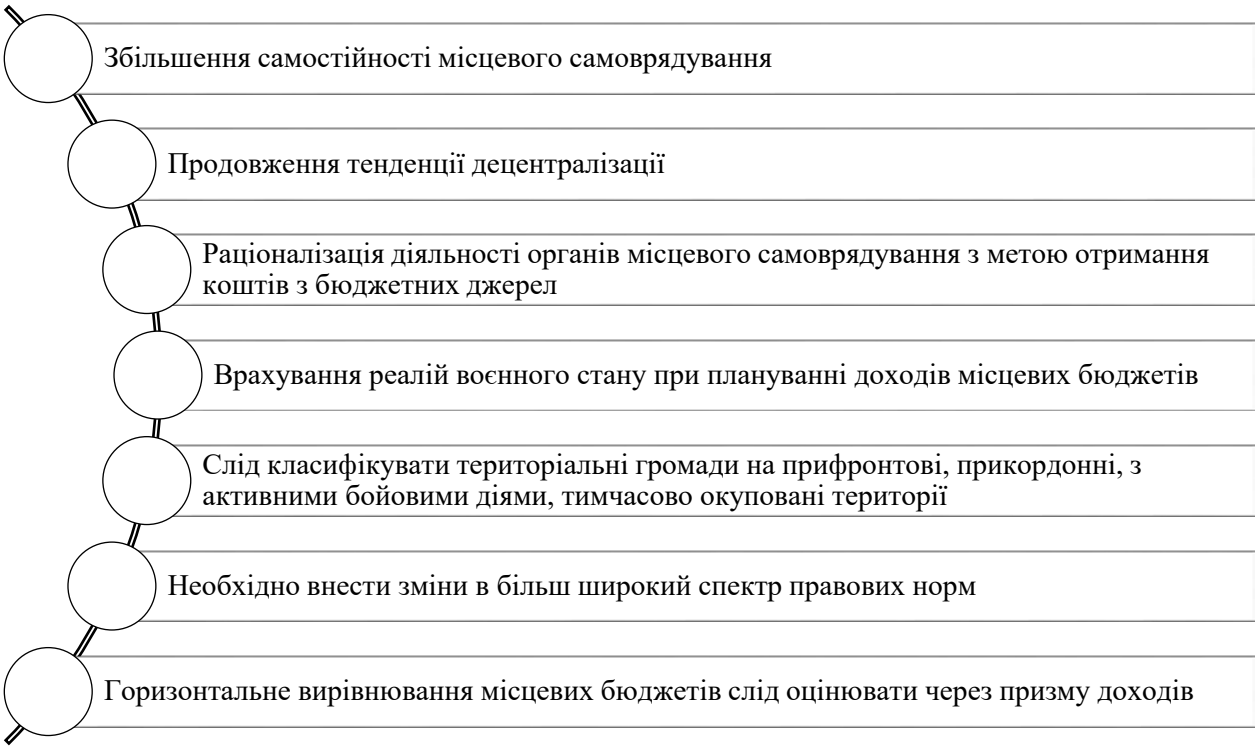

Рис.3.4. Шляхи збільшення доходів місцевих бюджетів України

Джерело: власна розробка автора

Межі фінансової самостійності визначаються обсягом бюджетів місцевого самоврядування та повноваженнями цих підрозділів у формуванні доходів і розпорядженні акумульованими фінансовими ресурсами. У такому розумінні фінансова незалежність має дохідний, витратний і фінансовий аспекти, пов’язані з веденням фінансової економіки на основі бюджету. Самостійність у здійсненні органами місцевого самоврядування фінансового управління на основі бюджету має різний обсяг і правові ознаки у сфері збирання, розпорядження та витрачання доходів. З боку збору доходів ця незалежність проявляється в незалежній оцінці обсягу доходів, які можуть бути отримані в бюджетному році з окремих джерел доходів, а також у можливості прийняття рішення про перенесення терміну сплати податку або розділити його сплату на частини або списати податкову чи іншу бюджетну заборгованість. Органи місцевого самоврядування мають більшу самостійність у створенні видатків для виконання своїх завдань, у цьому випадку вони, діючи на основі законів і в їх межах, можуть вирішувати обсяги витрат, особливо капітальних, та їх розподіл

у часі, або вони можуть встановити певні пріоритети, коли йдеться про задоволення потреб місцевої громади та спрямування коштів на їх задоволення. Обсяг фінансування своїх завдань за рахунок цільових надходжень також впливає на свободу органів місцевого самоврядування у формуванні видатків. У сфері доручень та доручень місцевому самоврядуванню, що фінансуються за рахунок цільових субвенцій, незалежність зводиться лише до вибору, як виконати ці завдання з найменшими витратами. Стосовно управління накопиченими доходами прикладом незалежності є можливість інвестувати вільні бюджетні кошти на банківські рахунки або надавати позики з бюджету місцевого самоврядування.

2) Продовження тенденції децентралізації

Концепція децентралізації пов'язана з принципом субсидіарності та необхідністю створення такої моделі організації державного управління в країні, за якої рішення щодо публічних справ приймалися б якомога ближче до місця їх виконання. Концепція децентралізації не розуміється однозначно. Це зумовлено, в тому числі, тим, що децентралізація є складною концептуальною категорією, яку можна розглядати в багатьох аспектах: правовому, політичному, економічному та соціологічному.

Децентралізація – це встановлений законом процес передачі завдань і ресурсів, необхідних для їх виконання, від вищих до нижчих організаційних підрозділів. Правильна децентралізація включає: політичну децентралізацію (надання демократично обраних представницьких органів і правового статусу, що забезпечує незалежність від держави), адміністративну децентралізацію (надання органам місцевого самоврядування завдань та адміністративних інструментів для їх виконання) та фінансову децентралізацію (надання місцевим органам влади відповідних державних ресурсів і повноваження розпоряджатися ними). У результаті децентралізації фінансова система одиниці місцевого самоврядування відокремлена як ціле від публічних фінансових і правових принципів та інститутів, визначених законом, об'єднаних цілеспрямованим і логічним чином у єдине ціле, що регулює фінансове управління місцевого

самоврядування, тобто обслуговує децентралізований, незалежний, безповоротний збір і розподіл ресурсів і коштів муніципалітетів, повітів і воєводств місцевого самоврядування, а також їх спілок і асоціацій. Параметри, які визначають обсяг і масштаб децентралізації включають: територіальний устрій країни, перетворення власності (забезпечення місцевого самоврядування власними активами) і надання територіальним одиницям повноважень для виконання громадських завдань і оснащення їх відповідними засобами. Інакше кажучи, відокремлення управління фінансами місцевого самоврядування є наслідком здебільшого посилення відповідальності за виконання покладених на нього завдань, яку несуть органи державної влади місцевого самоврядування. Процес децентралізації державних фінансів в Україні пов’язаний з наступними процесами:

– затвердження місцевого самоврядування та введення в правову систему інститутів, пов'язаних з місцевим бюджетом;

– поглиблення децентралізації – шляхом делегування подальших завдань органам місцевого самоврядування та підвищення ролі власних доходів у бюджетах місцевого самоврядування;

– створення системи, яка дозволяє органам місцевого самоврядування освоювати кошти з центрального бюджету.

Спосіб вимірювання децентралізації полягає у визначенні частки видатків підсектору місцевого самоврядування у витратах усього сектору державних фінансів.

3) Раціоналізація діяльності органів місцевого самоврядування з метою отримання коштів з бюджетних джерел

З огляду на постійно зростаючі соціальні потреби та обмеженість наявних ресурсів управління державними фінансовими ресурсами органами місцевого самоврядування має бути раціональним. Тому необхідно раціоналізувати діяльність органів місцевого самоврядування з метою отримання коштів з бюджетних джерел (наприклад, активна місцева податкова політика, формування структури місцевих зборів, ефективне управління активами

місцевого самоврядування) та з поворотних джерел фінансування (наприклад, проведення аналізу рентабельності залучення банківських кредитів або випуску облігацій муніципальних коштів з метою отримання коштів для здійснення інвестицій місцевого самоврядування). Необхідні також дії щодо раціоналізації видатків місцевого самоврядування, оскільки для оцінки управління фінансовими ресурсами важливо не лише те, чи виконано заплановане завдання, але й які витрати були понесені на його виконання та який ефект досягнуто.

4) Врахування реалій воєнного стану при плануванні доходів місцевих бюджетів

Місцеві бюджети є результатом роботи всіх рівнів державного управління, бізнесу, підприємств та організацій. В умовах воєнного стану, коли відбуваються такі руйнування, економіка дуже нестабільна і дуже важко передбачити місцеві бюджети щодо їх виконання, виконання та можливих податків. Одним із завдань є оцінка можливостей і резервів, які можуть додатково наповнити не лише місцевий бюджет, а й створити додаткові робочі місця. Державна політика не повинна зосереджуватися на тому, як перерозподілити бюджет на рівні Мінфіну. Слід працювати над зміцненням усієї економіки, стимулюючи розвиток місцевих виробників. Тоді будуть місцеві бюджети і потужна інфраструктура, щоб забезпечити всім необхідним солдатів і Збройні сили, і це головне завдання.

Оборона у воєнний час значною мірою покривається з державного бюджету. Проте місцеві бюджети значною мірою покривають освіту і майже виключно житлово-комунальні послуги. З точки зору видів бюджетів, бюджети територіальних громад є розгалуженими, видно, наскільки доходна та видаткова частина лягає на їхні плечі та наскільки вони важливі. Також помітно їх зростання та динаміка з року в рік.

5) Слід класифікувати територіальні громади на прифронтові, прикордонні, з активними бойовими діями, тимчасово окуповані території

Якщо підсумовувати бюджети, то можна сказати, що десь має місце стабільність, а десь існують бюджети виживання. Розглядаючи загальну аналітику в цілому, цей висновок не дуже очевидний. На перший погляд,

структура податкових надходжень майже не змінюється: ПДФО домінує в усіх групах територіальних громад. Проте в динаміці надходжень місцевих податків і зборів до бюджетів територій, де ведуться бойові дії, надходження впали вдвічі і більше, зокрема за рахунок єдиного податку. У територіальних громадах, розташованих на окупованих територіях, податки також знизилися і трохи зростуть у 2023 році, але ще не досягли довоєнного рівня. При цьому спостерігається навіть певне збільшення податків та територіях, віддалених від зон бойових дій, що зумовлено об'єктивними тенденціями: переміщенням підприємств, припливом населення внаслідок міграційних процесів.

Вважаємо, що слід враховувати, що між територіями виникли досить значні відмінності, адже сьогодні можна виділити нові типи територій: прифронтові, прикордонні, з активними бойовими діями, тимчасово окуповані території. Раніше законодавство по-різному регулювало бюджетні відносини на тимчасово окупованих територіях і не аналізувалося. Відповідно до сьогоднішнього законодавства, окуповані території є повноправними територіями, оскільки органи місцевого самоврядування чи військові адміністрації, які здійснюють свою діяльність на підконтрольній території, також мають дохід. Найбільше доходів з усіх категорій втратили окуповані території. Прифронтові та прикордонні райони, території можливих або активних бойових дій, у тому числі окуповані території, зможуть отримати компенсацію з державного бюджету у вигляді додаткової дотації.

«Згідно з аналізом, навіть без військового збору з доходів фізичних осіб виконання бюджетів органів місцевого самоврядування наближається до необхідних параметрів. Загалом по країні за І квартал 2024 року від планового показника 25% – це випередження у виконанні доходів місцевих бюджетів. Так, є перекос по регіонах, особливо через недофінансування освітньої субвенції. У березні 2024 року ряд муніципалітетів мали від'ємне сальдо доходів і витрат. Значна податкова заборгованість - це також проблема. Особливо це стосується прифронтових та прикордонних громад. За прикладом Сумської області Мінфін фінансує необхідні суми для забезпечення існування цих громад, враховуючи

воєнний стан та дії агресора, це чи не найефективніший спосіб забезпечення життєдіяльності таких громад. З іншого боку, самі громади повинні приймати мудрі рішення, навіть якщо вони не системні, бувають випадки перевантаження чи невиконання функціональних обов'язків» [29]

6) Необхідно внести зміни в більш широкий спектр правових норм.

Важливо прийняти законопроект No9559Д [42], щоб громади могли допомагати та були захищені від судового переслідування за допомогу військовим.

Верховна Рада України ухвалила в першому читанні законопроект No9559Д [42], який передбачає зміни в місцевому самоврядуванні. Але питання безпеки та оборони держави не можуть бути природною прерогативою самоврядування, і саме так це було сформульовано в цьому законі, тому дехто його взагалі не підтримав. По-друге, є важлива послідовність: спочатку мають бути внесені зміни до Закону про самоврядування як базового закону. Наразі в бюджетному комітеті зареєстровано три законопроекти, які по-різному намагаються врегулювати питання видатків органів місцевого самоврядування на безпеку та оборону, але потребують доопрацювання. Органи місцевого самоврядування мають інші витрати, які не встановлюються парламентом. Є багато нагальних проблем, які потребують фінансування, тому незалежно від доходів, війна має набагато більше значення

7) Горизонтальне вирівнювання місцевих бюджетів слід оцінювати через призму доходів.

Незважаючи на всі зміни, необхідно зберегти існуючі джерела доходів територіальних бюджетів та не допустити відтоку стабільних, важливих і критичних для місцевого самоврядування доходів.

Усі зміни, які відбуваються в бюджетній сфері, мають служити двом цілям: перемозі та відродженню економіки, щоб люди могли повернутися додому. Повноваження на адміністрування податків і зборів слід передати територіальним громадам, які можуть це робити. Горизонтальне вирівнювання має бути лише таким, щоб податкоспроможність місцевих бюджетів була

стабільною і після закінчення воєнного стану були кошти для повернення людей і розвитку територіальних громад. Необхідно посилити державну політику у сфері соціального захисту, оскільки ця сфера стає все складнішою для самоврядування. Через переїзд компаній не всі територіальні громади можуть забезпечити пріоритетний транспорт для людей або пільгове харчування для дітей у школах і дитсадках.

Отже, для України необхідно не тільки вдосконалити систему міжбюджетних відносин, а й усвідомити цю систему в цілому в умовах воєнного стану. Бюджетні відносини мають бути зорієнтовані на реалізацію всіх інтересів держави, бізнесу та громадян. Основним напрямком у вирішенні проблем місцевого управління в Україні є створення самодостатніх територіальних громад. Цього можна досягти шляхом удосконалення системи територіальної організації виконавчої влади та місцевого самоврядування, реформи територіальної системи управління, яка має супроводжуватися зміцненням територіальних громад, продовженням бюджетної реформи та її скороченням. до базового рівня - бюджети сіл, селищ і територіальних громад. Слід враховувати досвід європейських країн щодо формування доходів місцевих бюджетів та децентралізації, а також пошуку можливостей його впровадження в Україні.

3.2. Досвід формування доходів місцевого бюджету у країнах з розвинутою та трансформаційною економікою

З метою оптимізації витрат місцевих бюджетів слід враховувати закордонний досвід Польщі, Данії, Швеції, США, Франції та інших.

Спільною рисою, що об’єднує досліджувані країни, є зростання ролі місцевого самоврядування, яке є результатом збільшення кількості завдань, які йому делегуються.

Децентралізація публічних завдань на нижчі рівні місцевого самоврядування, яке ближче до громадян і краще знає потреби місцевих громад, є постійним елементом реформ державного управління в представлених країнах.

Ще одна проблема для органів місцевого самоврядування полягає в тому, що вони не отримують достатньо коштів для виконання своїх завдань. Що відрізняє місцеве самоврядування в демократичних країнах, так це різноманітність завдань, які виконуються його окремими рівнями. Муніципалітети виконують місцеві завдання, які відповідають основним потребам, необхідним для нормального функціонування їхніх жителів. Обсяг завдань цих підрозділів постійно збільшується, що пов'язано з постійним прагненням місцевих громад реалізувати спочатку базові, а в міру їх розвитку все складніші соціальні завдання. Завдання територіальних громад (в інших країнах повітів, округів, департаментів) доповнюють завдання, які виконує первинна ланка, оскільки малі громади з погано розвиненою соціальною та муніципальною інфраструктурою не можуть задовольнити потреби жителів у цьому відношенні. Регіональна влада насамперед займається реалізацією політики економічного розвитку шляхом розробки регіональних планів. В аналізованих моделях місцевого самоврядування його важливими завданнями є освіта та соціальна опіка. Фінансування охорони здоров'я значно відрізняється. У Данії та Швеції вони є основним напрямком витрат, а в Польщі вважаються одними з найважливіших. Місцева влада в США також відіграє важливу роль у фінансуванні охорони здоров'я. Однак у Франції, Великій Британії та Новій Зеландії місцеві органи влади не займаються такими питаннями взагалі або лише в обмеженій мірі.

Для України доцільним є доцільність чіткого поділу поточного бюджету та інвестиційного бюджету. Прикладами можуть бути бюджетні системи таких країн, як США, Нова Зеландія, Велика Британія, Німеччина, Франція та Іспанія.

В цих країнах бюджет приймається строком на один рік і є інструментом довгострокового планування. Крім того, управління фінансами місцевих органів влади, за винятком Іспанії, базується на побудові двох бюджетів: поточного та інвестиційного. У цих країнах немає визначення поточного бюджету, тому слід запропоновано його визначення. У всіх країнах поточний бюджет має бути збалансованим, а у Франції інвестиційний бюджет також має бути збалансованим. Органи місцевого самоврядування можуть взяти борг для

фінансування інвестиційних витрат. У Польщі фінансування за допомогою боргових інструментів залежить від розміру операційного прибутку, досягнутого цими суб'єктами, тобто здатності збільшуватися разом із операційним надлишком, створеним цими одиницями. Методи бюджетування та управління державними коштами в досліджуваних країнах базуються на методах, що базуються на запланованих цілях і результатах. Органи місцевого самоврядування поєднують цільове бюджетування з відокремленням поточного та інвестиційного бюджетів, що сприяє підвищенню ефективності розподілу державних коштів. У Польщі бюджет одиниць місцевого самоврядування також приймається на один рік і є основою для довгострокового планування та поділяється на поточний бюджет, який має бути збалансованим, та інвестиційний бюджет.

Слід виділити такі переваги розмежування поточної та інвестиційної частин у місцевих бюджетах, як можливість раціонального управління державними коштами, ув'язка джерел надходжень із фінансуванням окремих видатків, розрахунок операційної результат, зміна підходу муніципалітетів до управління державними коштами, оскільки поточні витрати можуть фінансуватися за рахунок поточних надходжень, підвищення читабельності та прозорості управління коштами поточного та інвестиційного бюджету, або використання поточного бюджету для довгострокового планування інвестицій. Можливості використання муніципалітетами поточного бюджету в управлінні коштами в короткостроковій перспективі, тобто до управління фінансовою ліквідністю.

Фінансування процесів розвитку за допомогою боргових інструментів дозволяє територіальним громадам здійснювати інвестиції в більших масштабах. Операційний надлишок використовується для фінансування довгострокових інвестицій, тобто для формування процесів розвитку. В результаті реалізації інвестиційних проектів місцевими органами влади відбувається збільшення доходів, які вони можуть витрачати на створення та стимулювання подальшого розвитку та більш повного задоволення потреб місцевої громади.

3.3. Напрями підвищення ефективності використання коштів місцевих бюджетів України

Перш за все зазначимо, що податкові збори, а саме місцеві податки та збори, що сплачуються (перераховуються) згідно з Податковим кодексом України в 2023 році виросли на 38,98 млрд.грн., при одночасному рості внутрішніх податків на товарів на 8,6 млрд.грн. Рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів теж виросла на 1,16 млрд.грн. Зменшення було лише за статтею інші податки та збори на 4,13 млрд.грн.

Податкові джерела фінансування органів місцевого самоврядування слід поділити на дві групи. До першої групи належать місцеві податки, які надходять до бюджетів органів місцевого самоврядування в повному обсязі. Органи місцевого самоврядування мають податкові повноваження встановлювати ставки податку та застосовувати пільги та пільги у сфері місцевих податків у межах, визначених законом.

До місцевих податків належать: «податок на майно (який складається із плати за землю, податку на нерухоме майно, відмінного від земельної ділянки, транспортного податку); єдиний податок. До місцевих зборів належать: збір за місця для паркування транспортних засобів; туристичний збір» [9]. Їх велике значення в структурі бюджетних надходжень зумовлено спроможністю органів місцевого самоврядування через рівень податкових ставок впливати на обсяг майбутніх бюджетних надходжень із цих джерел. Найважливішою групою власних надходжень ОМС є податкові надходження, проте не всі ОМС забезпечені ними в однаковій мірі.

Друга група джерел податкових надходжень в органах місцевого самоврядування включає частки в центральних податках (так звані спільні доходи), які сплачують громадяни, тобто частки в надходженнях від податку на доходи фізичних осіб (ПДФО) та податку на прибуток підприємств.

Таким чином, розмір доходів мешканців впливає на рівень доходів, отриманих органами місцевого самоврядування. Отже, багатство мешканців впливає на фінансове становище місцевих органів влади. Будь-які зміни як чисельності населення, так і кількості мешканців, у тому числі, насамперед, діяльність органів місцевого самоврядування, спрямована на запобігання відтоку та залучення населення та приватних інвесторів, впливають на доходи бюджетів органів місцевого самоврядування.

В умовах погіршення економічної ситуації спостерігається складна ситуація з доходами органів місцевого самоврядування. Тоді зменшуються податкові надходження до державного бюджету. Це має наслідки для бюджетів органів місцевого самоврядування, оскільки призводить до зменшення коштів, отриманих цими суб'єктами від часток центральних податків. Таким чином, скорочення доходів державного бюджету впливає на обсяги фінансових ресурсів, що передаються органам місцевого самоврядування. Така ситуація може загрожувати виконанню громадських завдань в органах місцевого самоврядування.

Частка податкових надходжень значно зменшилась в 2023 році до 2018 року (41,2% до 31,0%).

Податкові надходження є важливим джерелом доходів для органів місцевого самоврядування та впливають на можливості фінансування завдань, які виконують ці суб’єкти. Тому вони є надзвичайно важливими в управлінні фінансами органів місцевого самоврядування.

Структура доходів від податкових надходжень до місцевих бюджетів свідчить, що найбільшу частку становили податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості в розмірі 70,1% в 2023 році (табл.3.3). Отже, як бачимо в 2022 році різко скоротились доходи від внутрішніх податків на товари, а також від місцевих податків та зорів, що сплачуються (перераховуються) згідно з Податковим кодексом України.

Таблиця 3.2

Структура доходів від податкових надходжень до місцевих бюджетах в 2018-2023 рр., %.

Показник	2018	2019	2020	2021	2022	2023	Абс відх 2023 до 2018, тис.грн.	Від відх 2023 до 2018, т%
Податкові надходження	100	100	100	100	100	100	0,00	0,00
в т.ч.								
Податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості	63,41	64,96	65,69	65,85	72,63	70,15	6,74	10,63
Податки на власність	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	-84,87
Рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів	2,07	1,95	1,62	2,47	2,22	1,38	-0,70	-33,60
Внутрішні податки на товари та послуги	5,93	5,07	5,45	5,15	3,32	5,15	-0,78	-13,13
Місцеві податки та збори, що сплачуються (перераховуються) згідно з Податковим кодексом України	26,24	27,20	26,50	25,93	21,43	23,01	-3,23	-12,31
Інші податки та збори	2,33	0,83	0,73	0,60	0,40	0,30	-2,04	-87,20

Джерело: складено автором за даними [53-56]

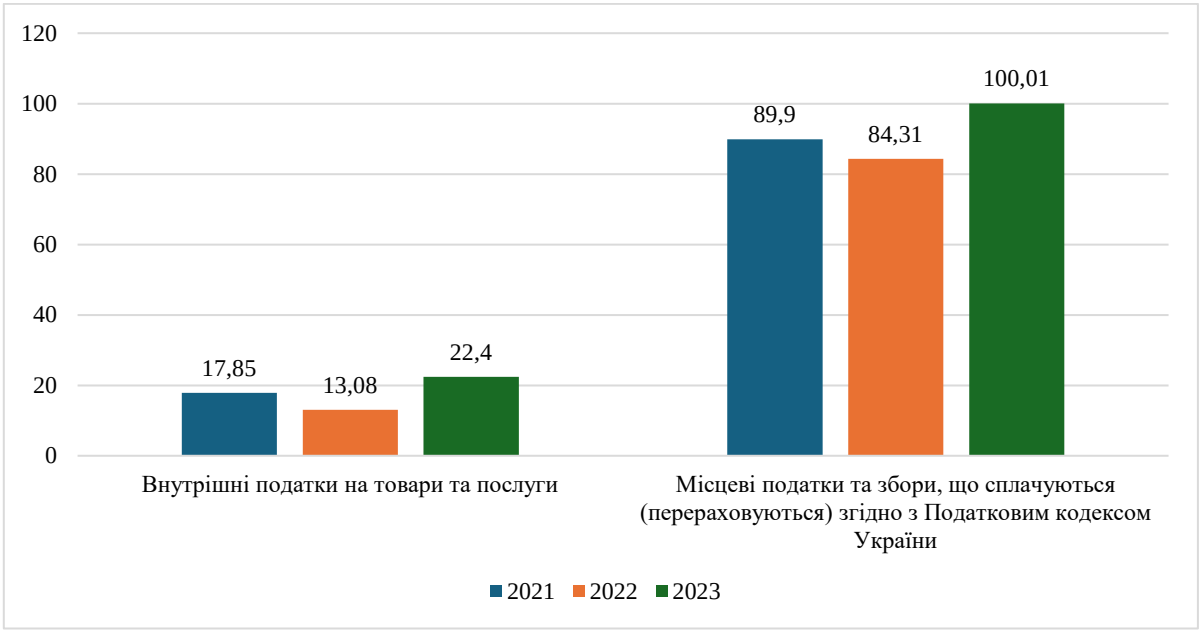

Рис.3.5. Зміна місцевих податків та зборів, що сплачуються (перераховуються) згідно з Податковим кодексом України після початку війни, тис.грн.

Джерело: складено автором за даними [64]

Зменшення суми податків відбулося за рахунок того, що 15 березня 2022 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо застосування норм на період воєнного стану» [62].

Особливу увагу приділити тому, що слід формувати статистичні дані щодо доходів та витрат місцевих бюджетів для планування бюджетів.

«На третьому році тотальної війни бюджетувати стало ще складніше. Міжнародні партнери закликають до оновлення середньострокового планування. Міністерство фінансів підготувало законопроект №11131 [19], який подано до Верховної Ради та очікується, що він отримає підтримку народних депутатів. Це дозволить оновити середньострокове планування місцевих бюджетів. Це буде непросто, тому що основна проблема – це відсутність статистики. Територіальні органи влади можуть впливати на цю статистику, оскільки вони вносять дані до реєстру територіальних громад. Це ресурс, який має стати статистичною базою, щоб робити об’єктивні розрахунки» [29].

«На державному рівні Міністерство статистики та Міністерство внутрішніх справ прагнуть забезпечити координацію, взаємодію та перевірку даних, що містяться в різних державних реєстрах. Однак тепер місцеві органи можуть вводити ці дані для швидкої перевірки та подальшого використання» [29].

«Україна є одним із лідерів з відкритості даних. Держава повинна забезпечити їх правильність і перевірку. Зараз Центр досліджень фіскальної політики збирає дані про відновлення громади та фінансує процес. Однак цей збір відбувається безпосередньо через листи до муніципалітетів, оскільки цю інформацію просто неможливо знайти на порталах відкритих даних» [29].

Проведемо оцінку місцевих бюджетів України за методом SWOT-аналізу (табл.3.3).

Таблиця 3.3

SWOT-аналіз місцевих бюджетів України

Сильні сторони	**Слабкі сторони**
Реформа децентралізації є ефективною	Відсутність контролю за цільовим та ефективним витрачанням коштів місцевих бюджетів, особливо з бюджету розвитку
Адаптація законодавства під реформу децентралізації	Низькі інвестиції в інтелектуальний розвиток, тобто підвищення кваліфікації наявного персоналу
Виконання бюджетів органів місцевого самоврядування наближається до необхідних параметрів	Руйнівний вплив воєнного стану на доходи місцевих бюджетів
Зростання податкової частини в місцевих бюджетах	Відсутність поділу громад на прифронтові, прикордонні, з активними бойовими діями, тимчасово окуповані території
Місцеві бюджети успішно фінансують потреби переселенців	Відсутність оперативної та точної статистики щодо виконання місцевих бюджетів
Загрози	**Можливості**
Недотримання системи бюджетної економії місцевих бюджетів	У місцевих бюджетах важливо закріпити податки, які гарантують стабільні доходи та рівномірний горизонтальний розподіл їх між органами місцевого самоврядування
Відсутність розвитку малого та середнього підприємництва	підтримка підприємств, які створюють нові робочі місця та підвищують заробітну плату
Скорочення фінансової самостійності місцевих бюджетів	підвищення можливостей органів місцевого самоврядування впливати на можливості місцевих бюджетів
Подальше скорочення дохідної бази місцевих бюджетів	збільшення доходів від місцевого господарства, забезпечення рентабельності комунальних підприємств

Джерело: власна розробка автора

«Децентралізація зв’язків» – спільна ініціатива Програми USAID «Децентралізація приносить кращі результати та ефективність» (DOBRE), Українського кризового медіа-центру, Офісу Конгресу місцевих та регіональних влад під головуванням Президента України, Всеукраїнського кризового медіа-центру, Українська асоціація об'єднаних територіальних громад та портал «Децентралізація». Інформаційні заходи відбуватимуться в рамках комунікації

реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади, а саме в частині розбудови спроможних громад» [29]

Отже, для підвищення ефективності використання коштів місцевих бюджетів необхідно своєчасно фінансувати видатки та шукати шляхи посилення соціальної, стимулюючої та регулюючої ролі податків. Ці заходи забезпечуватимуть поступальний соціально-економічний розвиток країни та сприятимуть узгодженню інтересів держави та регіонів.

Висновки до розділу 3

Дослідивши напрями розвитку системи формування місцевих бюджетів можливо зробити наступні висновки:

1. Доходи бюджету виступають однією з важливих складових державного регулювання економічного відтворення, і можуть розглядатися як фінансова основа функціонування регіонів, що забезпечує здійснення функцій і повноважень місцевих органів влади, та як засіб перерозподілу фінансових ресурсів держави та адміністративно-територіальних одиниць.

2. Міжбюджетні трансферти мають вагоме значення у забезпеченні фінансування соціальних програм, фінансової стабільності та збалансованості місцевого бюджету, а також є одним з основних інструментів у системі фінансового вирівнювання територіального розвитку. Забезпечення збалансованості доходів і видатків місцевих бюджетів сприяє здійсненню економічних перетворень на місцевому рівні, у тому числі фінансування капітальних видатків, інвестиційних програм, проведення дієвої фінансової політики територіального розвитку.

3. Сформульовано напрямки підвищення ефективності місцевих бюджетів: збільшення самостійності місцевого самоврядування; продовження тенденції децентралізації; раціоналізація діяльності органів місцевого самоврядування з метою отримання коштів з бюджетних джерел; врахування

реалій воєнного стану при плануванні доходів місцевих бюджетів; слід класифікувати територіальні громади на прифронтові, прикордонні, з активними бойовими діями, тимчасово окуповані території; необхідно внести зміни в більш широкий спектр правових норм; горизонтальне вирівнювання місцевих бюджетів слід оцінювати через призму доходів; слід формувати статистичні дані щодо доходів та витрат місцевих бюджетів для планування бюджетів.

4. Різний рівень соціально-економічного розвитку, включаючи стан економічної та соціальної інфраструктури, розмір одиниць місцевого самоврядування та наявні можливості реалізації завдань для місцевих громад, зумовлюють необхідність зовнішнього втручання для усунення цих відмінностей. Тому важливим елементом системи гарантування фінансової незалежності є механізм збалансованості бюджетів місцевого самоврядування шляхом передачі фінансових ресурсів з державного бюджету. Такий механізм має базуватися на об’єктивних передумовах, що дозволяє доповнювати дохід таким чином, щоб основні потреби місцевих громад задовольнялися на рівні, порівнянному в країні чи регіоні.

ВИСНОВКИ

В роботі проведено дослідження щодо визначення теоретико-методичних і практичних засад формування місцевих бюджетів як інструменту забезпечення соціально-економічного розвитку регіонів. За результатами дослідження сформульовано наступні висновки:

1. Місцевий бюджет є фінансовою основою розвитку регіонів і відіграє найважливішу роль у вирішенні економічних і соціальних завдань територій, функціонуванні їх інфраструктури, житлово-комунального господарства, транспорту, будівництва. Основними напрямами використання ресурсів місцевого бюджету є фінансування соціального захисту та соціального забезпечення, охорони здоров'я, освіти, культури, що вимагає від органів місцевого самоврядування виважених, дієвих управлінських рішень щодо формування та використання міського бюджету в сучасних умовах розвитку економіки і фінансів для досягнення ефективності забезпечення населення міста суспільно необхідними благами і послугами.

2. Місцевий бюджет відображає систему економічних відносин, які складаються в суспільстві з приводу розподілу валового внутрішнього продукту, створення фондів грошових коштів, їх перерозподілу і використання для надання відповідних послуг та благ населенню на певній території. Впровадження якісно нових підходів і методів в процес формування доходів місцевого бюджету у системі міжбюджетних відносин необхідно здійснювати на всіх стадіях управління бюджетними ресурсами: прогнозування та планування доходів і видатків бюджету, моніторингу та оцінки показників бюджету, контролю за виконанням показників по доходах і видатках бюджету, регулювання процесу формування, розподілу і використання бюджетних коштів.

3. Фінансовий механізм формування доходів місцевого бюджету являє собою агрегацію низки інституційних засад за допомогою яких реалізується процес управління доходами та видатками бюджету. Реалізація ефективного механізму формування доходів місцевого бюджету можлива шляхом

удосконалення основних складових системи міжбюджетного регулювання, збільшення економічної ефективності використання сукупних фінансових ресурсів регіонів, що сприятиме зменшенню рівня централізації бюджетних ресурсів, зростанню ступеня відтворення валового регіонального продукту, підвищенню рівня бюджетної забезпеченості мешканців регіону, формуванню збалансованого місцевого бюджету та підвищенню соціально-економічного розвитку регіону.

4. Покращення якісного рівня формування, використання та регулювання місцевих бюджетів повинно відбуватись із застосуванням досвіду країн з розвинутою та трансформаційною економікою з урахуванням особливостей вітчизняного економічного середовища. Підхід розвинутих країн до ефективного бюджетного планування на місцевому рівні є важливим з позиції необхідності посилення фінансової самостійності місцевих бюджетів, переходу на середньострокове бюджетне планування, раціонального розподілу бюджетних коштів за пріоритетними напрямами територіального розвитку.

5. Частка місцевих бюджетів у зведеному бюджеті та валовому внутрішньому продукту є вагомими фінансово-економічними показниками розвитку територій. Рівень розподілу валового внутрішнього продукту через місцеві бюджети не в повній мірі задовольняє фінансування власних і делегованих повноважень місцевого самоврядування, важливим є підвищення якісного рівня регулювання міжбюджетних відносин.

6. Виявлено, що в 2023 році мало місце зменшення доходів в порівнянні до 2018 року за рахунок зменшення доходів Донецької, Запорізької, Харківської областей. Динаміка офіційних трансферів в місцевих бюджетах в 2023 році показує, що їх величина зменшилась на 271,16 млрд.грн. Значне зростання доходів місцевих бюджетів за рахунок податкових надходжень було викликане ростом податків на доходи, податку на прибуток, податку на збільшення ринкової вартості на 106,74%. Податкові надходження є важливим джерелом доходів для органів місцевого самоврядування та впливають на можливості фінансування завдань, які виконують ці суб’єкти.

7. Оцінка динаміки виконання місцевих бюджетів України за даними Міністерства фінансів України за 2018-2023 рр. показала, що витрати бюджету виросли на 170,9% в 2023 році в порівнянні з 2018 роком, зростання відбулося на рахунок росту витрати державного бюджету, які різко виросли в 2022 році за рахунок різкого росту військового бюджету, одночасно витрати місцевих бюджетів зменшились на 9,87%. В 2023 році до 2018 року значно виросли витрати на громадський порядок, безпека та судова влада в 13,6 разів, позитивним є збільшення витрат місцевих бюджетів на освіту на 49,78% в порівнянні до 2018 року.

8. В структурі доходів місцевих бюджетів в 2018 році переважали неподаткові надходження на рівні 31%, а в 2023 році частка даного виду доходів виросла до рівня 41,2%. Частка податкових надходжень значно зменшилась в 2023 році до 2018 року (41,2% до 31,0%). В структурі доходів від операцій з капіталом в місцевих бюджетах максимальну частку становили кошти від продажу землі і нематеріальних активів на рівні. Структура офіційних трансферів в місцевих бюджетах свідчить про те, що джерелом офіційних трансферів є трансфери від органів державного управління. Регіональна структура доходів місцевих бюджетів свідчить про те, що найбільшу частку в 2023 році становили доходи м. Київ. Оцінюючи структуру витрат місцевих бюджетів слід відзначити, що в 2023 році переважали витрати на освіту в розмірі 33,35%, хоча в 2018 році максимальна частка належала витратам на загальнодержавні функції в розмірі 28,14%

9. У контексті воєнного стану постає питання пошуку нових інструментів і методів збільшення надходжень до місцевих бюджетів. У місцевих бюджетах важливо закріпити податки, які гарантують стабільні доходи та рівномірний горизонтальний розподіл їх між органами місцевого самоврядування. В Україні основними джерелами поповнення дохідної бази місцевих бюджетів є постійні доходи та офіційні трансферти, тому місцеві органи влади повинні впливати на розвиток дохідної бази постійних доходів та збільшувати частку власних доходів. Зокрема, слід забезпечити: підтримку

підприємств, які створюють нові робочі місця та підвищують заробітну плату; підвищення фінансових можливостей органів місцевого самоврядування може впливати на можливості місцевих бюджетів; застосування системи бюджетної економії; підтримка розвитку малого та середнього підприємництва; збільшення доходів від місцевого господарства, забезпечення рентабельності комунальних підприємств.

10. Для розвитку бюджетів місцевих територіальних громад в Україні необхідно посилити фінансову самостійність цих бюджетів. Водночас встановлення окремої частки загальнодержавних податків на рівні бюджетів територіальних громад може стати ще одним джерелом надходжень до місцевих бюджетів. До цього типу можна віднести такі податки: податок на прибуток і ПДВ. Крім того, з метою зміцнення дохідної бази місцевих бюджетів доцільно вжити таких заходів: запровадити автоматичну систему індексації податків за фіксованими ставками (насамперед, щодо єдиного податку); розрахувати можливості зменшення частки трансфертів та збільшення частки цільових дотацій у трансфертах з державного бюджету України; спостерігати за цільовим та ефективним витрачанням коштів місцевих бюджетів, особливо з бюджету розвитку; активно залучати інвестиції в інноваційний розвиток.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аналіз місцевих бюджетів за 2023 рік URL: https://decentralization.ua/news/17747 (дата звертання: 20.09.2024).

2. Бліхар М. М., Гей К. В. Правові засади складання та розгляду бюджетної декларації. *Підприємство, господарство і право. Фінансове право*. 2021. № 6. С. 143-149.

3. Бондарук Т. Г., Бондарук І. С., Вінницька О. А. Зарубіжний досвід розвитку бюджетної децентралізації. *Науковий вісник Національної академії статистики, обліку та аудиту: зб. наук. пр*., 2018. №3. С. 83–95.

4. Бондарук Т.Г., Бондарук І. С., Дубина М. В. Методичний інструментарій оцінки фінансової стійкості місцевих бюджетів України. *Світ фінансів,* 2019. № 2. С. 62-74.

5. Бондарук Т. Г., Бондарук О. С. Бюджетна безпека як фактор економічного розвитку держави. Стратегія розвитку України: фінансово-економічний та гуманітарний аспекти: матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції. м. Київ 16 жовтня 2019 року. *Київ: «Інформаційно-аналітичне агентство»,* 2019. 575 с. С. 116–119.

6. Бондарук Т. Г., Вінницька О. А., Дубина М. В., Теоретичні аспекти бюджетної децентралізації в контексті реформ державного управління в Україні. *Світ фінансів*, 2018. № 2(55). С. 7–18.

7. Бондарук Т. Г., Вінницька О. А. Оцінка стану децентралізації місцевих бюджетів України. *Економіка України*, 2018. №7(680). С. 59–75.

8. Бондарук Т.Г. Методичні підходи до оцінки фінансової стійкості місцевих бюджетів. Сучасні підходи до ефективного використання потенціалу економіки: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції. м. Запоріжжя, 23 березня 2019 року. *Східноукраїнський інститут економіки та управління. Запоріжжя: ГО «СІЕУ»*, 2019. С. 62–65.

9. Бюджетний кодекс України від 08.07. 2010 року № 2456-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text (дата звертання: 20.09.2024).

10. Бюджетно-податкова політика у системі регулювання економіки : монографія І. Я. Чугунов, Т. В. Канєва, М. Д. Пасічний та ін. Київ : Глобус-Пресс, 2018. 354 с.

11. Відновлення та відбудова України URL: https://eu-solidarity-ukraine.ec.europa.eu/eu-assistance-ukraine/recovery-and-reconstruction-ukraine_uk (дата звертання: 20.09.2024).

12. Виконання доходів місцевих бюджетів URL: https://mof.gov.ua/uk/vykonannia-dokhodiv-mistsevykh-biudzhetiv (дата звертання: 20.09.2024).

13. Власюк Н. І. Проблеми забалансування місцевмх бюджетів України *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Економічні науки.* 2019. №58. С. 122-128.

14. Гей К. В. Місцеві бюджети: підходи до категорії та розмежування понять *Право і суспільство*. 2022. № 2. С. 180-185.

15. Гончар Г.П. Особливості формування доходів місцевих бюджетів. *Інфраструктура ринку*, 2020. Вип. 45. С.226-232.

16. Денищенко Л. В. Місцеві бюджети: походження, поняття, структура, напрями розвитку та їх роль в регіональному розвитку. Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського. *Глобальні та національні проблеми економіки.* 2018. Випуск *22*. С. 782-784

17. Єрьоменко А. О. Місцеві бюджети у системі фінансового забезпечення територіальних громад *Економічний вісник університету*. 2023. Вип. 57. С. 132-137.

18. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text

19. Законопроект № 11131 Опубліковано 27 березня 2024 URL: https://budget.rada.gov.ua/news/Zakonoproektna_robota/ZP_golovni/78119.html (дата звертання: 20.09.2024).

20. Іванова І.М. Толстанов О.К. Шляхи соціально-економічного розвитку регіону. *Інвестиції: практика та досвід,* 2021. №19. С.102-109

21. Катан Л. І., Качула С. В., Демчук Н. І., Павлова Д. К. Формування місцевих бюджетів в умовах реформування суспільних фінансів України. *Агросвіт*, 2020. № 3. С. 3–12

22. Клочан В.В., Мірошник В.О., Надточий К.П. Особливості об'єднання територіальних громад в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*, 2020. № 1. С. 142—147.

23. Коренюк Л.В. Особливості формування місцевих бюджетів на регіональному рівні. *Глобальні та національні проблеми економіки,* 2017. Вип. 17. С. 662–664

24. Коровій В.В. Податкові надходження як складова доходів місцевих бюджетів. *БІЗНЕСІНФОРМ*, 2020. №3 С. 328–336.

25. Косарєва І. П. Етапи становлення та сутність місцевих бюджетів в Україні. Гроші, фінанси і кредит. *Інфраструктура ринку*. 2019. Випуск 35. С. 393-398.

26. Крикун Т. І. Місцеві бюджети як інструмент економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць *Ефективна економіка*. 2020. № 12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2020_12_76. (дата звертання: 20.09.2024).

27. Ліквідація бюджету розвитку місцевих бюджетів буде катастрофою для громад – ЄС. URL: https://fastivnews.city/articles/176544/likvidaciya-byudzhetu-rozvitku-miscevih-byudzhetiv-ye-katastrofoyu-dlya-gromad-yes (дата звертання: 20.09.2024).

28. Лучишин Л.М. Роль податків і зборів у доходах місцевих бюджетів. Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення та проблеми розвитку, 2019. *Том 1.* №2. С. 61–69.

29. Місцеві бюджети під час війни: як виконуються та якого законодавства потребують URL: https://decentralization.ua/news/17963 (дата звертання: 20.09.2024).

30. Моніторинг реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади. URL:

https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/755/07.10.2021.pdf. (дата звертання: 20.09.2024).

31. Місцеві податки та їх види URL: https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/%D0%9C%D1%96%D1%81%D1%86%D0%B5%D0%B2%D1%96_%D0%BF%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D1%82%D0%BA%D0%B8_%D1%82%D0%B0_%D1%97%D1%85_%D0%B2%D0%B8%D0%B4%D0%B8 (дата звертання: 20.09.2024).

32. Моделі місцевого економічного розвитку: успішні практики. Асоціація міст України. 2019. м. Київ. URL: https://auc.org.ua/sites/default/files/library/dinaprintweb.pdf (дата звертання: 20.09.2024).

33. Онищенко В. Структура місцевих бюджетів. URL: https://www.budgetnyk.com.ua/article/126-struktura-mstsevih-byudjetv-u-2021-rots (дата звертання: 20.09.2024).

34. Підхомний О.М., Журба О.Ю. Проблематика забезпечення та шляхи збільшення доходів місцевих бюджетів. *Молодий вчений*, 2017. №10 (50). С.996-1000

35. План відновлення України URL: https://recovery.gov.ua/ (дата звертання: 20.09.2024).

36. Податковий кодекс Україні від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text (дата звертання: 20.09.2024).

37. Про державний бюджет на 2022 рік: Закон України від 2 грудня 2021 року № 1928-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1928-20/conv#Text (дата звертання: 20.09.2024).

38. Про державний бюджет на 2023 рік: Закон України від 3 листопада 2022 року № 2710-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2710-20#Text (дата звертання: 20.09.2024).

39. Про державний бюджет на 2024 рік: Закон України від 09 листопда 2023 року № 3460-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-20#Text (дата звертання: 20.09.2024).

40. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05. 1997 року № 280/97-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text (дата звертання: 20.09.2024).

41. Про стимулювання розвитку регіонів: Закон України від 8 вересня 2005 року № 2850-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2850-15#Text (дата звертання: 20.09.2024).

42. Проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо розширення повноважень органів місцевого самоврядування з підтримки сектору безпеки і оборони України URL: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42648 (дата звертання: 20.09.2024).

43. Раделицький Ю. О., Квасній О.Р. Місцеві бюджети в умовах децентралізації: теоретичні аспекти. *Фінансова політика*, 2018. Вип.5 (133) С. 147-153

44. Раделицький Ю. О. Місцеві бюджети в умовах поглиблення фінансової децентралізації в Україні: монографія. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2018. 312 с.

45. Семенченко С. А. До питання правової природи місцевих бюджетів. *Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. Одеса : Гельветика*, 2019. Вип. 83. С. 208-216.

46. Сікорський М. М. Місцеві бюджети як фінансова основа місцевого самоврядування *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування.* 2020. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ttpdu_2020_1_36. (дата звертання: 20.09.2024).

47. Сидор І.П., Карпишин Н. І. Місцеве оподаткування в Україні в контексті фінансового забезпечення суспільних послуг. Ефективна економіка. 2020. № 9. URL: https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.9.56 (дата звертання: 20.09.2024).

48. Сорока Р. С., Благун І. Г. Бюджетна система: навчальний посібник. Львів, 2011. 236 с

49. Структура бюджетної системи України URL: https://openbudget.gov.ua/budget-literacy/budget-system/structure?type=tree (дата звертання: 20.09.2024).

50. Сукач О.М., Сарана Л.А., Гордієнко Л.А. Податкові інструменти реглювання доходів місцевих бюджетів. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна серія «Економічна»,* 2021, (101). С.68-78.

51. Татарин Н.Б,, Голік В.І. Місцеві бюджети як основа самостійності місцевого самоврядування. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету*, 2018. С. 72-75.

52. Татарин Н. Б. Місцеві бюджети як основа самостійності місцевого самоврядування. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент*. 2017. Вип. 23 (2). С. 72-75

53. BOOST-аналіз. Фінансування URL: https://openbudget.gov.ua/analytics/financing?class=debt (дата звертання: 20.09.2024).

54. BOOST-аналіз. Кредитування URL: https://openbudget.gov.ua/analytics/credits (дата звертання: 20.09.2024).

55. BOOST-аналіз. Доходи URL: https://openbudget.gov.ua/analytics/incomes (дата звертання: 20.09.2024).

56. BOOST-аналіз. Видатки URL: https://openbudget.gov.ua/analytics/expenses (дата звертання: 20.09.2024).

57. Bondaruk T., Bondaruk I., Dubyna M. Methodological modes in evaluating the financial stability of local budgets under the conditions of budget decentralization. *Global problems of national economics development:* collective monograph. Kraków: Drukarnia Unidruk, 2018. P. 183-193.

58. Bondaruk T. G., Bondaruk O. S., Bondaruk I. S. Conceptual basis of mechanism of ensuring budget security. *Науковий вісник Полісся.* 2017. № 3 (11). Ч. 1. С. 21-28. URL: https://www.webofscience.com/wos/woscc/full-record/WOS:000417411900003.

59. Bondaruk T. G., Bondaruk I. S. State regulation of financial support of municipal authority under decentralisation conditions. *Науковий вісник Полісся.* 2017. № 4 (13). Ч. 1. С. 16-21. URL: https://www.webofscience.com/wos/woscc/full-record/WOS:000425646800002.

60. Bondaruk T., Melnychuk N., Bondaruk I. Instability and its government regulation. *Baltic Journal of Economic Studies.* 2018. Vol. 4. №2. Pp. 32-40. URL: https://www.webofscience.com/wos/woscc/full-record/WOS:000439864300005.

61. Osaulenko O., Bondaruk T., Momotiuk L. Ukraine's State Regulation of the Economic Development of Territories in the Context of Budgetary Decentralisation. *Statistics in Transition new series*, September 2020. Vol. 21. №3. Pp. 129-148. DOI 10.21307/stattrans-2020-048. URL: https://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.ojs-doi-10_21307_stattrans-2020-048; https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57219844998.

62. Bondaruk T., Momotiuk L., Zaichko I. Budgetary policy of Ukraine in time of challenges and its impact on financial security. Statistics in transition new series and Statistics of Ukraine. *Joint Special Issue: A New Role for Statistics.* 2023. Vol. 23. № 5. Pp. 185-208. URL: https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57219844998.

63. Bondaruk T., Medynska T., Nikonenko U., Melnychuk I., Loboda N. Fiscal policy as a guarantee of sustainable development under military conditions. *International Journal of Sustainable Development and Planning.* 2023 Vol. 18. № 4. Pp. 1097-1102. URL: https://doi.org/10.18280/ijsdp.180412; https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57219844998.

64. Bondaruk T. Dubyna M. Theoretical Aspects of Determining Business Solvency of Local Budgets. *Eurasian Academic Research Journal.* 2018. № 2. Pp. 16-22.

65. Bondaruk T., Melnychuk N. Theoretical Aspects of Budget Management. *Eurasian Academic Research Journal.* 2017. № 3 (09). Pp. 18-22.

66. Bondaruk T. H., Bondaruk O. S., Kulish A. P. Influence of risks and state economic security treatments on foreign direct investments. *Economies' Horizons.* 2019. № 1(8). С. 77-88. URL: http://eh.udpu.edu.ua/article/view/177760/177637

67. Bondaruk T.H., Bondaruk I.S., Dubyna M.V. Conceptual approaches to the financial stability of local budgets management. *Economies' Horizons.* 2019. № 3(10). С. 23-30. URL: http://eh.udpu.edu.ua/article/view/195647/197599

68. Bondaruk, T. H., Momotiuk, L. Ye., Bondaruk, O. S. Budget Security as Factor of Economic Development of the State. *Statystyka Ukrainy - Statistics of Ukraine.* 2020. №2-3. Pp. 40-47. URL: http://194.44.12.92:8080/jspui/handle/123456789/5369

69. Bondaruk T. H., Bondaruk I. S. Conceptual foundations of the development of business social responsibility in Ukraine. Economies' Horizons. 2020. № 1(12). С. 26-32. URL: https://doi.org/10.31499/2616-5236.1(12).2020.205285

70. Bondaruk T. H., Bondaruk I. S., Dubyna M. V. Financial sustainability as a factor of forming fiscal space of local budgets. *Economies' Horizons.* 2020. № 2(13). С. 4-16. URL: https://doi.org/10.31499/2616-5236.2(13).2020.205286

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця А.1

Нормативи зарахування загальнодержавних податків та зборів до загального фонду місцевих бюджетів різних рівнів, %

Види податків та зборів	Бюджети сільських, селищних, міських територіальних громад	Обласні бюджети	Бюджет міста Києва
Податок на доходи фізичних осіб	60	15	40
Податок на прибуток підприємств	-	10	10
Податок на прибуток підприємств комунальної власності	100	100	100
Рентна плати за спеціальне використання лісових ресурсів у частині деревини, заготовленої в порядку рубок головного користування	37	-	37
Рентна плата за спеціальне використання води	-	45	45
Рентна плата за користування надрами для видобування корисних копалин загальнодержавного значення (крім рентної плати за користування надрами для видобування нафти, природного газу, газового конденсату та бурштину)	5	25	25
Рентна плата за користування надрами для видобування нафти, природного газу та газового конденсату	3	2	-
Рентна плата за користування надрами для видобування бурштину	30	-	-
Плата за використання інших природних ресурсів		100	100
Державне мито, що зараховується до бюджетів місцевого самоврядування за місцем вчинення дій та видачі документів	100	-	100
Акцизний податок з реалізації суб'єктами господарювання роздрібної торгівлі підакцизних товарів	100	-	100
Акцизний податок з виробленого в Україні та ввезеного на митну територію України пального	13,44	-	13,44

Джерело: складено автором на підставі [9]

Таблиця А.2

Нормативи зарахування неподаткових надходжень до загального фонду місцевих бюджетів різних рівнів, %

Види податків та зборів	Бюджети сільських, селищних, міських територіальних громад	Обласні бюджети	Бюджет міста Києва
1	2	3	4
Плата за ліцензії на певні види господарської діяльності та сертифікати	100	100	100
Плата за ліцензії на виробництво спирту етилового, алкогольних напоїв, тютюнових виробів	-	100	100
Плата за ліцензії на право оптової торгівлі спиртом етиловим	-	100	100
Плата за державну реєстрацію	-	100	100
Плата за ліцензії на право оптової та роздрібної торгівлі алкогольними напоями, тютюновими виробами	-	100	100
Плата за ліцензії на виробництво пального, на право оптової торгівлі пальним, на право роздрібної торгівлі пальним, на право зберігання пального	-	100	100
Надходження від орендної плати за користування майновим комплексом	100	100	100
Рентна плата за користування надрами; за спеціальне використання води водних об’єктів; за спеціальне використання лісових ресурсів місцевого значення	100	100	100
Плата за розміщення тимчасово вільних коштів відповідних бюджетів місцевого самоврядування	100	100	100
Орендна плата за водні об’єкти (їх частини)	100	100	100
Концесійні платежі щодо об’єктів комунальної власності	100	100	100
Плата за надання інших адміністративних послуг		100	
Адміністративний збір за державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень	100	100	100
Адміністративний збір за проведення державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань	100	100	100
Плата за скорочення термінів надання послуг у сфері державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень і державної реєстрації	100	100	100
Штрафні санкції за порушення законодавства про патентування	100	100	100
Адміністративні штрафи та штрафні санкції	100	100	100

Джерело: складено автором за даними [9]

Таблиця А.3

Нормативи зарахування податкових та неподаткових доходів до спеціального фонду місцевих бюджетів різних рівнів, %

Види податків та зборів	Бюджети сільських, селищних, міських територіальних громад	Обласні бюджети	Бюджет міста Києва
1	2	3	4
Кошти від відшкодування втрат сільсько-господарського і лісогосподарського виробництва	75	25	100
Концесійні платежі щодо об'єктів комунальної власності, які мають цільове спрямування	100	400	100
Надходження до цільових фондів, утворених місцевими радами	100	100	100
Екологічний податок	25	30	55
Грошові стягнення за шкоду, заподіяну порушенням законодавства про охорону навколишнього природного середовища внаслідок господарської та іншої діяльності	50	20	70
Власні надходження бюджетних установ, що утримуються за рахунок відповідного місцевого бюджету	100	100	100
Цільові та добровільні внески підприємств, установ, організацій і громадян місцевих фондів охорони навколишнього природного середовища	100	100	100
Повернення кредитів, наданих з місцевих бюджетів індивідуальним сільським забудовникам, молодим сім'ям та одиноким молодим громадянам на будівництво (реконструкцію) та придбання житла, а також пеня і відсотки за користування ними	100	100	100

Джерело: складено автором за даними [9]

Таблиця А.4

Нормативи зарахування доходів до бюджету розвитку місцевих бюджетів різних рівнів, %

Види податків та зборів	Бюджети сільських, селищних, міських територіальних громад	Обласні бюджети	Бюджет міста Києва
Дивіденди (дохід), нараховані на акції (частки) господарських товариств, у статутних капіталах яких є комунальна власність	100	100	100
Плата за надання місцевих гарантій	100	100	100
Коштів від використання (реалізації) частини виробленої продукції, що залишається у власності держави відповідно до угод про розподіл продукції, та/або коштів у вигляді грошового еквівалента такої державної частини продукції	5	5	5
Кошти від відчуження майна, що перебуває в комунальній власності	100	100	100
Кошти від продажу земельних ділянок несільсько-господарського призначення або прав на них, що перебувають у державній власності до розмежування земель державної і комунальної власності	90	90	90
Кошти від повернення кредитів, наданих з відповідного бюджету, та відсотки, сплачені за користування ними	100	100	100

Джерело: складено автором за даними [БКУ9

Додаток Б

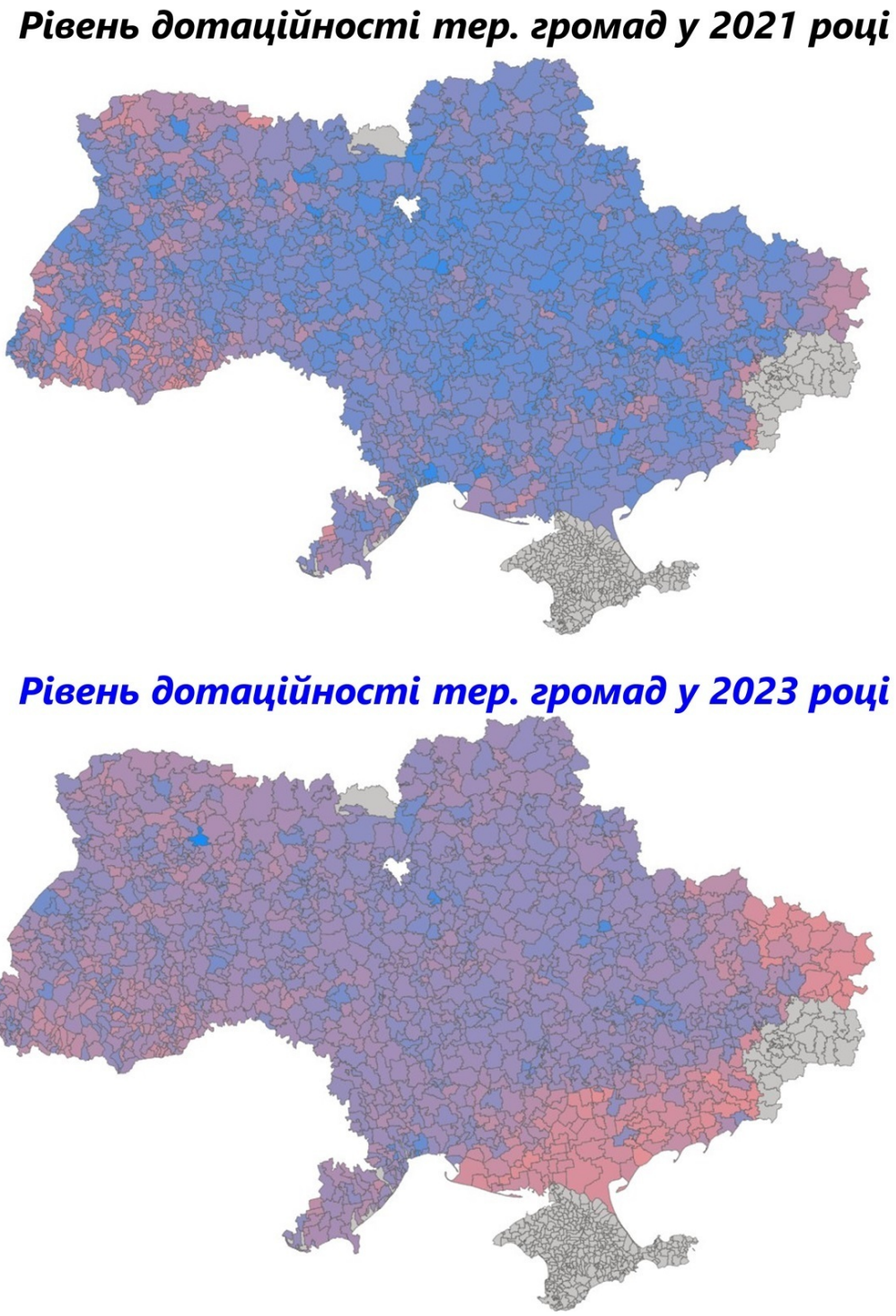

Рис.Б.1. Дотаційність регіонів в 2021-2023 рр.

Джерело: [1]